

UDVIKLING AF SÆRBOLIGER

FRA HERBERG/GADEN TIL EGEN BOLIG

TRIVSELSANALYSE

KUBEN MANAGEMENT

November 2008

Anna Lijje Flyverbom
Carina Wedell Andersen

Kuben Management 2008

Version 1, November 2008

Tryk: Kuben Management

Fotografier: Kuben Management, hvor andet ikke er angivet

Publikationen er tilgængelig på følgende hjemmesider:

Realdanias hjemmeside: www.realdania.dk

Københavns Kommunes hjemmeside: www.kk.dk

Kubens hjemmeside: www.kuben.dk

Projektet er støttet af Realdania

**KUBEN
MANAGEMENT**

Jarmers Plads 2

Postboks 280

0900 København C

www.kuben.dk

Forord

Trivselsanalysen er én af tre baggrundsanalyser i projekt 'Udvikling af særboliger – fra herberg/gaden til egen bolig'. Projektet, der er finansieret af Realdania, er gennemført af Kuben Management i samarbejde med Københavns Kommune. Med udgangspunkt i Trivselsanalysen og to andre baggrundsanalyser af særboliger – permanente og egne boliger med tilknyttet støtte – udledes anbefalinger til, hvilke forhold der skal overvejes og tages stilling til i forbindelse med etablering og drift af særboliger til hjemløse og andre udsatte. Anbefalingerne præsenteres i en særskilt tværgående rapport. I denne analyse sættes der fokus på, hvordan beboernes oplever sammenhængen mellem deres bolig og trivsel i bred forstand. Den travle læser kan med fordel læse sammenfatningen side 5-13, mens de der har tid til fordybelse kan begynde deres læsning ved indledningen side 14.

Der kan læses mere om det samlede projekt i bilag 1.

Forfatterne vil gerne takke de mange beboere, der har ladet sig interviewe og åbnet deres døre for at fortælle om deres bolig og livssituation i øvrigt. Ligeledes tak til støttepersonalet, der har taget sig tid til at deltage i interviews og etablere kontakt til beboerne. Endelig tak til Ask Svejstrup Laurberg, landssekretær for SAND, og Bjørn Bendorff, forstander for Herberget i Hillerødgade, for deres gennemlæsning og kommentering.

Anna Lilje Flyverbom og Carina Wedell Andersen
November 2008

INDHOLD

SAMMENFATNING	7
Beboernes oplevelse af boligen som en fysisk ramme	8
Stabilisering af beboernes økonomi	9
Bedre sundhed	10
Styrkede sociale relationer	11
Udvikling af internt naboskab	12
Beboernes hverdag	13
Særbolig – et boligkoncept for udsatte	14
INDLEDNING	17
KAPITEL 1 – METODE OG ANALYTISK RAMME	21
Metode og undersøgelsens gyldighed	21
Analytisk ramme	21
Opsamling	25
KAPITEL 2 – ANALYSENS EMPIRISKE KONTEKST	27
Særboliger i København	27
Målgrupperne	29
Støtten	32
KAPITEL 3 – BOLIGEN OG BELIGGENHED	37
Boligen	37
Bebyggelsesplan	42
Beliggenhed	47
Opsamling og refleksioner	52
KAPITEL 4 – ØKONOMI	57
Betalning af regninger	57
Stabilisering af økonomi	58
En økonomisk buffer	59
Selvstændig økonomi	60
Opsamling og refleksioner	61
KAPITEL 5 – SUNDHED	63
Kostvaner	63
Misbrug	65
Adgang til det primære sundhedsvæsen	68
Opsamling og refleksioner	70

KAPITEL 6 – SOCIALE RELATIONER	73
Venner og bekendte	73
Familiereationer	76
Opsamling og refleksioner	78
KAPITEL 7 – INTERNT NABOSKAB	79
Støttepersonalets tilgang til det interne naboskab	79
Et fællesskab af gensidig støtte	80
Et konfliktfyldt naboskab	82
Opsamling og refleksioner	83
KAPITEL 8 – HVERDAGEN I EGEN BOLIG	85
Få faste forpligtelser	85
Tab af struktur i hverdagen	87
Egen bolig som et helle og fristed fra miljøet	88
Støtte og motivation	89
Opsamling og refleksioner	91
KAPITEL 9 – BOLIG OG HJEM	95
Privatliv, frihed og mulighed for selvbestemmelse	95
Ro og stabilitet	97
Selvværd, selvstændighed og modenhed	98
Et hjem	100
Lejekontrakt	101
Opsamling og refleksioner	102
KAPITEL 10 – OPMÆRKSOMHEDSPUNKTER	105
Egen bolig og støtte – et modsætningsfyldt dilemma?	105
Støttepersonalets lokale tilstedeværelse	109
Beboersammensætning og visitation	112
KAPITEL 11 – KONKLUSION	115
LITTERATURLISTE	121
BILAG 1 – OM PROJEKTET	127
BILAG 2 – METODE	133

Sammenfatning

Nogle mennesker har svært ved at magte at bo og trives i almindelige boliger pga. forskellige sociale og psykiske problemer. Sociallovgivningen giver hjemmel til at tilbyde hjemløse, misbrugere og psykisk syge ophold på midlertidige eller længerevarende botilbud. Efter et ophold af kortere eller længere varighed på et botilbud tilbydes mange en almindelig bolig, men der er i stigende grad opmærksomhed på, at der er behov for andre boligløsninger, som lægger sig mellem de institutionslignende boformer og almindelige boliger. Særboliger er netop et boligkoncept, der forsøger at imødekomme dette behov. Der er tale om individuelle og permanente boliger med egen indgang, eget køkken og eget bad. Beboernes formelle ret til boligen sikres ved en lejekontrakt. Tilbudet om en bolig kombineres med et tilbud om støtte fra støttepersonale, der oftest er synligt tilstede i boligområdet, idet der i forlængelse af de individuelle boliger etableres fælleslokaler e.l. Herved kan støtten tage udgangspunkt i beboernes hverdag og konkrete behov, hvorfor støttepersonalet kan yde en helhedsorienteret støtte. En almen boligorganisation eller en anden boligudbyder er ansvarlig for drift og vedligehold af boligerne, mens en kommune typisk vil være ansvarlig for de socialfaglige støttefunktioner. Selve støtteambejdet kan evt. udføres af en tredje aktør med ekspertise på det social område, f.eks. ansatte fra et herberg e.l.

Særboliger kan være etableret i eksisterende byggeri eller i nybyggeri som etage- eller opgangsfællesskaber, som solistboliger eller som eksperimenterende byggeri som 'skæve huse'. Intensiteten af støtte kan variere betragteligt. Der er således tale om et boligkoncept med meget store variationer.

Denne undersøgelse er baseret på kvalitative interviews med beboere og støttepersonale i seks bebyggelser med særboliger i Københavns Kommune. Der er tale om to etagefællesskaber, et opgangsfællesskab, en bebyggelse med solistboliger og to bebyggelser med skæve huse. Målgrupperne er hjemløse (tre cases), misbrugere (1 case) og psykisk syge (2 cases), men beboerne har for langt de flestes vedkommende oplevet hjemløshed og mange er – uanset 'diagnose' – præget af misbrugsproblemer og sindslidelser.

Fokus for undersøgelsen er, hvordan særboligen som et særligt boligkoncept til udvalgte voksne påvirker beboernes trivsel og livssituation i bred forstand. Dette analyseres ved at belyse, hvad beboerne synes om deres bolig, og hvordan særboligen har påvirket deres livssituation med hensyn til en række temaer, der har betydning for deres generelle trivsel; sundhed, økonomi, sociale relationer, hverdagsliv og oplevelse af at have en bolig og et hjem. Udover disse elementer vil det ligeledes blive belyst, om og hvordan særboligen som et boligkoncept kan underbygge, at bebo-

erne oplever anerkendelse. Anerkendelse spiller en stor rolle for en positiv udvikling af menneskers identitet, og er derfor en forudsætning for trivsel. Der skelnes mellem tre former for anerkendelse: følelsesmæssig anerkendelse, retslig anerkendelse og social anerkendelse. I analysen af hvordan det at bo i en sær bolig påvirker beboernes muligheder for at opnå trivsel og anerkendelse, ligger fokus altså på beboernes kvalitative oplevelser, frem for på objektive målinger af, hvilken betydning særboligen har for deres livssituation.

Beboernes oplevelse af boligen som en fysisk ramme

Boligen

Boligens beskaffenhed og beliggenhed har – ikke overraskende – stor indflydelse på, hvordan beboerne oplever det at bo og det at få tilbudt egen bolig. Mange er glade for og tilfredse med boligen, men en del er utilfredse med størrelsen, idet et enkelt værelse begrænser deres mulighed for samvær med børn, eller fordi boligen bliver kaotisk pga. ingen eller utilstrækkelig opbevaringsplads. Der er blandede holdninger hvad angår boligernes planløsninger, men bortset fra en gruppe af de psykisk syge virker det uhensigtsmæssigt, at alle funktioner – ophold, madlavning og hvile – foregår i ét og samme rum.

Sær boligernes bygningsfysiske og arkitektoniske kvaliteter varierer meget. En god boligstandard kan skabe stolthed og opleves som en anerkendelse. Ringe boligstandard kan derimod påvirke beboernes lyst til at indtage rummet og skabe et hjem, ligesom det kan begrænse deres lyst til at vise boligen frem. Beboerne i de skæve huse oplever, at boligerne har en ringe kvalitet. Det påvirker deres trivsel, idet de ikke oplever, at der er overensstemmelse mellem det forhold, at der er tale om permanente boliger og boligernes egentlige fysiske beskaffenhed. Dette gælder både hvad angår byggeriets kvalitet og faciliteter, eksempelvis meget ringe køkkenforhold og manglende vedligeholdelse. Beboerne oplever således mange gange skæve huse som uværdige boliger. Når det er sagt, er en del af beboerne alligevel 'lykkelige' ved overhovedet at have fået et eget sted at bo, og mange bifalder idéen med små selvstændige huse med egen have.

Bebyggelsesplan

Sær boligernes bebyggelsesplan har stor betydning for beboernes muligheder for uforpligtende socialt samvær og for støttepersonalets muligheder for at komme i kontakt med og følge beboernes hverdag. Svalegange har nogle oplagte fordele i sammenligning med opgange, idet svalegange i sig selv fungerer som et sted, hvor man mødes, både beboerne internt og støttepersonale og beboere imellem. Der er dog samtidig nogle ulemper ved svalegange, der ofte forbindes med større utryghed pga. risiko for indbrud mv., hvilket man i én bebyggelse har overkommet ved

at aflåse etagen. Solistboliger med spredte boliger i forskellige blokke kan være en fordel, fordi beboerne kan føle sig 'normaliseret' i positiv forstand, idet deres boliger på ingen måde skiller sig ud fra de resterende i blokken. Hvis ikke der er et internt fællesskab mellem beboerne, er der dog en betragtelig risiko for, at denne måde at placere særboliger på kan resultere i isolation eller decideret ensomhed.

Beliggenhed

Særboligernes beliggenhed har betydning for beboernes trivsel. I nogle tilfælde er boligernes beliggenhed problematisk og påvirker beboernes oplevelse af trivsel i negativ forstand. Særligt én bebyggelse med skæve huse har en problematisk beliggenhed, der sammen med husenes ringe kvalitet forstærker beboernes oplevelse af, at de tilbydes uværdige boliger. Støj og forurening opleves som stressende og sundhedsskadeligt. Andre særboliger er placeret i boligområder, der karakteriseres som særligt udsatte, og som generelt har et dårligt image. I én bebyggelse har der været flere eksempler på, at beboerne udsættes for voldelige overgreb, trusler og daglig chikane. Det skaber frygt og utryghed og begrænser dem i deres færden. Det fylder meget i deres hverdag og påvirker deres trivsel i negativ retning. Samtidig oplever de sig socialt stigmatiserede, fordi de oplever at være 'endte' et sted, hvor ingen andre vil bo af egen fri vilje. Når særboliger placeres i områder, der pga. geografisk beliggenhed eller en socialt skæv beboersammensætning er uattraktive, opleves det at få anvist en særbolig ikke som et udtryk for anerkendelse og ligeværdighed.

I andre bebyggelser er beboerne glade for særboligernes beliggenhed. Eksempelvis er beboerne tilfredse i forbindelse med særboliger med henholdsvis en central bymæssig og mere perifer placering, både hvad angår infrastruktur og de muligheder, beliggenheden giver i kraft af sin placering henholdsvis tæt på byens puls eller i mere luftige og grønne omgivelser. I disse områder, der ikke er forbundet med socialt stigma eller uro og utryghed, er beboerne stolte over deres boliger og glade for at vise dem frem. De føler sig integreret i normalsamfundet og trives ved at falde 'i et' med omgivelserne.

Stabilisering af beboernes økonomi

Et af de forhold støttepersonalet i særboliger typisk arbejder med er beboernes økonomi. F.eks. kan de hjælpe med at etablere afdragsordninger i de tilfælde, hvor fast adresse resulterer i, at beboerne skal stå til regnskab for gammel gæld. For de der har levet på gaden eller som sofaryttere hos venner og bekendte, er boligen forbundet med flere udgifter, da der skal betales husleje, el, forsikringer etc. Andre oplever det som billigere at bo i egen bolig. Det kan skyldes, at huslejen reelt kan være billigere end et værelse på et herberg, at de kan leve billigere, fordi de kan opbevare og tilberede mad eller at de i forbindelse med det at få en egen bolig får reduceret deres misbrug.

Aftaler om automatisk betaling af husleje inden udbetaling af pension kan bidrage til at skabe tryghed i hverdagen. Nogle får herudover lavet aftaler om rateudbetaling af pension. Bedre styr på økonomien giver mere ro i hverdagen, fordi beboerne i større grad undgår at være urolige for, hvordan de skal klare sig igennem til den første i næste måned eller om der er risiko for, at de sættes ud pga. manglende huslejebetaling. Økonomisk overskud kan omsættes til tøj og ting til hjemmet. Det er dog ikke boligen i sig selv men støttepersonalet, der gør forskellen. Støttepersonalet kommer så tæt på og lærer den enkelte beboer tilstrækkeligt at kende til, at beboerne vil tage imod hjælp og gode råd. Herudover fungerer støttepersonalet som en indgang til systemet og dermed som garant for, at beboerne får den økonomiske støtte, de har ret til på trods af de besværlige og omstændelige forretningsgange, der kan være forbundet med at ansøge om boligsikring, pension mv.

For de psykisk syge, der flytter i sær bolig fra en boform, hvor der har været fællesøkonomi, opleves den selvstændige økonomi som en frihed, der giver mulighed for selvbestemmelse. Samtidig resulterer en selvstændig økonomi i en større ansvarsfølelse og dermed en forøget tro på, at man selv kan magte og mestre sit eget liv.

Set fra et anerkendelsesperspektiv bliver støttepersonalet garanten for den retslige anerkendelse af beboerne. Støttepersonalet har – qua deres kendskab til sociallovgivningen og ikke mindst systemets forretningsgange – overblik over hvilke rettigheder, den enkelte beboer har i forhold til økonomisk støtte mv., og støttepersonalet kan bistå med ansøgninger, kontakt til sagsbehandlere mv.

Bedre sundhed

Sær boliger kan påvirke beboernes sundhedsmæssige situation på flere måder. Egen bolig giver mulighed for at opbevare og tilberede mad. Når ikke alle beboere benytter denne mulighed, kan det både handle om, at de er for dårligt fungerende, eller at de prioriterer andre forhold højere. Men det kan også skyldes, at køkkenerne, hvad særligt gør sig gældende i de skæve huse, pga. ringe funktionalitet ikke indbyder til at blive brugt.

For misbrugerne resulterer egen bolig med støtte ganske ofte i, at deres misbrug reduceres. Det skyldes flere forskellige forhold, der spiller sammen. For det første er støttepersonalet, der *ikke* er behandlere, ofte så tæt på beboerne, at de kommer i dialog omkring deres misbrugsproblemer. Herved får støttepersonalet en mulighed for at motivere beboerne til at holde pauser i eller reducere deres misbrug. Når en beboer beslutter sig for at arbejde med dette forhold, kan støttepersonalet give en kontinuerlig støtte i forhold til at fastholde beboeren i sin beslutning. For det andet fungerer boligen som et fysisk rum, den enkelte selv råder over. Det bliver et sted, hvor den enkelte kan gå hjem og være i fred for misbrugsmiljøet. Tilsvarende er boligen et sted, hvor der kan komme så meget ro på, at den enkelte kan overveje, hvad konsekvenser af misbruget er.

Særboligen bliver også et sted, der kan bygge bro til sundhedsvæsenet. For tidligere hjemløse og misbrugere, der mange gange kun har haft perifer tilknytning til sundhedsvæsenet, kan støttepersonalet ofte være af afgørende betydning, fordi de kan holde styr på den enkeltes aftaler, eventuelt være til stede og 'hjælpe dialogen i gang', og de kan sørge for, at beboerne kommer i kontakt med sundhedssystemet, hvis de har det fysisk eller psykisk dårligt. Både i forhold til beboernes kontakt til det primære sundhedsvæsen og i forhold til deres misbrug er et velfungerende samarbejde med andre aktører imidlertid en forudsætning for, at særboligen fungerer optimalt i forhold til beboernes sundhed.

De psykisk syge er i modsætning til hjemløse og misbrugere ofte integreret i behandlingssystemet, da det netop er i kraft af, at de er 'kendte' i systemet, at de kan visiteres til en særbolig. For denne gruppe giver egen bolig nogle andre muligheder. Beboerne kan i højere grad lære at mestre deres eget liv, hvilket kan påvirke deres sygdom i positiv retning. I den forbindelse efterlyser støttepersonalet en fleksibilitet i systemet, da de fleste psykiske lidelser går op og ned, og en beboer i perioder kan have et tilbagefald, der betyder, at den støtte og omsorg, der kan gives i særboligen ikke er tilstrækkelig i den periode, hvor beboeren har det dårligst.

I et anerkendelsesperspektiv kan særboligen som en bolig, hvor der ikke stilles krav til behandling, fortolkes som social anerkendelse. I denne logik skal borgeren, uanset om denne har et misbrugsproblem eller en psykisk lidelse, kunne bo under værdige forhold, hvor værdighed her sidestilles med muligheden for at være herre i eget hus. Støttepersonalets forsøg på at sikre, at den enkelte ikke mister kontrollen over sit misbrug eller sin sygdom, kan fortolkes som en omsorgsfunktion og form for følelsesmæssig anerkendelse, der sikrer, at den enkelte ikke gør skade på sig selv eller træffer beslutninger, som vedkommende ikke kan overskue konsekvenserne af. Der er dog utvivlsomt et dilemma forbundet med, at særboligen fungerer som et sted, hvor den enkelte beboer frit kan udfolde sit liv, men hvor støttepersonalet samtidig opfatter det som sin opgave at forebygge, at beboerne træffer uhensigtsmæssige beslutninger. Støttepersonalet kan således principielt øve overgreb på beboernes personlige frihed. Det empiriske materiale viser imidlertid, at beboerne er endog meget glade for den støtte, de får i deres hverdag, og kun ganske få oplever støttepersonalets tilstedeværelse som intimiderende eller til gene for deres mulighed for privatliv i egen bolig.

Styrkede sociale relationer

Støttepersonalet spiller en stor rolle i forhold til at støtte beboerne i at genoptage kontakt til familie og etablere nye relationer med henblik på at forebygge, at egen bolig resulterer i ensomhed og isolation. Generelt giver tilværelsen i egen bolig langt bedre muligheder for at invitere gæster og udfolde et socialt liv under private forhold. Til forskel fra livet på gaden/herberget/bocenteret bor beboerne nu i en fysisk

ramme, der til forveksling ligner en helt almindelig bolig, hvilket får dem til at føle sig mere normale, samtidig med at det giver større værdighed. Skiftet fra gaden/herberget/bocentret kan imidlertid også opleves som et tab af fællesskab og tilværelsen i egen bolig således som mere ensom.

Hvad angår beboernes kontakt til venner og bekendte kan boligen fungere som en ressource i det netværk, nogle beboere er en del af, særligt i de tilfælde hvor de har venner og bekendte, der mangler tag over hovedet. Omvendt kan boligen også fungere som et fristed, hvor den enkelte kan trække sig tilbage fra miljøet og finde ro til at være sig selv.

Hvad angår beboernes familierelationer kan egen bolig betyde, at beboerne har et sted, hvor de kan invitere deres familie hjem og som de kan vise frem. Særligt i de tilfælde hvor beboerne har fået mere styr på deres økonomi, sundhed og liv i bred forstand, kan det betyde, at nogle får fornyet overskud, lyst til og mulighed for at genoptage relationen til deres familie.

I et anerkendelsesperspektiv er særboligen ikke blot en værdig ramme, hvor beboerne kan opnå anerkendelse som ligeværdige medborgere i samfundet. Det er også en fysisk ramme, hvor beboerne kan udfolde de relationer, der giver dem følelsesmæssig anerkendelse og nærhed, hvad enten der er tale om familie, venner eller ansatte. I det omfang, de overhovedet har relationer af venskabsmæssig eller familiær karakter, kan de således udfolde et liv under private rammer. Dette forbedrer deres muligheder for at opnå såvel social som følelsesmæssig anerkendelse.

Udvikling af internt naboskab

Særboliger er en individuel boligform men med potentielle muligheder for, at beboerne kan ses med hinanden og lave aktiviteter sammen. Dette kan bidrage til deres trivsel i kraft af, at de kan få deres behov for social kontakt tilfredsstillet og få indhold i hverdagen. I praksis viser det sig således også, at det interne naboskab i særboligen har stor betydning for beboernes hverdag. Hvis støttepersonalet formår at støtte beboerne i at udvikle et positivt internt naboskab, kan det bidrage positivt til den enkeltes trivsel. Når der udvikles et naboskab baseret på gensidig støtte og omsorg, kan beboerne opnå følelsesmæssig anerkendelse hos hinanden. Det sammenhold, der kan opstå mellem beboerne, kan ligeledes styrke forudsætningen for at opnå social anerkendelse, idet de oplever at være den del af et socialt fællesskab.

Hvis der derimod er et konfliktfyldt forhold beboerne imellem, hvor de stjæler fra hinanden og nedbryder socialiteten indefra, kan det have en negativ effekt på den enkeltes mulighed for trivsel, idet hverdagen præges af utryghed og frustrationer.

Hvorvidt der udvikler sig et negativt eller et positivt naboskab i særboligerne afhænger i vid udstrækning af beboersammensætningen i de enkelte boliger og støtte-

personalets evne til at støtte beboerne i at skabe en fælles platform for det sociale samvær. Det stiller krav til, at der dels sker en velovervejede visitation, dels sikres fagligt kvalificerede medarbejdere med en tilstrækkelig normering.

Beboernes hverdag

Beboerne har generelt få faste gøremål i deres hverdag. De er typisk ikke i arbejde og har derfor meget tid, som det er op til den enkelte at udfylde med indhold.

Hvad angår de psykisk syge, der tidligere har boet i kollektive boformer som psykiatriske bocentre eller bofællesskaber, stiller livet i egen bolig nye krav i forhold til at skabe struktur i hverdagen, idet der ikke er givet et fællesskab på forhånd og de selv er ansvarlige for alle måltider. Dette opleves som svært for nogle, og egen bolig kan resultere i større ensomhed og isolation. Andre oplever det som en frihed til selv at råde over sin hverdag og nogle får endda et øget aktivitetsniveau, idet de påtager sig ansvaret for selv at skabe indhold i hverdagen. For hjemløse og i nogen grad misbrugere er skiftet til egen bolig i mindre grad forbundet med tab af struktur i hverdagen. Egen bolig kan være forbundet med tab af fællesskab og de dertil knyttede rutiner, der gjorde sig gældende på gaden eller på et herberg. Men egen bolig kan også opleves som en stor frihed, og den større ro de oplever i egen bolig skaber mulighed for refleksion over, hvordan de forvalter deres hverdagsliv.

Generelt er beboernes aktivitetsniveau i egen bolig lavt. I nogle bebyggelser opfatter støttepersonalet det som en central opgave at skabe aktiviteter for beboerne ud fra en erkendelse af, at kun de færrestes magter selv at skabe indhold i hverdagen. En del beboere udtrykker dog, at de ønsker, at støttepersonalet i endnu højere grad end tilfældet er, arrangerer eksempelvis fællesspisning og udflugter eller andre former for oplevelser eller indhold i hverdagen. I andre bebyggelser har støttepersonalet en langt mere tilbageholdende rolle og forsøger alene at motivere beboerne til selv at tage ansvar for at skabe indhold i hverdagen. Uanset om støttepersonalet engagerer sig i at skabe indhold i beboernes hverdag i form af diverse aktiviteter eller ej, kan særboligkonceptet sjældent bidrage til at skabe et eksistentielt indhold i beboernes hverdagsliv.

I et anerkendelsesperspektiv kan støttepersonalets forsøg på at støtte beboerne i at opbygge en mere indholdsrig og meningsfuld hverdag ses som et bidrag til at beboernes kan leve i overensstemmelse med deres egne visioner om det gode liv. Dette lykkes i nogle tilfælde, men mestendels dér, hvor støttepersonalet indgår i en meget personlig og intim dialog med beboerne om deres dagligdag og liv i bred forstand. Den mulighed der principielt foreligger beboerne for selv at definere og leve i overensstemmelse med en selvformuleret vision om det gode liv, kan i den virkelige verden sjældent realiseres, fordi beboernes funktionsniveau er for dårligt og den socialfaglige indsats underlagt begrænsede ressourcer.

Særbolig – et boligkoncept for udsatte

Det kan konkluderes, at særboligkonceptet - hvor egen bolig kombineres med støtte i direkte forlængelse af boligen - har gode forudsætninger for at bidrage positivt til at udvikle beboernes trivsel og levevilkår.

Lejekontrakten kan principielt set sikre en retslig anerkendelse af beboerne. I praksis viser det sig, at der i et vist omfang er empirisk belæg for at underbygge dette udsagn. I nogle tilfælde opleves det, at lejekontrakten giver beboerne en sikkerhed og tryghed i boligen. Dette er dog ikke tilfældet for alle, da andre forhold omkring boligen til tider undergraver tilliden til lejekontrakten som et juridisk bindende dokument. Således har nogle beboere ikke tillid til, at den lejekontrakt, de indgår med den almene boligorganisation, ikke til enhver tid og uden gyldig grund kan ophæves. De har altså ikke tiltro til, at der er tale om permanente boliger.

En individuel bolig med egen indgang og eget køkken og bad er principielt set ensbetydende med, at beboerne kan leve et selvstændigt liv og udfolde deres hverdagsliv i overensstemmelse med egne ønsker. Boligen giver derfor mulighed for social anerkendelse, idet beboerne – så længe de overholder de ordensregler, der gælder i bebyggelsen – kan vælge at leve, som de har lyst. Der er empirisk belæg for at konkludere, at egen bolig i allerhøjeste grad værdsættes, *netop* fordi beboerne har mulighed for privatliv og selvbestemmelse. Beboerne oplever at kunne leve det liv, som de selv ønsker – omstændighederne taget i betragtning. Det får dem til at føle sig anerkendt som mennesker og borgere i samfundet på trods af, at de af forskellige årsager adskiller sig fra majoriteten. Mange 'indtager' boligen og skaber et hjem, og i det store og hele er der en meget stor glæde ved at kunne bo under stabile men samtidigt private og selvstændige rammer. Der er imidlertid som sagt meget stor variation i særboligernes fysiske udformning og beliggenhed. Nogle steder påpeges boligernes utilstrækkelige størrelse og kvalitet og/eller den uhensigtsmæssige beliggenhed som noget, der slår skår i glæden i forhold til at have fået egen bolig, idet disse forhold fortolkes som et symbol på, at beboerne er 'andenrangs' borgere, der ikke er mere 'værd'. Dårlige fysiske eller beliggenhedsmæssige rammer kan ligeledes rejse tvivl om boligens permanens.

Støttepersonalet, der ofte er lokalt tilstede i boligområdet, sikrer en helhedsorienteret og kontinuerlig støtte. Når støttepersonalet yder omsorg og støtter beboerne i at genoptage nære relationer, kan de potentielt medvirke til at sikre en følelsesmæssig anerkendelse af beboerne. I praksis fungerer støttepersonalet mange gange som omsorgsydere og beboerne værdsætter støttepersonalets lokale tilstedeværelse og personlige engagement i deres personlige og følelsesmæssige liv. Det lykkes også til tider støttepersonalet at bidrage til, at beboerne får genoptaget og reetableret nære relationer til eksempelvis familie. Støttepersonalet bidrager ligeledes til, at beboerne ofte får stabiliseret deres økonomi, og de fungerer som brobygger til sund-

hedsvæsnet, hvorved de medvirker til at sikre en retslig anerkendelse af beboerne. Når støttepersonalet aktivt arbejder med at styrke beboernes interne fællesskab, bidrager dette til beboernes trivsel, idet det forebygger ensomhed og isolation og giver indhold i hverdagen. Der er imidlertid tale om udfordrende og krævende arbejde. Støttepersonalets normering og faglige kvalifikationer er således afgørende for, at særboliger i praksis udmønter sig i øget trivsel hos beboerne.

Det kan altså konkluderes, at de helt grundlæggende elementer i særboligkonceptet – en egen retligt anerkendt bolig som platform for et selvstændigt liv, med lokalt tilstedeværende støttepersonale, der udfører helhedsorienteret socialt arbejde med udgangspunkt i den enkeltes hverdag og konkrete behov – skaber nogle rammer, hvor beboerne har forudsætninger for at opleve trivsel og en positiv forandring i deres hverdag. Analysen viser, at en række af de problematikker, som typisk har præget målgruppernes hverdag kan imødekommes i særboligen, hvorved beboernes levevilkår såvel som deres mulighed for at opleve trivsel potentielt forbedres markant. Det er *kombinationen* af tilbudet om en individuel permanent bolig og socialfaglig støtte, der tilsammen skaber bedre forudsætninger for trivsel. Boligens udformning og placering såvel som støttepersonalets konkrete arbejde er imidlertid helt afgørende for, om særboligen konkret udmønter sig i en positiv udvikling for beboerne.

Indledning

Særboliger – et boligkoncept til udsatte

Særboliger er et boligkoncept til særligt udsatte, eksempelvis hjemløse, misbrugere og psykisk syge, baseret på individuelle boliger med egen indgang, køkken og bad. Særboliger etableres typisk som almene boliger og beboernes formelle ret til boligen sikres i kraft af en lejekontrakt. Det er tale om *permanente* boliger, der mange gange etableres i ordinære boliger og boligområder. Særboliger kan dog også oprettes som skæve huse, solitære enkelt- eller dobbelthuse til mennesker, hvis adfærd kræver 'højere til loftet' og derfor ikke kan rummes i en almindelig etagebebyggelse. Det 'særlige' ved boligerne er, at beboerne tilbydes støtte i hverdagen. Med særboliger er der således tale om en koordineret indsats, hvor der samtidigt visiteres til en bolig og støtte i hverdagen. Støttepersonalet er oftest tilstede og synligt i boligområdet, idet der i forlængelse af boligerne typisk etableres fællesrum e.l., der blandt andet fungerer som en base for mødet mellem beboere og støttepersonale.

Som denne rapport vil vise, kan særboliger medvirke til at skabe en positiv udvikling i forhold til beboernes trivsel og hverdag.

Botilbud under Serviceloven eller tilbud om en almindelig bolig

Projekt *Udvikling af særboliger - fra herberg/gaden til egen bolig* har fokus på særboliger til udsatte som hjemløse, misbrugere og psykisk syge, der ofte har oplevet en turbulent boligkarriere¹. Der er tale om mennesker, der har svært ved at magte det at leve og bo i egen bolig. De har ofte kaotiske livsforløb, hvor de gentagne gange har mistet deres bolig. Mange opholder sig derfor i perioder på forskellige former for botilbud under Serviceloven. Der kan være tale om midlertidige boformer som herberger (§110) eller længerevarende botilbud (§107, §108), herunder diverse boformer under psykiatrien, alternative plejehjem e.l.

Formålet med de midlertidige botilbud er, at den enkelte skal udredes med henblik på viderevisitation til et mere længerevarende botilbud eller en egen bolig evt. med støtte² (Benjaminsen og Christensen 2007). Det er imidlertid i dag almindeligt anerkendt, at herberger og andre kollektive botilbud under Serviceloven ganske ofte

1 I Københavns Kommune har man også særboliger til udviklingshæmmede, handicappede og andre der har behov for støtte og hjælp i hverdagen. Dette projekt afgrænser sig imidlertid til at forholde sig til særboliger som et boligkoncept for udsatte som hjemløse, misbrugere og psykisk syge.

2 Hvordan udslusningspraksis er i de forskellige regioner i Danmark afhænger dels af traditioner, dels af det lokale boligmarked (Fabricius et al 2005).

er utidssvarende i deres fysiske udformning. De har ofte institutionslignende gange og små værelser uden eget køkken og bad, og udgør på den måde ikke en værdig ramme for de udsatte borgeres liv. De fysiske rammer understøtter desuden sjældent det pædagogiske arbejde, der har til formål at udvikle den enkelte med henblik på, at denne efter et kortere eller længerevarende ophold kan klare sig i egen bolig (Andersen et al 2008).

En stor del af de, der tager ophold på et midlertidigt botilbud, visiteres efter kortere eller længere tid til en almindelig bolig via den kommunale boligsociale anvisning (Benjaminsen og Christensen 2007). Men hjemløse, misbrugere og psykisk syge er mange gange mennesker med meget sammensatte problemer (ibid), der ikke umiddelbart kan 'løses' under et ophold på et botilbud under Serviceloven. Springet til livet i egen bolig viser sig således ofte at være uoverkommeligt og langt fra alle formår varigt at fastholde deres bolig (Geerdsen et al 2005, Andersen og Flyverbom 2008). Med henblik på at lette overgangen fra et botilbud under Serviceloven til egen bolig og fastholde de udsatte i egen bolig, tilbydes støtte i egen bolig via støttekontaktpersoner, boligrådgivere, hjemmevejledere e.l. Disse udgående funktioner kan enten varetages af kommuner eller af støttepersonale på de institutioner, de udsatte tidligere har været tilknyttet. Der er imidlertid tale om et tilbud, som de udsatte langt fra altid benytter sig af, selvom de ofte har et egentligt behov (Høgsbro et al 2003a, Andersen og Flyverbom 2008). Det kan der være flere årsager til. Eksempelvis er der i mange tilfælde ikke et personligt kendskab mellem den udsatte og den udgående funktion og dermed ingen forudsætninger for, at en tillidsfuld relation kan opbygges, hvilket er nødvendigt for at støttefunktionerne reelt kan få lov at hjælpe med at gøre en forskel i hverdagen. Livet i egen bolig bliver derfor ofte enten præget af ensomhed, isolation og misbrug (Lindstad 2008) eller helt opgivet.

I erkendelsen af at kollektive boformer ikke på langt sigt er et værdigt tilbud for mange udsatte, men at egen bolig på den anden side langt fra altid er en passende løsning, er der opstået et stigende behov for alternativer. Der er behov for kunne tilbyde hjemløse, misbrugere og psykisk syge alternative boligløsninger, der overkommer de problematikker, der knytter sig til langvarige ophold på institutionslignende botilbud og livet i almindelige boliger. I det lys arbejdes der i dag i flere kommuner med etablering af særboliger.

En undersøgelse af særboliger

Særboliger er som sagt et boligkoncept, hvor beboerne tilbydes en egen og permanent bolig, der med undtagelse af de skæve huse etableres i almindelige boligområder og dermed ikke adskiller sig fysisk fra almindelige boliger. Boligen bliver en platform, hvor beboerne kan leve et selvstændigt og individuelt liv. Støttepersonalet yder en helhedsorienteret og socialfaglig støtte til beboerne, med henblik på at beboerne bliver i stand til at magte hverdagen og tilværelsen i egen bolig. Særboliger kan så-

ledes ses som et forsøg på at tilgodese den enkeltes behov for støtte i hverdagen under fysiske forhold, der understøtter intentionen om selvhjulpethed og værdighed i egen bolig. I den optik bliver særboligen udover at fungere som den fysiske ramme for beboernes hverdagsliv også en platform, hvorfra det offentlige system kan udføre socialt arbejde.

Særboligen som koncept er imidlertid en relativt ny tanke, og der er ikke tidligere foretaget grundige empiriske undersøgelser af, hvordan konceptet fungerer i praksis, og hvordan det påvirker beboernes hverdag og liv, at de får tilbudt en særbolig³. Denne undersøgelse er baseret på primær empiri i form af kvalitative interviews med beboere og ansatte i udvalgte særboliger. Formålet er at belyse, hvordan beboere oplever at bo i egen bolig med støtte, og hvordan det påvirker deres muligheder for at opnå trivsel i hverdagen. Det er ikke målet at tage stilling til, hvordan beboerne i særboliger rent objektivt trives, men hvordan boligen som ramme for den enkeltes liv kan skabe de bedste forudsætninger for oplevelsen af trivsel.

Læsevejledning

I **kapitel 1** præsenteres analysens metode og analytiske ramme. I **kapitel 2** præsenteres den empiriske kontekst, dvs. hvilke boliger og målgrupper der er i fokus. Herefter følger en række tematiske kapitler baseret på empirien. **Kapitel 3** handler om særboligernes fysik og om hvordan de fysiske rammer påvirker beboernes oplevelse af at bo. Emner som boligens størrelse, bebyggelsesplaner og boligernes placering belyses som temaer af relevans for beboernes oplevelse af trivsel og følelse af værdighed og anerkendelse. **Kapitel 4** omhandler beboernes økonomi og den indflydelse, det har på beboernes økonomi at bo i egen bolig, herunder støttepersonalets rolle i forhold hertil. I **kapitel 5** sættes der fokus på sundhed ud fra temaerne kostvaner, misbrug samt behandling af sygdomme og psykiske lidelser. **Kapitel 6** omhandler beboernes sociale netværk med fokus på de relationer, de har til hhv. venner/bekendte og familie. I **kapitel 7** diskuteres beboernes interne naboskab og de relationer, de opbygger til hinanden i særboligen. **Kapitel 8** omhandler beboernes hverdag i egen bolig. I **kapitel 9** sætter beboerne selv ord på, hvad det i bred forstand har betydet for dem at bo i en særbolig. I **kapitel 10** diskuteres nogle af dilemmaer der er forbundet med at realisere særboligkonceptet i praksis. Endelig er **kapitel 11** en konklusion, der samler trådene fra de foregående kapitler.

³ Der er dog lavet en mindre undersøgelse af fem særboliger i Aalborg (Olsen 2005). Andre rapporter har berørt effekten af særboliger på beboernes livssituation som et ud af flere forhold (f.eks. CASA/Bascon 2006, Benjaminsen et al). Der er imidlertid ikke tidligere foretaget en undersøgelse, der særligt belyser beboernes trivsel med udgangspunkt i beboernes egne oplevelser.

Kapitel 1

– Metode og analytisk ramme

Metode og undersøgelsens gyldighed

Denne undersøgelse er baseret på kvalitative interviews med beboere og ansatte i seks udvalgte bebyggelser med særboliger i Københavns Kommune (se det følgende kapitel for en præsentation af den empiriske kontekst). Der er foretaget 23 interviews med beboere, heraf 4 kvinder⁴, og 9 interviews med støttepersonale. I bilag 2 findes en nærmere redegørelse for de metodiske valg, der er truffet i forbindelse med indsamling af empiri til analysen.

Selvom der udelukkende er indsamlet primær empiri i Københavns Kommune har analysen gyldighed udover den københavnske kontekst, idet fokus for analysen ligger på særboligen som et boligkoncept. Analysens resultater er således af en mere generel karakter, der ikke alene gælder for de konkrete bebyggelser, hvor der er foretaget interviews.

Analytisk ramme

Det analytiske fokus for undersøgelsen er, hvordan særboligen som et boligkoncept til særligt udsatte voksne påvirker beboernes mulighed for at opnå trivsel i hverdagen. Da beboernes trivsel er påvirket af mange andre forhold end boligen alene, betragtes beboernes livsverden/hverdagsliv i et helhedsperspektiv. Undersøgelsen afgrænser sig således ikke alene til de boligmæssige og fysiske aspekter ved særboligerne, men afdækker også beboernes sociale netværk, sundhed, økonomi mv. De to centrale begreber er således *særboligen* og *trivsel*, og det er *samspillet* mellem boligen og andre forhold der tilsammen påvirker den enkeltes trivsel som udgør undersøgelsens fokus.

Trivsel er imidlertid ikke som sådan et teoretisk begreb, men et hverdagsligt begreb, der ikke findes en præcis og entydig definition af. Ifølge Gads Psykologiske Leksikon henviser begrebet trivsel i daglig dansk sprogbrug til sundhed, livskraft, vækst og velvære. I Psykologisk Pædagogisk Ordbog er trivsel defineret som en generel følelsesmæssig tilstand af velvære, der ikke knytter sig til tilfredshed i forhold til et konkret oplevet behov. De to opslagsværkers forskellige måder at afgrænse trivsel på er altså ikke umiddelbart operationaliserbare. Trivsel er som begreberne 'tilfredshed' eller 'velbefindende' et meget subjektivt anliggende – det vil være individuelt fra person til person, hvad der får folk til at trives og føle, at de har det godt. Trivsel kan

4 Den store overrepræsentation af mænd skyldes, at der især i målgrupperne hjemløse og misbrugere er flere mænd end kvinder. Desuden visiteres der til den ene case fra et herberg, hvor der kun bor mænd.

derfor ikke umiddelbart anvendes som et analytisk begreb, hvorfor der må skabes et begrebsapparat, der udfolder og tydeliggør, hvordan trivsel forstås i denne konkrete sammenhæng.

Elementer i den enkeltes trivsel

På trods af at oplevelsen af trivsel må betragtes som noget ekstremt subjektivt, kan der peges på nogle grundlæggende elementer, der højner forudsætningerne for trivsel. Disse elementer er måske ikke som sådan universelle, men alligevel så almindeligt anerkendte i vores samfund, at de kan betragtes som generelle. Ydermere er de problemkomplekser, der typisk karakteriserer målgrupperne netop præget af, at disse elementer ikke 'fungerer' eller ikke i tilstrækkelig grad er blevet tilfredsstillet. Følgende elementer kan siges at være afgørende for den enkeltes mulighed for at opleve trivsel:

Bolig og hjem. En bolig er et fysisk afgrænset rum et bestemt sted. En bolig er tag over hovedet og det sted, hvor man oftest har de fleste af sine ting; sin seng, sit tøj, sine møbler. For de fleste opleves boligen som en base, hvor man kan være sig selv og trække sig tilbage fra omverdenen – et sted hvor man kan finde ro, hvile og tryghed. En bolig er et sted, hvor man kan udfolde sit privatliv på egne præmisser enten alene eller sammen med andre. Typisk er der også knyttet identitet til boligen, både i forhold til det at have sit eget sted og hvad angår konkrete elementer som indretning, beliggenhed mv. For de fleste vil boligen være det primære sted, man føler sig hjemme, hvorfor mange opfatter bolig og hjem som to sider af samme sag⁵. Målgruppen for projektet har i kortere eller længere perioder oplevet, hvad det vil sige ikke at have en egen bolig og en base, hvor man kan være sig selv. De har oplevet, hvordan det slider på såvel deres psykiske som fysiske tilstand samt hvordan manglen på et sted, de kan kalde deres eget, implicerer et tab af identitet.

Sundhed. Et godt helbred og en god sundhedstilstand hænger uløseligt sammen, selvom sundhed også udover fysisk velvære bør forstås som psykisk velvære. For mange påvirker deres individuelle fysiske og psykiske sundhedstilstand lysten og evnen til at leve. Målgruppen for projektet er ofte præget af ringe sundhed, både fysisk og psykisk (Pedersen et.al 2008, Benjaminsen og Christensen 2007). Livet som misbruger og hjemløs er hårdt ved kroppen, og mange er derfor 'slidte' og vil ofte have et kropsligt funktionsniveau, der er ringe i forhold til deres alder. Mange misbrugere har herudover alvorlige følgesygdomme som hepatitis og HIV. Samtidigt oplever de udsatte, at sundhedssystemet ikke altid er gearret til at rumme mennesker med en anderledes adfærd, hvorfor de ikke får den behandling eller pleje, som de har brug for (Larsen 2006).

5 Boligen er dog kun et aspekt ud af flere former for hjemlighed og det er ikke altid sikkert, at man føler sig hjemme, der hvor man bor (Winther 2006).

Økonomi. En god økonomi giver frihed til at forfølge sine mål, mens en dårlig økonomi på mange måde kan opleves som begrænsende for den enkeltes frihed eller decideret som en alvorligt stresseselement, hvis en dårlig økonomi betyder, at det at skaffe tilstrækkelig mad eller tag over hovedet – dvs. tilfredsstillende helt basale behov – er forbundet med usikkerhed. Målgruppen for særboliger lever af overførselsindkomster. Mange har et stort forbrug af alkohol, stoffer og/eller medicin. Mange har oparbejdet gæld til det offentlige system eller privat. Og mange har et forhold til økonomi, der kan karakteriseres som 'alternativt'. Deres prioriteringer og valg med hensyn til at forvalte deres økonomi har ofte været medvirkende til, at de har mistet en bolig.

Sociale relationer. Mennesket er grundlæggende et socialt væsen og personer med ringe eller ingen sociale netværk eller relationer til andre mennesker føler sig oftest ensomme og isolerede, hvilket potentielt fremkalder depressioner eller fører til måder at dulme sin smerte på. Målgruppen har for manges vedkommende svært ved sociale relationer i bred almindelighed. Mange har ingen eller begrænset kontakt til deres familie og vanskeligt ved at etablere kontakt til andre mennesker, fordi deres sociale kompetencer enten ikke har fået lov til at udvikle sig eller sat ud af spil fordi deres adfærd er styret af andre behov, eksempelvis anskaffelsen af stoffer.

Meningsfuld hverdag. For mange er en indholdsrig og meningsfuld hverdag – det at have noget at stå op til om morgenen – afgørende for deres trivsel. For majoriteten af befolkningen i den arbejdsdygtige alder vil det ofte være job og familie, der udfylder en stor del af hverdagen. Målgruppen for projektet har ofte ingen eller kun begrænset kontakt til arbejdsmarkedet og derfor ikke noget, der umiddelbart udfylder deres tid med et meningsfuldt indhold, ligesom de sjældent har en familie, som de har tæt kontakt til. Ikke desto mindre bliver en stabil bolig en base, der sammenlignet med livet på gaden eller på kollektive boformer giver mulighed for at anderledes hverdagsliv.

Disse elementer kan som sagt betragtes som grundlæggende forhold, der påvirker den enkeltes mulighed for trivsel, og det er netop disse grundelementer, som målgrupperne har erfaret som svære at håndtere i deres dagligdag.

Udover at være en bolig, og som sådan en ramme for beboernes hverdagsliv, fungerer særboliger også som en ramme for socialt arbejde, idet beboerne tilbydes støtte fra støttepersonale, der oftest i modsætning til udgående støttefunktioner er synligt til stede i boligområdet, i kraft af at der i forlængelse af særboligerne etableres fælleslokaler e.l. Målet med støtten er netop at støtte beboerne i at magte en hverdag og et liv, der rummer ovenstående grundelementer med henblik på at skabe øget trivsel. Med undtagelse af de skæve huse er det alene støttepersonalets synlighed i

boligområdet, der gør boligerne 'særlige'. For at nærme os en forståelse af hvordan man gennem socialt arbejde understøtter den enkeltes mulighed for at opnå trivsel, har vi ladet os inspirere af Peter Høilund og Søren Juul og deres arbejde med at udvikle en normativ teori for socialt arbejde (Høilund og Juul 2005, Høilund og Juul, 2003). Høilund og Juul arbejder ikke med en konkret definition af trivsel, som de forstår som menneskelig opblomstring, eller den enkeltes mulighed for at leve i overensstemmelse med sin egen vision om det gode liv. Frem for trivsel arbejder de i stedet for med begrebet anerkendelse, som kan betragtes som en forudsætning for trivsel, fordi anerkendelse er grundlæggende for, at man som menneske kan udvikle en identitet – et jeg.

Anerkendelse – en forudsætning for trivsel

Høilund og Juuls arbejde med at udvikle en teori for det gode sociale arbejde er fundet i et ønske om at forstå, hvorfor socialt arbejde – der findes i mange forskellige afskygninger – langt fra altid formår at gøre en positiv forskel for de borgere, som gøres til genstand for socialt arbejde. Med andre ord, hvorfor det sociale arbejde ikke altid lykkes. De peger på anerkendelse og dømmekraft som to centrale begreber i definitionen af det gode sociale arbejde (Høilund og Juul 2003, Høilund og Juul 2005).

Høilund og Juuls arbejde udfolder ikke, hvad det gode liv er eller hvordan menneskelig opblomstring nærmere bestemt kan forstås, da det gode liv eller det der får den enkelte til at blomstre, er individuelt og subjektivt. Det er som påpeget tidligere heller ikke målet for dette projekt at tage stilling til, om beboerne i særboliger som sådan trives, men hvordan boligen som ramme for den enkeltes liv kan skabe de bedste *forudsætninger* for trivsel. I den sammenhæng finder vi at anerkendelse – som der gøres rede for nedenfor – er et anvendeligt begreb, der kan bruges i analysen af, hvordan særboliger som et specifikt boligkoncept kan underbygge beboernes muligheder for deres livsudfoldelse, og derved skabe de bedst mulige forudsætninger for den enkeltes trivsel.

Anerkendelse er grundlæggende en bekræftelse af det enkelte menneskes selvstændighed og ligeberettigelse, og menneskets evne til at fungere som et socialt vellykket individ er afhængigt af anerkendelse fra andre. Høilund og Juul skelner mellem tre forskellige former for anerkendelse eller sfærer for anerkendelse; følelsesmæssig anerkendelse, retslig anerkendelse og social anerkendelse, som igen er koblet til tre forskellige aspekter i opbygningen af selvet: selvtillid, selvagtelse og selvværdsættelse.

Den **følelsesmæssige anerkendelse** er den mest elementære form for anerkendelse og angår de menneskelige primærrelationer eller kærlighedsmæssige bindinger mellem personer som forældre og børn, nære venner eller partnere i et parforhold.

Kærlighedsanerkendelsen er en forudsætning for udvikling af selvtillid, der blandt andet gør det muligt for den enkelte at være alene med sig selv. Selvtillid sætter mennesket i stand til at handle, kommunikere og tage del i nære fællesskaber.

Den **retslige anerkendelse** fordrer anerkendelse af det enkelte individ som en juridisk person. Anerkendelse af borgeren som et medlem af samfundets retsfællesskab er en forudsætning for udvikling af selvagtelse og dermed følelsen af at være et ligeværdigt menneske med rettigheder og pligter i samfundet. Der er tale om et princip baseret på ideen om universel ligebehandling.

Den **sociale anerkendelse** kan sidestilles med social værdsættelse og forekommer igennem relationer til gruppen, fællesskabet eller samfundet. I fællesskabet kan den enkelte genkende sig selv og blive anerkendt for sin egen partikularitet som individ. Selvværdsættelse – som et tredje og sidste afgørende element i skabelsen af en hel identitet – betinges af den sociale anerkendelse.

Opsamling

Denne undersøgelse vil med udgangspunkt i kvalitative interviews foretaget med beboere og støttepersonale i seks bebyggelser med særboliger i Københavns Kommune belyse, hvordan særboligen som et boligkoncept til særligt udsatte voksne påvirker beboernes trivsel og livssituation i bred forstand. Dette gøres ved at belyse, hvad beboerne synes om deres bolig, og hvordan særboligen – dels en fysisk ramme for deres hverdagsliv, dels som en platform for socialt arbejde qua støttepersonalet – har påvirket deres livssituation med hensyn til en række temaer, der har betydning for deres generelle trivsel; bolig og hjem, sundhed, økonomi, sociale relationer og hverdagslivet. Det belyses herudover, om og hvordan særboligen som et boligkoncept kan underbygge, at beboerne oplever anerkendelse, som kan anskues som en forudsætning for trivsel.

Kapitel 2

– Analysens empiriske kontekst

Inden selve analysen præsenteres i de tematiske kapitler, introduceres læseren i dette kapitel for en beskrivelse af den empiriske kontekst. Indledningsvist redegøres mere konkret for særboligerne i Københavns Kommune. Efterfølgende præsenteres en diskussion af de målgrupper, der tilbydes særboliger. Med henblik på at give læseren et mere levende indtryk af beboernes forskelligheder såvel som meget sammensatte situationer præsenteres nogle korte eksempler på typiske informanter. Afslutningsvist følger et afsnit, der redegør for, hvordan støttepersonalet tilknyttet særboligerne yder støtte til beboerne i deres hverdag.

Særboliger i København

Københavns Kommune har siden 2001 etableret særboliger i samarbejde med en række almene boligorganisationer. I denne konkrete samarbejdsmodel er det således almene boligorganisationer, der fungerer som boligudbydere, og de har ansvaret for drift og vedligeholdelse af boligerne, mens kommunen har ansvaret for at stille støttepersonalet til rådighed, eventuelt gennem en tredje aktør som et herberg e.l., ligesom de har anvisningsret til boligerne⁶.

Pr. 1. maj 2008 råder Københavns Kommune over i alt 186 særboliger fordelt i 15 bebyggelser til målgrupperne hjemløse (63 lejemål), misbrugere (26 lejemål) og psykisk syge (97 lejemål)⁷. Størsteparten af disse er anlagt i helt almindelige boligområder. Disse er fysisk organiseret som vertikale etagefællesskaber, som horisontale opgangsfællesskaber eller som solistboliger, dvs. enkelte boliger spredt i en større bebyggelse. Der er både oprettet særboliger i eksisterende byggeri og i nybyggeri. 41 særboliger til målgruppen hjemløse er oprettet som små separate huse under forsøgsordningen 'skæve huse', for at skabe et tilbud til de brugere, der af forskellige grunde ikke er i stand til at bo i et almindeligt boligområde. For en nærmere beskrivelse af de fysiske forhold i særboligerne henvises til Fysisk Teknisk Analyse (Højring 2008).

6 Principielt kan andre aktører udbyde boligerne, eksempelvis private udlejere, selvejende institutioner eller kommunerne selv.

7 I alt råder Københavns Kommune pr. 1. maj 2008 over 325 lejemål fordelt på 32 særboligbebyggelser. Disse dækker ud over målgrupperne hjemløse, stofmisbrugere og psykisk syge også målgrupperne fysisk handicappede, psykisk udviklingshæmmede og udsatte unge. Projektet 'Udvikling af særboliger – fra herberg/gaden til egen bolig' er afgrænset til at sætte fokus på målgrupperne hjemløse, misbrugere og psykisk syge. Målgrupperne fysisk handicappede, psykisk udviklingshæmmede og udsatte unge, adskiller sig fra de tre øvrige, hvad angår beboernes problemkompleks og funktionsniveau på den ene side og støttepersonalets rolle og pædagogiske tilgang samt arbejdsvilkår på den anden.

Med særboliger er der tale om en koordineret indsats, hvor der samtidigt visiteres til en bolig og støtte i hverdagen. Der er stor forskel på, hvor meget støttepersonale der er tilknyttet særboligerne. Jf. Serviceloven skal støtten i princippet tilbydes med udgangspunkt i den enkeltes behov. I praksis er der dog mange steder tilknyttet støttepersonale til boligerne i en bebyggelse med en 'fast' normering, der ikke justeres, når en ny beboer flytter ind. Andre steder arbejdes der med en fleksibel normering.

Det er ligeledes forskelligt fra bebyggelse til bebyggelse, hvordan støttepersonalet organisatorisk er forankret. Nogle steder er de ansat på socialcentre, andre steder på specialinstitutioner som herberger e.l.

I langt de fleste særboliger i København er der i forlængelse af boligerne etableret servicearealer i form af støttepersonale- og/eller fællesfaciliteter, der fungerer som en base for mødet mellem beboere og støttepersonalet. Støttepersonalet er således mange steder synligt i boligområdet. Nogle steder er bebyggelsen støttepersonalets primære arbejdsplads, og de har et kontor i bebyggelsen, mens støttepersonalet i andre tilfælde virker fra en institution eller et socialcenter og kommer på besøg i bebyggelsen.

Nedenfor ses en matrix, der illustrerer variationen i de seks bebyggelser, hvor der er foretaget interviews til denne undersøgelse.

Målgruppe	Antal boliger	Boligtipe	Serviceareal	Ny-byggeri	Eks-byggeri	Støttepersonale	Org. forankring af støttepersonalet
Stofmisbrugere	20	Etage-fællesskab	1½ v lejlighed m. fællesrum og kontor		x	2,5 fuldtid + praktikant	Specialinstitution for misbrug*
Hjemløse	5	Solistboliger	Ingen		x	1 fuldtid	Herberg
Psykisk syge	16	Opgangsfællesskab	Etagekøkkener og fælleskøkken. Kontorfaciliteter i stueplan	x		18 fuldtid***	Psykiatrisk bocenter
Hjemløse	12	Solitære skævehuse	Fælleshus og kontor i skurvogn	x		1 fuldtid	Herberg**
Hjemløse	8	Skævehuse som dobbelthuse	Kontor	x		22,5 t/u fordelt på to personer, der også tilser et værested	Socialcenter
Psykisk syge	12	Etagefællesskab	Fælleslejlighed		x	Fleksibel normering m. 6 hjemmevejledere, der tillige fungerer i tre bofællesskaber	Socialcenter

*) Støttepersonalet skal organisatorisk lægges ind under et rådgivningscenter

**) Støttepersonalet skal organisatorisk lægges ind under et socialcenter

***) Der er reelt tale om en permanent genhusning af en hel gruppe beboere, der i forbindelse med en større renoveringsproces er fraflyttet et psykiatrisk bocenter. Beboernes funktionsniveau blev ikke vurderet i forbindelse med flytningen, hvorfor der som på bocenteret er døgnbemanding alle ugens syv dage.

Målgrupperne

Hjemløshed – et vanskeligt begreb

Særboliger er som nævnt i reglen målrettet en bestemt målgruppe som eksempelvis hjemløse, misbrugere eller psykisk syge. Når vi gennem den videre analyse omtaler en given beboer som enten hjemløs, misbruger eller psykisk syg, refererer vi til den målgruppebetegnelse, der gør sig gældende i den særbolig, hvor vedkommende bor. Med betegnelsen tager vi således afsæt i, hvordan personen kategoriseres på forvaltningsmæssigt plan. Typisk vil den enkelte have et langt mere sammensat problemkompleks, idet mange beboere i særboliger målrettet hjemløse enten har et misbrug og/eller en psykiatrisk lidelse, og mange beboere i særboliger målrettet misbrugere og psykisk syge har været hjemløse. Dette er ikke overraskende, set i lyset af at hjemløshed opstår i et samspil mellem strukturelle eksklusionsmekanismer, som f.eks. marginalisering på arbejdsmarkedet og boligmarkedet, og en række individuelle sårbarhedsfaktorer som psykisk sygdom og misbrug (Benjaminsen og Christensen 2007). Således har en meget stor andel af de hjemløse en række alvorlige sociale og psykiske problemer. I den første nationale optælling af hjemløse i Danmark vurderes det, at ca. en tredjedel af de hjemløse har en sindslidelse, mens ca. to tredjedele er misbrugere. Andelen af misbrugere og sindslidende er noget større blandt de, der har været hjemløse i mere end to år (ibid).

Mens betegnelserne psykisk syge⁸ og misbrugere⁹ ikke sædvanligvis er begreber, der er vanskelige at begribe eller afgrænse, har der til gengæld gennem tiderne været mange bud på, hvordan hjemløshed præcist afgrænses og defineres (se Benjaminsen og Christensen 2007 for en gennemgang af, hvordan begrebet er forstået i forskellige situationer). Således har man i den danske diskussion typisk skelnet mellem boligløse og hjemløse, hvor en boligløs er husvild eksempelvis som resultat af en brand eller oversvømmelse, mens en hjemløs lever et liv præget af sammensatte sociale og/eller psykiske problemer. Med begrebet funktionel hjemløshed rettes der ligeledes fokus på, at en hjemløs muligvis kan have en bolig men af forskellige grunde som f.eks. angst, ensomhed, mv. ikke magter at bebo denne. Preben Brandts definition af hjemløshed, der blandt andet har påvirket, hvordan hjemløshed er omtalt i Serviceloven, lægger vægt på, at hjemløse enten ikke har en bolig eller ikke magter at bo i deres bolig, men ligeledes har svært ved at benytte sig af samfundets

8 Psykisk syge – eller sindslidende som vi foretrækker at kalde denne gruppe – defineres eksempelvis af AKF (Anvendt Kommunal Forskning) som 'alle personer der på en eller anden måde er socialt belastet af psykiske problemer som indenfor psykiatrien defineres som en sindslidelse' (Høgsbro 2003).

9 Misbrugere defineres af AKF som en bred kategori af mennesker der er mere eller mindre afhængige af indtagelse af alkohol, morfinpræperater eller cannabinoil (Høgsbro 2003).

institutioner i bred forstand og derfor har brug for særlig støtte¹⁰.

I den første nationale optælling af hjemløshed i Danmark foretaget af SFI (Benjaminsen og Christensen 2007), operationaliseres begrebet imidlertid med udgangspunkt i forskellige *situationer*, som hjemløse kan befinde sig i, se tabellen nedenfor. I denne måde at definere hjemløshed på er der taget udgangspunkt i europæiske erfaringer, og der skeles således både til Norge og Sverige, der er inspireret af FE-ANTSAs¹¹ definition.

Kategori	Situation
1	Personen mangler tag over hovedet den kommende nat. Herunder regnes personer, som sover på gaden, i en trappeopgang, i et skur e.l. løsninger, som giver en form for ly.
2	Personen opholder sig på et akut/midlertidigt botilbud som f.eks. herberg, forsorgshjem, natvarmestue.
3	Personen opholder sig på hotel, vandrerhjem, campingplads e.l. pga. hjemløshed.
4	Personen bor midlertidigt og uden kontrakt hos venner/bekendte eller familie.
5	Personen bor i midlertidig udslusningsbolig, støttebolig e.l. uden permanent kontrakt.
6	Personen er under kriminalforsorgen, skal løslades inden for tre måneder, og der er ikke iværksat en boligløsning forud for løsladelsen.
7	Personen er indlagt på en psykiatrisk afdeling eller opholder sig på en behandlingsinstitution og planlægges udskrevet inden for tre måneder, og der er ikke iværksat en boligløsning forud for udskrivningen.

Benjaminsen og Christensen 2008, s. 44

Eksempler på turbulente boligkarrierer

Vi vil ikke gå ind i en videre debat af hjemløsebegrebet men konstatere, at for informanternes vedkommende, og dermed for målgrupperne i særboliger, er der tale om meget forskellige mennesker, der dog alle har det til fælles, at de ikke magter at bo i almindelige boliger på almindelige vilkår. For at give læseren et indtryk af hvordan der i praksis ofte er overlap mellem målgrupperne, og hvordan mange beboere i særboliger har haft et ofte kaotisk liv og en turbulent boligkarriere forud for tilbudet om en særbolig, præsenteres nedenfor et antal eksempler på typiske informanter. Alle navne er opdigtede.

Henrik har haft fast arbejde, han har været gift og har børn. En skilsmisse resulterede i tiltagende alkoholforbrug, tab af arbejde og brudt kontakt til ekskone og børn. Han mistede sin bolig pga. manglende betaling af husleje og støjende adfærd. Efter at have boet hos venner og familie i en periode endte han på et herberg, hvor han har opholdt sig permanent i længere tid, inden han fik tilbudt en særbolig. Henrik

10 Preben Brandt definerer i sin doktordisputats fra 1992 hjemløshed på følgende måde: 'En person er hjemløs, når vedkommende ikke har en bolig, der kan opfattes som stabil, blivende og opfyldende vedkommendes krav til en rimelig boligstandard. Samtidig med at vedkommende ikke magter at benytte sig af samfundets relationer og institutioner i allerbredeste forstand – således familiært netværk samt private og offentlige institutioner af enhver slags, idet årsagen til dette kan være åbenlyse eller mere skjulte forhold hos den enkelte eller i den måde, samfundet indretter sig på' (Brandt 1992: 158).

11 FEANTSA, European Federation of National Organisations Working with the Homeless, er en europæisk non-profit paraplyorganisation for organisationer, der arbejder med hjemløshed.

kan på mange måder forstås som et typisk eksempel på en hjemløs, der har haft en social deroute.

Peter har tidligt i sin ungdom udviklet skizofreni, hvorfor han blev flyttet fra det børnehjem, hvor han voksede op, til et psykiatrisk bosted. Han har i en kort periode boet i en udslusningsbolig i tilknytning til det psykiatriske bosted, men kunne ikke administrere at bo på egne vilkår, idet han ikke kunne passe sin sukkersyge og derfor blev indlagt flere gange, hvorfor han flyttede tilbage til bostedet. I forbindelse med en modernisering af bostedet har han fået en særbolig.

Mette har siden sin meget tidlige ungdom haft et stort forbrug af alkohol og stoffer. Siden hun flyttede hjemmefra, har hun boet hos kæresten, venner og pushere. Hun har været involveret i prostitution for at skaffe midler nok til stoffer og har i perioder boet på gaden, på kvindekrisecentre eller herberg. Det er første gang, hun bor i noget, hun kan kalde sin egen bolig. Mette er et typisk eksempel på en kvindelig stofmisbruger, der har haft en barsk start på livet og har levet i et meget råt miljø.

Hans kan ses som et eksempel på en hjemløs stofmisbruger, der tidligt i livet har befundet sig på kanten af samfundet. Han har været misbruger, siden han var 15. Han har gentagne gange mistet sin bolig pga. manglende huslejebetaling, klager fra naboer om støj og voldelige trusler eller kriminelle handlinger, der har resulteret i fængselsophold. Han har boet på gaden og på herberg i flere omgange. Han fik tilbudt en særbolig efter et plejeophold.

Jens er vokset op i et hjem med druk og sociale problemer. Han boede mange år i en lejlighed, hvor han ikke trivedes. Han blev isoleret og oparbejdede et massivt forbrug af alkohol og hash og har været indlagt på psykiatrisk hospital i flere omgange. Efter et længere hospitalsophold fik han en plads i et bofællesskab, men han havde svært ved at bo så tæt sammen med andre, hvorfor han fik tilbudt en særbolig.

Michael har boet sammen med forskellige kæresten, men er blevet smidt ud gentagne gange pga. misbrug og voldelig adfærd. Har en enkelt gang haft sin egen bolig men blev smidt ud. Efterfølgende har han boet hos venner og bekendte i årevis. Han har aldrig boet på gaden eller på herberg på trods af, at han ikke har haft en bolig i mange år. I forbindelse med tildeling af førtidspension fik han tilbudt en særbolig. Michael kan ses som et eksempel på en typisk 'sofarytter', der på trods af alkohol-, stofmisbrug og psykisk sygdom har formået at finde tag over hovedet mv., uden kontakt til systemet på trods af hans sammensatte sociale problemer.

Disse kort skitserede eksempler på typiske historier illustrerer, hvordan flertallet af informanterne mange gange er opvokset under barske vilkår og kæmper med meget

sammensatte problemer. Det er kun et fåtal, der har haft, hvad man kunne kalde en 'helt almindelig' opvækst eller et 'helt almindeligt' voksenliv. Det der typisk kaldes en social deroute kan generelt betragtes som en undtagelse, idet langt de fleste har lidt social nød hele livet.

Støtten

Det er helt centralt for særboligkonceptet, at der er tale om en koordineret indsats, hvor der samtidigt visiteres til en bolig og støtte. Typisk udgår den socialfaglige støtte fra et fælleslokale eller en fælleslejlighed i bebyggelsen. Dette adskiller sig fra den socialpædagogiske støtte i egen bolig, der udføres af udgående medarbejdere som f.eks. støttekontaktpersoner (SKPer), boligrådgivere, hjemmevejledere, mv., idet støttepersonalet i særboligerne qua deres daglige tilstedeværelse i bebyggelsen på en helt anden måde end de udgående medarbejdere har mulighed for at følge med i beboernes hverdag. De kender til det miljø, der udgør rammen om beboernes liv og har i kraft af deres tilstedeværelse i bebyggelsen mulighed for løbende at have kontakt til den enkelte gennem spontane møder og uplanlagt samvær. Herved opstår der gode betingelser for at opbygge en personlig og tillidsfuld relation til beboerne, hvilket af de ansatte fremhæves som afgørende for, at det sociale arbejde kan lykkes.

Støttepersonalets stillingsbetegnelse varierer fra bebyggelse til bebyggelse. I de to bebyggelser med skæve huse og i bebyggelsen med solistboliger til hjemløse betegnes støttepersonale eksempelvis som sociale viceværter mens de i et etagefællesskab for psykisk syge betegnes som hjemmevejledere. Med hensyn til at undgå forvirring omtaler vi konsekvent de ansatte som støttepersonale i rapporten.

Kommunen har kun defineret løse rammer for, hvad indholdet af den socialfaglige støtte i særboligerne skal være, og langt hen ad vejen er det op til støttepersonalet i de enkelte særboligbebyggelser at definere, hvordan de vil forvalte deres arbejde. I praksis er der således også stor variation i den tilgang og mere eller mindre eksplicite pædagogik, der ligger til grund for det sociale arbejde i særboligerne. F.eks. arbejdes der nogle steder – primært i forhold til målgruppen psykisk syge – meget systematisk med handleplaner, mens der andre steder ikke sker en systematisk opsamling omkring støtten til den enkelte. Nogle steder er støttepersonalet meget fokuserede på, at beboerne skal gennemgå en personlig udvikling mod stadig større selvhjulpenhed, mens man andre steder i højere grad accepterer deres livssituation og sætter fokus på praktiske gøremål og på at skabe fællesoplevelser for beboerne. I kapitel 10 vendes tilbage til en diskussion af den pædagogiske tilgang i særboligerne.

På trods af den store metodiske frihed er der en række generelle forhold, som støttepersonalet typisk støtter den enkelte beboer i:

Bostøtte: Støttepersonalet yder bostøtte til den enkelte i form af motivation til eller direkte hjælp i forhold til husholdningen. Mange beboere har vanskeligt ved at overskue dagligdags gøremål og har i større eller mindre omfang brug for hjælp til oprydning, rengøring, madlavning, indkøb, tøjvask, mv. I de skæve huse kan bostøtten også udmønte sig i praktisk hjælp til at udføre mindre byggeprojekter og lignende. Det varierer meget om og i så fald i hvor stor udstrækning, støttepersonalet involverer sig direkte i beboernes huslige gøremål. Hvad angår beboere med særlige behov samarbejder støttepersonalet med hjemmehjælpen og/eller hjemmeplejen. Bostøtten involverer også hjælp til at forholde sig til regninger og andre officielle papirer, som de fleste beboere har svært ved at overskue og derfor har en tendens til at ignorere. Støttepersonalet sørger derfor for, at vigtige breve bliver læst, aftaler med myndighedspersoner overholdes mv.

Økonomi: Mange af beboerne har tidligere oplevet at miste deres lejlighed på grund af manglende huslejebetaling og i langt de fleste tilfælde opfordrer støttepersonalet derfor beboerne til at indgå aftaler med deres sagsbehandlere om, at huslejen trækkes direkte inden udbetaling af pension/kontanthjælp. I forhold til andre faste udgifter som f.eks. el, gas og varme sørger støttepersonalet typisk for, at beboerne får lavet en PBS-aftale med deres bank. I enkelte tilfælde kan støttepersonalet også opfordre beboerne til at indgå aftale om en rateopdelt udbetaling af deres pension/kontanthjælp, således at det sikres, at de har penge til mad også sidst på måneden. For en del beboere kan en fast adresse endvidere betyde, at gammel gæld skal betales tilbage til enten offentlige myndigheder eller privatpersoner. Her søger støttepersonalet for, at der bliver fastsat en tilbagebetalingsrate på gælden, der er afstemt den enkeltes økonomiske råderum og udgifter i øvrigt.

Sundhed: Støttepersonaler er ikke behandlere e.l. men fungerer ofte som brobyggere til sundhedssystemet, dvs. alt fra behandlingsinstitutioner, distriktspsykiatri, hjemmepleje, hjemmesygeplejerske, egen læge, tandlæge mv. De fleste beboere har som følge af et hårdt liv med ringe ernæring, mange stoffer, alkohol og/eller medicin, et dårligt helbred, der i en sundhedsoptik gør dem særligt sårbare. Støttepersonalet er ofte medvirkende til at sikre, at der sker en koordinering mellem de forskellige sundhedsinstanser. I de tilfælde hvor beboerne er medicinerede og har vanskeligt ved selv at administrere deres medicin hjælper støttepersonalet med dette, og i de tilfælde hvor der er behov for pleje eller sårbehandling sikrer de, at hjemmesygeplejersken bliver tilkaldt.

Nærmiljø: Støttepersonalet spiller en helt central rolle i forhold til at sikre, at beboerne i særdeleshed ikke er til gene for deres naboer, og at de generelt får opbygget

gode og konstruktive relationer i deres nærmiljø. Beboerne kan have en alternativ og til tider støjende adfærd, og mange har som sagt tidligere i deres boligkarriere oplevet at blive sat ud af en lejlighed på grund af naboklager. Der ligger derfor en vigtig opgave fra støttepersonalets side i at sikre, at beboerne overholder de ordensregler, der gør sig gældende i bebyggelsen, herunder at der ikke foregår åbenlys handel med stoffer samt udspiller sig voldelige episoder i og omkring særboligerne.

Støttepersonalet kan også udfylde en funktion som mægler i eventuelle konfliktsituationer mellem naboer og sørge for, at problemer i videst muligt omfang løses direkte mellem de involverede parter frem for via formelle klager, politianmeldelser mv. Støttepersonalet kan hverken kontrollere eller adfærdsregulere i forhold til beboerne – også fordi de sjældent er til stede uden for almindelig arbejdstid. Men i de tilfælde hvor en beboer har en tendens til at holde mange fester under høj musik og druk, kan de gøre vedkommende opmærksom på de konsekvenser, det medfører at få tilbagevendende naboklager. I de tilfælde hvor beboerne har venner eller bekendte boende over længere tid – og som senere flytter ind eller endda søger at overtage lejemålet – griber støttepersonalet ind og beder dem om at flytte, med henvisning til, at det er til gene for naboerne. Skulle det alligevel komme til naboklager, forsøger støttepersonalet at mægle mellem beboerne i særboliger og deres naboer. Støttepersonalet samarbejder også med boligorganisationen og de lokale viceværter.

Samvær og omsorg: I forhold til den enkelte beboer kan støttepersonalets tilstedeværelse i bebyggelsen være central for deres mulighed for daglig social kontakt og samvær. Mange beboere har begrænsede sociale netværk, typisk fordi de i forlængelse af misbrug og/eller psykisk ustabilitet har udvist en adfærd, som ikke alle i familien og blandt de gamle venner har været lige gode til at håndtere. Mange beboere føler sig derfor isolerede, til tider ensomme, og støttepersonalet udfylder i den forbindelse en vigtig social funktion i deres hverdag. Således har mange beboere en fast rutine med lige at stikke hovedet forbi personalekontoret/fælleslejligheden for lige at 'drikke en kop kaffe og få sig en sludder'. Støttepersonalet er et fast holdpunkt i tilværelsen, hvor beboerne kan drøfte hverdagsbegivenheder og dele deres oplevelser med andre. Mange anvender også støttepersonalet til at tale om mere personlige og følelsesmæssige forhold, hvorved støttepersonalet udfylder en funktion af mere omsorgsmæssig karakter. De fleste steder har støttepersonalet indgået aftale med beboerne om, at de har ekstranøgler til samtlige lejligheder, som de kan anvende til at låse sig ind i lejlighederne, hvis en beboer ikke er blevet set i et stykke tid (aftalerne indgås om alt fra 1 døgn til et par uger). På den måde yder støttepersonalet også beboerne en tryghed og omsorg i forhold til, hvis de skulle komme ud for ulykker el. lign i deres bolig.

Sociale netværk og internt naboskab: Støttepersonalet støtter beboerne til at genoptage, vedligeholde eller udrede gamle sociale relationer. De kan ansproge beboere

med meget begrænsede netværk til at benytte væresteder og andre sociale tilbud, der gør det muligt at møde nye mennesker og have et socialt liv. I forhold til venner og familie kan støttepersonalet støtte beboerne i at genoptage en evt. tabt forbindelse og i forhold til de negative relationer, mange beboere kan have til individer i det miljø, som mange stadig er en del af, kan støttepersonalet virke som en 'buffer' i forhold til at beskytte den enkelte mod trusler, udnyttelse, bedrageri og vold.

I lyset af beboernes begrænsede sociale netværk opfattes det nogle steder som en central opgave, at medvirke til at opbygge og styrke det sociale samvær og sammenhold beboerne i særboligerne imellem. Dette gøres enten ved at arrangere tilbagevendende fællesspisning, fælleskaffe mv. eller ture og udflugter, hvor beboerne kan få nye input og fællesoplevelser. I de skæve huse kan opbygningen af et internt naboskab også være centreret om fælles byggeprojekter, hvor støttepersonalet sørger for, at beboerne samarbejder om at få fuldført projektet.

Helhedsorienteret og kontinuerlig støtte

Samlet set yder støttepersonalet således en bredspektret og varieret socialpædagogisk indsats overfor beboerne. Til forskel fra udgående medarbejdere der kan yde støtte, når der visiteres til en ordinær bolig på almindelige vilkår (SKPer, boligrådgivere og hjemmevejledere), har støttepersonalet i særboligerne i kraft af deres daglige tilstedeværelse gode forudsætninger for at tage udgangspunkt i beboernes hverdagsliv. Støtten bliver dermed mere fleksibel og kan tilpasses beboernes konkrete og umiddelbare behov.

Støttepersonalet udfylder en bred vifte af funktioner i forhold til beboerne, der strækker sig fra alt til praktisk hjælp omkring husholdning og økonomi, til mere omsorgsbaseret støtte gennem samvær og dialog. Støttepersonalet fungerer som formidler mellem beboerne og det øvrige hjælpeapparat samt det offentlige system. Samlet set yder støttepersonalet således en helhedsorienteret og kontinuerlig støtte med udgangspunkt i den enkeltes konkrete behov. De tages udgangspunkt i beboernes hverdagsliv og aktuelle livssituation og ud fra en pragmatisk tilgang søger de at skabe de bedst mulige vilkår for trivsel i egen bolig.

Kapitel 3

– Boligen og beliggenhed

Som det første af de tematiske analysekapitler har dette kapitel fokus på, hvordan beboerne oplever deres bolig som en fysisk ramme for deres hverdagsliv, og hvordan de forholder sig til beliggenheden. For en egentlig fysisk/teknisk gennemgang af de forskellige bebyggelser henvises til Fysisk Teknisk Analyse (Højring 2008) (se bilag 1). I denne analyse er fokuset hvad angår boligernes fysik og beliggenhed alene beboernes *oplevelse* af boligen. Som det illustreres i de efterfølgende kapitler, har boligens beskaffenhed i høj grad betydning for, hvordan det påvirker beboernes livssituation i bredere forstand, at de har fået tilbudt en særbolig.

Kapitlet er inddelt i forskellige afsnit. Det første omhandler, hvordan beboerne oplever selve boligen. Herefter følger et afsnit om bebyggelsesplanen, og hvordan denne skaber rum for mødet mellem henholdsvis støttepersonale og beboere samt beboerne internt. Det sidste afsnit omhandler boligernes beliggenhed, hvor der skelnes mellem den geografiske beliggenhed og beliggenhed i forhold til boligområdets sociale profil.

Boligen

Der stor variation hvad angår særboliger, der både findes som etage/opgangsfællesskaber og som solistboliger spredt i en bebyggelse etableret i nybyggeri eller i eksisterende byggeri. Hertil kommer skæve huse opført som forsøgsbyggeri og alternativ til den almindelige boligmasse. Det er derfor ikke overraskende, at det vanskeligt lader sig gøre at sige noget helt generelt om, hvad beboerne synes om deres boliger. I det følgende vil vi præsentere, hvordan beboerne opfatter nogle overordnede forhold ved boligerne som f.eks. størrelse, planløsning og kvalitet samt huslejens størrelse.

Boligens størrelse og planløsning

Særboligernes størrelse varierer fra 24 – 34,5 m² i nettoareal. Langt hovedparten består af ét værelse. Hvor der er oprettet særboliger i eksisterende byggeri, er der som oftest et separat køkken, mens nyopførte særboliger og boliger, som har været genstand for en omfattende renovering, har køkkenet integreret i stuen.

Det er meget forskelligt, hvad beboerne synes om boligernes størrelse og planløsning. De steder, hvor boligen kun har ét rum, og køkkenet er integreret heri, er der dog en tendens til, at beboerne er mindre tilfredse med boligens størrelse. Dette handler måske ikke så meget om kvadratmeter, som at alle boligens funktioner – ophold, hvile og madlavning – foregår ét og samme sted.

Støttepersonalet i et nyopført opgangsfællesskab til psykisk syge havde en forventning om, at det ville være en dårlig idé med køkken og stue/soverum i ét. Efter indflytningen har de imidlertid observeret, at det for mange beboere har vist sig at være en fordel, dels fordi de lettere kan overskue hele boligen, dels fordi det kan inspirere beboerne til at holde bedre orden og ikke lade køkkenet stå uden at rydde op efter madlavning. I et etagefællesskab med nyrenoverede etværelses lejligheder med køkken integreret i stuen havde støttepersonalet den samme opfattelse, men påpegede, at boligerne for nogle beboere var for små. Nogle beboere bekræfter, at det er overskueligt med alle funktioner samlet i ét rum. Andre har forsøgt at opdele rummet i forskellige funktioner ved at bruge reoler eller skabe som rumdelere, fordi de er generet af, at alle funktioner skal foregå i samme rum. Nogle udtrykker decideret, at de er utilfredse med, at de skal 'sove i deres køkken', dels fordi det er ubehageligt at sove i stegeos, dels fordi køkkenelementer som regel optager en hel væg, og det derfor kan være vanskeligt at indrette rummet. Dette synspunkt gør sig ikke alene gældende blandt de sindslidende, men også for de andre målgrupper i etrumsboliger uden separat køkken.

For de, der er utilfredse med, at alle funktioner skal varetages i ét rum, er der ikke enighed om, hvorvidt det ville være mest hensigtsmæssigt med separat soverum eller køkken. De beboere, der har separat køkken, er mindre tilbøjelige til at være utilfredse med boligens størrelse, hvilket indikerer, at utilfredshed med boligens størrelse ikke handler så meget om antal af kvadratmeter som planløsninger, hvor alle funktioner samlet i ét rum. Beboerne udtrykker typisk selv, at de gerne vil have en separat soveniche¹². En beboer, der bor i et skævt hus, fortæller eksempelvis:

Generelt er jeg skide lykkelig for huset. Jeg har boet fire år i et telt på Christiania, det er rart at få noget, jeg kan sige er mit eget. Husene her var nogle af de første, der blev lavet af præfabrikerede elementer. Det er for ringe i forhold til, hvis du skal prøve at have et liv. Der er for lidt plads. Dengang man byggede husene, glemte man en ting, det tror jeg i hvert fald. Man kan dårligt forestille sig en boligløs, der ville have anbefalet den indretning af huset. Boligen er indrettet forkert, man kunne godt have haft en alkove, hvor man kunne have en madras, her i den ende [peger, red.], så ville det være meget lettere for folk også med rengøring, det er sgu svært for os, for os der ikke har haft noget. Vi kan lige pludseligt gå over til genbrugen og hente ting og sager. For os der lige pludseligt har et hjem. Eller noget vi kan kalde et hjem...

12 En evaluering af forsøgsbyggeri under skæve huse-ordningen viser, at torums boliger med separat soveværelse er det mest hensigtsmæssige, idet beboerne så kan sove væk fra deres køkken- og opholdsrum. Torums boliger giver ligeledes bedre mulighed for at have overnattende gæster (Bascon/CASA 2006).

Citatet illustrer også, at der er problemer med opbevaringsplads. Dette er særligt et problem i de skæve huse, hvor der hverken er indbyggede skabe eller adgang til kælder- eller loftsrum som i almindelige boligkomplekser¹³. Generelt er særboligerne imidlertid mindre boliger, hvilket stiller krav til beboernes ordens- og oprydningssans, hvis ikke boligen skal blive meget kaotisk. I det lys vil det være en fordel med gode integrerede løsninger til opbevaring uanset hvilken særboligtype eller målgruppe, der er tale om.

For mange har tilbuddet om en lejlighed været en drøm, der går i opfyldelse, og det at få egen bolig har i sig selv været så overvældende, at de ikke har forholdt sig kritisk til eksempelvis boligens størrelse. På sigt viser ét værelse sig dog nogle gange at være utilstrækkeligt. De fleste informanter har sporadisk kontakt til deres familie, men det at få en bolig medfører til tider, jf. kapitel 6 om sociale relationer, at de genoptager kontakten, hvilket kan resultere i et ønske om mere plads. Nogle beboere har børn, som de ser regelmæssigt. Særligt i disse tilfælde er det utilstrækkeligt med ét værelse. Som en beboer udtrykker, kan han simpelt hen ikke forstå, hvorfor han kun kunne blive tilbudt en etværelses bolig, når hans sagsbehandler vidste, han havde kontakt til sin datter. Med ét værelse kan han ikke have hende overnattende, og det begrænser selvfølgelig deres mulighed for at være sammen.

For andre er det en fordel med etrumsboliger. En beboer fortæller eksempelvis om, hvordan risikoen for at hans venner forsøger at presse sig ind er mindre, når han kun har ét værelse. Han har tidligere mistet en bolig, netop fordi han ikke magtede at sige fra i en situation, hvor et tilbud om at overnatte på sofaen blev udnyttet og hans bekendte langsomt overtog hans daværende bolig.

De få informanter, der har to værelser, har alle udtrykt, at det er rart med et separat soveværelse. En informant fortæller med glæde om, hvordan han kan have en ven boende – en ven der er hjemløs, ligesom han selv tidligere har været, og som ikke længere magter at bo på herberg. Beboeren sover selv på sofaen, mens vennen råder over hans soveværelse. Det giver ham følelsen af at være en god ven, når han på den måde har ressourcer, som han stiller til rådighed til andre i nød. Rummenes beskaffenhed har imidlertid betydning for, hvordan de benyttes. I en bebyggelse med skæve huse er der separate soveværelser, men indretningen opleves af nogle som uhensigtsmæssig. En beboer udtrykker således, at rummet virker som en skakt eller en fængselscelle, idet det er meget smalt og med højt til loftet:

Med hensyn til soveværelset. Som jeg sagde til dig, da vi stod derinde, der mangler noget lys, og det er for småt. I det hele taget synes jeg, det er et ubehageligt rum. Det må være en idiot, der har tegnet det her, man skulle tro vedkommende ikke selv havde en bolig.

13 Samme evaluering påpeger behovet for at indtænke opbevaringsplads i boligerne (Bascon/CASA 2006).

For nogle beboere i denne bebyggelse fungerer soveværelset alene som et opbevaringsrum, men fordi det optager kvadratmeter, er stue-køkken meget småt, og det er overordentligt svært at indrette, så der også er en soveplads i stuen.

I de nyopførte eller renoverede særboliger er badeværelserne ofte store, boligernes størrelse taget i betragtning. Mange beboere udtrykker ikke noget særligt om deres badeforhold, hvilket kan betyde de er tilfredse. Enkelte reflekterer over, at de ville have ønsket, at man havde prioriteret anderledes pga. det begrænsede antal kvadratmeter, som der har været at gøre godt med. Nogle anvender tydeligvis primært deres badeværelse til opbevaring.

Boligens kvalitet

Boligens kvalitet har indflydelse på beboernes trivsel i boligen og deres lyst og evne til at føle sig hjemme. Informanter i de skæve huse peger uden undtagelse på, at kvaliteten af boligerne er utilstrækkelig. Dårligt byggeri sender et signal om, at boligerne ikke er permanente. En beboer i et skævt hus fortæller:

Jeg synes jo, det her er for småt, og det er...altså som midlertidig bolig, som det formodentligt er....Det er ok som midlertidig bolig. For der er ikke noget permanent over det. Det ville være passende for en polsk gæstearbejder, der skulle være 10 eller 14 dage ad gangen. Som permanent bolig, det er jo latterligt. Det er så dårligt indrettet. Det har jo en effekt inde i hovedet, synes jeg. Jeg føler det som om, at jeg sidder inde i et fængsel og glor. Det er ikke rigtigt noget, der virker på humøret...Man har lavet de her boliger til folk, som man egentlig ikke anser for at være i stand til at opretholde et normalt liv i en normal bolig. Og samtidig forventer man, at de får det til at fungere her, og det gør de jo ikke.

Manglende vedligeholdelse kan yderligere reducere tilliden til, at boligerne er permanente. En informant i en anden bebyggelse med skæve huse fortæller:

Det, der betyder noget, er, at boligselskabet overholder deres forpligtelser. Det har de lidt svært ved at gøre. De skulle have renoveret her i sommer, udvendigt. For mig at se er det lige som om, man lige så stille vil have os væk... Jeg er bange for, det er det, der er ved at ske her. Jo mere vores huse forfalder, des mere kan man sige, man vil lukke det ned. Jeg har set det så mange gange før.

Dette synspunkt gjorde flere beboere gældende, hvilket må betragtes som problematisk. Der er tale om en målgruppe, der lever på kanten af samfundet og ikke har tillid til, at 'systemet' vil dem det godt. Intentionen med at boligen skal skabe stabilitet

og tryghed i beboernes liv og hverdag, undergraves, når beboerne ikke oplever, at der er sammenhæng mellem byggeriets problematiske kvalitet og manglende vedligehold på den ene side og udsagnet om, at der er tale om en permanent bolig på den anden. Det skaber usikkerhed og frustration i hverdagen.

Kvaliteten af byggeriet har også betydning for, om og hvordan beboerne har lyst til at indtage boligen og indrette det som et hjem:

Det må jeg sige, det kan være lidt svært, når man er utilfreds med boligen, så gider man ikke rigtigt. Det ville være bedre, hvis jeg fjernede den der mystiske militærfarve, det var sådan en farve, man havde på de gamle kaserner, det er en syg farve. Nu kan jeg godt lide blændende hvidt på væggen, det ville have uppet atmosfæren, hvis jeg havde gidet at male, men det gider jeg altså ikke, for jeg skal ikke være her. *Du føler ikke det er dit sted?* Nej det er det bestemt ikke!

Boligernes dårlige kvalitet kan også spille ind for deres sociale relationer. En informant fortæller om, hvordan han er ligeglad med, at hans venner ser, han bor i en ussel bolig, men det er ikke et sted, han har lyst til at tage en dame med hjem.

Det er ikke fordi, det er det fine af det fine. Det er ikke fordi, man inviterer en flot sød dame med hjem. *Du føler ikke, det er værd at vise frem?* Nej. Det må jeg indrømme. *Hvad med kammerater?* Det tager jeg ikke så tungt, fordi de kammerater, de har prøvet lidt af hvert, dem jeg kender. De ved, hvad det vil sige.

Boligen begrænser altså hans lyst til at etablere et parforhold, fordi kvaliteten af boligen er så dårlig, at han ikke har lyst til at vise det frem for folk, han ikke kender, og som han gerne vil gøre indtryk på.

Som sagt er det særligt de skæve huse, der er problematiske, hvad angår kvaliteten af boligerne. Når særboligerne derimod har en god fysisk kvalitet, værdsættes det af beboerne. En beboer, der er flyttet ind i et nyt etagebyggeri, fortæller:

Jeg synes, det er en god lejlighed. Den er også dyr. 6.000 kr. om måneden med det hele. Men hvorfor jeg faldt for den, det var fordi, der var det der skæve hjørne derhenne. Så den ser lidt mere spændende ud end en almindelig lejlighed med en almindelig væg. Jeg tog den med det samme – 'den tager jeg'. Jeg faldt for den, da jeg så den. Og de der altaner, dem kunne jeg også godt lide.

Beboeren her fortæller om, hvordan han umiddelbart følte sig tiltalt af rummets æstetik og derfor accepterede boligen, selvom han synes, det er dyrt. Dog er han villig til at betale for boligens kvalitet.

Huslejens størrelse

Huslejen varierer fra bebyggelse til bebyggelse fra 1946-5241¹⁴ kr. ekskl. varme mv. Nyopførelser og nyrenoverede boliger er relativt dyre. For de skæve huse er der en hensigt om, at huslejen ikke må overstige 25-2700 kr. om måneden (Olesen et al 2006), hvilket ikke i alle tilfældet har lykkedes.

Nogle beboere synes, huslejen er rimelig, mens andre, som vedkommende citeret ovenover, synes den er for dyr. Særligt i de skæve huse synes beboerne, at huslejen er dyr. Det kan være influeret af, at kvaliteten er dårlig, hvorfor de formodentlig ikke synes, der er sammenhæng mellem det, de betaler og det, de får for pengene.

Generelt har huslejen et niveau, som beboerne ikke ville kunne betale, hvis ikke de fik boligstøtte. Langt de fleste beboere er førtidspensionister, som sammenlignet med kontanthjælpsmodtagere har bedre forudsætninger for at få økonomien til at løbe rundt. Det skyldes, at førtidspensionister med høj husleje også modtager en betydelig boligydelse, hvorved deres nettoudgift til husleje holdes på et acceptabelt niveau. Med kontanthjælpsloftet er det imidlertid yderst vanskeligt for kontanthjælpsmodtagerne at få økonomien til at hænge sammen med det eksisterende huslejeniveau. Dette kan være baggrunden for, at det overvejende er førtidspensionister, der bor i særboliger. Der er således et strukturelt økonomisk problem i særboligerne, der udelukker en stor del af målgruppen, særligt misbrugere og hjemløse, der hyppigere end sindslidende er på kontanthjælp – en problematik der yderligere behandles i den institutionelle analyse (Bisballe 2008).

Bebyggelsesplan

Særboliger i København etableres som sagt enten som opgangsfællesskaber, etagefællesskaber, solistboliger¹⁵ eller skæve huse. I det følgende vil fordele og ulemper i forbindelse med de forskellige bebyggelsesplaner blive præsenteret med udgangspunkt i både beboernes og støttepersonalets synspunkter. Bebyggelsesplanen er hovedsagelig diskuteret i forhold til de muligheder, der er for mødet mellem beboere og støttepersonale og beboerne imellem, men også muligheder for mødet med eksterne naboer bliver kort berørt.

14 I den bebyggelse hvor huslejen ligger på 5241 kr. betales der 425 kr. for varme, 350 kr. for vand og 104 kr. for antenne, i alt altså boligudgifter for over 6000 kr. om måneden ekskl. el.

15 I et af de etagefællesskaber vi har besøgt, omtaler støttepersonale og beboere selv boligerne som solistboliger, men det skyldes, at de sammenligner med bofællesskaber med fælles køkken- og bade faciliteter. Med solistbolig-betegnelsen refererer de til, at lejlighederne er individuelle boliger med eget køkken og bad og egen indgang. Her omtaler vi bebyggelsen som et etagefællesskab, fordi boligerne er placeret horisontalt på den samme etage.

Opgangs- og etagefællesskaber

Størstedelen af særboliger i København er lejligheder i etagebyggeri, hvor særboliger som oftest er indrettet horisontalt i en opgang eller vertikalt på en etage, hvor adgang til boligerne sker via en svalegang.

Svalegange forbindes ofte med stor risiko for indbrud og deraf følgende utryghed. Dette har man i en bebyggelse overkommet ved at aflåse etagen, således at kun beboerne på denne etage og støttepersonalet har adgang med en særlig nøgle. Dette har skabt øget tryghed blandt beboerne, således at de uforstyrret kan nyde de fordele, svalegangen giver, se nedenfor. I et etagefællesskab for misbrugere har man installeret ekstra låse, og nogle beboere har sat gitter for deres vindue ud mod svalegangen¹⁶. Disse forhold har dog kun i mindre omfang reduceret beboernes følelse af usikkerhed og nogle udelader eksempelvis at have tændt lys ud mod svalegangen om aftenen. Særligt misbrugere har behov for at boligen udstråler tryghed, idet denne målgruppe ofte har gæld eller andre udstående til pushere o.l..

Svalegange giver imidlertid nogle andre fordele for både støttepersonale og beboere. Støttepersonalet har lettere ved at interagere under uformelle rammer med beboerne, fordi både støttepersonale og beboere færdes på svalegangen, når de skal ind og ud af boliger og til og fra bebyggelsen. Støttepersonalet har derfor en følelse af, at de kan 'se ud af øjenkrogen' og dermed er i stand til at registrere beboernes dagsform. Svalegangen virker herudover som en platform for det uformelle møde beboerne imellem. Her står man og trækker lidt luft, drikker en øl eller nyder udsigten, mens man sludrer med naboen eller genboen. Nogle har decideret indrettet sig med bord og stole og lavet en hyggekrog. Samværet her er uformelt og uforpligtende og værdsættes af mange beboere, fordi det styrker kontakten til andre, uden at fællesskabet dermed bliver forpligtende. En beboer på en svalegang, der tidligere har boet i et bofællesskab, fortæller:

For mig er det helt vildt, for jeg har al den selvstændighed, som jeg har lyst til. Vi har fællesskab på gangen her. Det må jeg sige, det er nok de bedste rammer det her i forhold til det, jeg har hørt om andre steder. Vi er tættere på hinanden her end i så mange andre tilbud. Vi er ikke lige så solo, som i de andre solister. Et solistfællesskab – det er næsten en modsigelse i sig selv, alene og fælles, hvad er nu det? Der er flyttet at par aktive gutter ind her på etagen, og vi laver mad sammen, det er en god madklub. Jeg spiser hver dag, det skal jeg, for jeg har diabetes, men jeg skal kun lave mad hver tredje dag. Det kunne man selvfølgelig også et andet sted, selvom man ikke boede så tæt, men det er ligesom mere nærliggende her... Om sommeren er det rart at sidde derude.

16 I henhold til brandregler er det egentligt ulovligt at afspærre dette vindue.

En ansat fra en anden bebyggelse fortæller:

Jeg synes, det er nogle fine boliger, og det der er særligt godt, det er svalegangen. Den er rigtig god! Der er mange, der står derude, når vejret er til det og kigger lidt ud og skuer over gaden og drikker en bajer, nyder solen, og man møder hinanden herude på en anden måde, end hvis det var en trappeopgang. Jeg har også hørt nogle, der er flyttet, som savner lige den del. Det at have et fællesområde er slet ikke det samme. For det derude [svalegangen, red.] er noget, de har hver for sig, men som sagt, så kan man lige gå ud og snakke med naboen. Det giver nogle muligheder for socialt samvær, og det synes jeg er godt. Jeg synes også, at vi som støttepersonale har udbytte af det, fordi vi møder folk på en anden måde, end hvis de bare skulle op og ned af en trappeopgang.

I et opgangsfællesskab mødes beboerne ikke på samme måde som på svalegangen, da opgangen ikke er et rum, der indbyder til ophold, men alene fungerer som passage mellem gade og bolig. Flere beboere i særboliger etableret i opgangsfællesskaber udtrykker, at de savner fællesskab, og de kun i meget begrænset omfang taler med de andre beboere, hvilket de synes er kedeligt. En beboer fortæller om, hvordan han primært af denne grund er skeptisk overfor idéen med, at så mange som muligt skal bo i egen bolig, idet egen bolig uden eller med begrænset mulighed for fællesskab kan resultere i isolation og ensomhed. Jf. kapitel 6 og 8 om sociale relationer og hverdagsliv har mange af beboerne begrænsede sociale netværk og sjældent meget overskud til at være social, samtidig med at de har meget tid i deres hverdag. I det lys er svalegangen en klar fordel, fordi man kan gå til og fra og let falde i snak med de andre beboere såvel som støttepersonalet.

Solistboliger

Solistboliger spredt i flere blokke har den fordel, at særboligerne ikke skiller sig ud fra de andre boliger, hvilket betyder, at beboerne føler sig mere almindelige og normale. At særboligerne ligger spredt giver tillige den fordel, at man kan opretholde et privatliv og vælge fællesskabet til, når man har lyst:

Ville du have foretrukket, at I boede i den samme opgang? Nej, det synes jeg ikke. For så kommer de bare rendende, så ville de komme hele tiden, ligesom på herberget. Det er meget rart, at man skal lidt rundt. Nu kan man selv vælge hinanden fra, eller blive her, eller sige nu går jeg, nu vil jeg bare være mig selv. Hvis vi boede i den samme opgang, ville de stå og banke på ens dør hele tiden. Måske. Det bryder jeg mig ikke om.

Særligt blandt misbrugere giver friheden til at vælge til og fra større mulighed for at begrænse sit forbrug af alkohol eller andre stoffer. Som en ansat fortæller:

Jeg er lige ved at tro, at det fungerer så godt, fordi det ligger spredt. Jeg er lige ved at tro, at hvis de havde hinanden som naboer, som de havde på herberget, så ville det måske inspirere dem til lidt mere social omgang sent om natten, og tage lidt mere hånd om selve drukken. Jeg tror, det har en dæmpende effekt på dem i forhold til det med druk.

I dette tilfælde har den sociale vicevært ikke et kontor i bebyggelsen, og der er heller ikke et fællesrum, som er særligt tilegnet beboerne i særboliger. Lige præcis i denne bebyggelse er der et velfungerende fællesskab mellem beboerne i særboliger, der kender hinanden fra et herberg, hvor de alle sammen tidligere har boet, og de ses hyppigt enten i forbindelse med det faste morgenmøde, som den sociale vicevært afholder én gang om ugen i et fælleslokale, de låner i bebyggelsen, eller de mødes i forbindelse med udflugter. Desuden lejer en af beboerne i særboligerne en have, som fungerer som et uformelt mødested i hverdagen, hvilket dermed kompenserer for, at der ikke er nogen fælleslokaler eller umiddelbare rum for spontane møder. At særboligerne er spredte som solistboliger har i denne bebyggelse således nogle fordele, hvilket imidlertid formodentligt er betinget af, at beboerne er relativt velfungerende som individer, og at de herudover har et fællesskab, der dels giver socialt indhold i hverdagen og derved forebygger ensomhed, dels sikrer en omsorg for hinanden, således at de selv eller støttepersonalet kan skride ind, hvis én får det dårligt.

Skæve huse

De skæve huse har på samme måde som etagefællesskaberne gode muligheder for det uforpligtende samvær, idet rummet mellem boligerne fungerer som mødested. Haverne fungerer som et mere privat rum og kan i sommerperioden virke som et alternativt opholdsrum til stuen, hvilket delvist kompenserer for de meget små boliger. Nogle har udnyttet dette ved at bygge et halvtag. Men haverne er alligevel mindre private end selve boligen, og det er ofte her, beboerne mødes, når de ses privat.

De skæve huse har den fordel sammenlignet med andre typer af bebyggelsesplaner, at der ikke på samme måde som i etagebyggeri er naboer eller over- og underboer. Dette er netop hele idéen med at bygge skæve huse, der er målrettet hjemløse, som har en adfærd, der er vanskelig at rumme i etagebyggeri. Flere beboere oplever dette som særdeles positivt og som en anerkendelse af, at de har en særlig livsstil, som de er for gamle og slidte til at lave om på:

Så du er glad for, at der ikke er nogen naboer at tage hensyn til? Netop. Jeg har et spillerum, hvor vi kan fungere med vores særheder, som vi nu engang har. Vi er blevet for gamle til... selvfølgelig kan man godt gøre noget for at holde de særheder nede, det er jo klart, men man skal jo ikke bare pille dem helt af. Fordi vi har levet så mange år med dem. Simpelthen. Sådan er det.

Denne type bebyggelse har samtidig den fordel, at beboerne kan have hund. Dette er kun tilladt i en enkelt af de etagebebyggelser med særboliger, vi har besøgt. At de skæve huse ligger for sig selv kan dog samtidig have den effekt, at de tydeligt skiller sig ud fra omgivelserne. Nogle synes, det er ok, mens andre oplever, at de bliver stigmatiseret. En beboer fortæller således om en episode med en voldtægt i nærområdet, hvor lokalmiljøet mente, at den skyldige nødvendigvis måtte komme fra de skæve huse.

Fællesrum og personalefaciliteter

På nær en enkelt bebyggelse med solistboliger har støttepersonalet i de øvrige særboliger, der er besøgt i forbindelse med denne undersøgelse, nogle lokaler, der fungerer som en platform for mødet mellem beboere og støttepersonale. I de to bebyggelser med skæve huse er der et selvstændigt skur, som virker både som kontor og 'kaffestue'. I to bebyggelser med svalegange er der indrettet en fælleslejlighed, der i den ene bebyggelse også virker som kontor for støttepersonalet. I et opgangsfællesskab er stueetagen indrettet til støttepersonalet, og der er et større fælleskøkken, som beboerne kan benytte, ligesom der er mindre fælleskøkkener på hver etage, som fire lejligheder deles om.

I de skæve huse og etagefællesskaberne virker fællesrummet eller -lejligheden som en form for kaffestue. Der er kun åbent, når der er støttepersonale til stede, men når støttepersonalet er på arbejde, er der 'åbent dør' princip, dvs. der er kaffe på kanden, evt. et franskbrød, og beboerne kan få en sludder om løst og fast eller lave en aftale, hvis de har noget på hjerte. Der er udbredt tilfredshed med, at støttepersonalet er til stede i bebyggelsen, fordi beboerne let kan komme i kontakt med de ansatte, hvilket for mange er et vigtigt element i hverdagen. Den umiddelbare tilstedeværelse tilfredsstillende et behov for social kontakt, og en kop kaffe kan være indgangen til at komme i dialog om mere alvorlige temaer, som beboerne måske ikke ville åbne op for uden en omvej af uforpligtende samvær.

I opgangsfællesskabet har beboerne ikke åben adgang i de rum, hvor støttepersonalet holder til. De kan stikke hovedet ind, men mødet mellem beboere og støttepersonale er i sammenligning med de andre særboliger mere planlagt og finder sted i beboernes egne boliger. Fælleskøkkenet i stueplan såvel som de mindre fælleskøk-

kener på etagerne er åbne til fri afbenyttelse, men benyttes ikke. I denne bebyggelse er det støttepersonalets holdning, at beboerne selv skal finde ud af at udnytte fællesarealerne, og støttepersonalet vil ikke involvere sig i at planlægge fællesmad o.l. eller skabe hjemlige rum med planter, billeder på væggene etc.

I én bebyggelse med skæve huse er der foruden skurvognen, hvor den sociale vicevært holder til, et fælleshus med et køkken, som beboerne kan benytte hele døgnet. Her er der også en vaskemaskine. Fælleshuset bliver kun sjældent benyttet af beboerne og fremstår som beskidt og misligholdt. Ifølge den sociale vicevært ville det have været bedre, hvis fællesrummet havde været et værksted eller lignende, så rummet havde haft en funktion, idet beboerne har begrænsede ressourcer at investere i et fællesskab alene baseret på socialt samvær. I den anden bebyggelse med skæve huse er der ikke noget fællesrum, hvilket ifølge den sociale vicevært er en stor mangel. Han opfatter bebyggelsen som 'et amputeret projekt', idet det manglende fælleshus betyder, at der ikke er et sted, hvor der eksempelvis kan holdes møder eller laves fællesspisning. Jf. kapitel 7 om det interne fællesskab er det dog tvivlsomt, om fællesfaciliteter kan underbygge et fællesskab beboerne imellem, hvis ikke støttepersonalet afsætter ressourcer til at facilitere dettes udvikling. Et fælleshus alene ville næppe gøre en større forskel.

Mødet med eksterne naboer

En af pointerne ved at placere særboliger i almindelige boligområder er, at beboerne kan opnå anerkendelse som ligeværdige borgere i samfundet og blive integreret i bybilledet og i bebyggelserne i kraft af kontakten til de eksterne naboer, dvs. de der bor i ejendommens øvrige lejemål udover særboligerne. I en bebyggelse med solistboliger fortæller flere beboere, at de lejlighedsvis sludrer med naboerne, én hjælper sågar en ældre dame med hendes have. I et etagefællesskab deltager nogle beboere i den ugentlige fællesspisning i afdelingens fælleshus. Her er de dog tilsyneladende mest interesserede i at få et billigt måltid mad og sekundært i naboskabet. Uanset motivet er det en chance for at møde andre naboer end dem i særboligerne. I et opgangsfællesskab, der fysisk ligger som én afgrænset opgang i en karré med andels- og ejerlejligheder, har beboerne adgang til karréens fællesgård, hvor de ofte tilbringer tid om sommeren og kan hilse på deres naboer. Dette er med til at give dem følelsen af, at de bor på lige fod med alle andre og derfor er mere 'normale', hvilket de opfatter som positivt.

Beliggenhed

En boligs beliggenhed er et forhold, der spiller en stor rolle for langt de fleste mennesker, hvilket også gør sig gældende for beboerne i særboliger. I det følgende har vi som sagt valgt at opdele beliggenhed i henholdsvis en geografisk og en social dimension.

Bymæssig placering

Beboerne er i det store hele glade for særboligernes geografiske placering i forhold til infrastruktur som transport og indkøbsmuligheder. Heller ikke de steder, hvor særboliger ligger perifert i forhold til centrum, er beboerne kede af, de bor et stykke fra byen. Tværtimod – flere fremhæver, at der er mere ro og grønt, hvilket er forhold, som de sætter pris på. Da der blev oprettet særboliger i Husum, var det i begyndelsen vanskeligt at motivere beboerne til at flytte så langt væk fra deres oprindelige netværk, som de fleste havde omkring ydre Valby og Sydhavnen. Nogle har da også valgt at flytte tilbage til den del af byen, fordi de ikke kunne falde til i Husum. Men for andre har det i praksis ikke vist sig at være et problem, og de er i dag netop glade for at bo i rolige og grønne omgivelser. En informant fortæller om beliggenheden:

Det er lidt væk fra København og så alligevel ikke. Du har alle muligheder for at komme ind til byen, der er en station, der ligger 7 minutter herfra, og der er Føtex, alle forretninger ligger lige i nærheden. Utterslev Mose ligger også lige der, og man kan gå ned og kigge. Og så er det flinke mennesker, ligesom i Valby, hvor folk passer sig selv... folk siger dav og ønsker en tillykke. 'Hvor bor du henne?', 'jeg er lige flyttet herud', 'nå, men tillykke med det'. Der er mange muligheder.

Udover gode transportmuligheder, gode indkøbsmuligheder og nærliggende rekreative områder sætter han altså også pris på atmosfæren i boligområdet, der er karakteriseret af, at man hilser på hinanden. En anden informant fra den samme bebyggelse er enig i den gode beliggenhed:

Beliggenheden, den er fin. Det er ikke langt væk, man kan gå lige ned og tage bussen eller toget, og du kan komme alle steder hen. Det er jo helt perfekt, det synes jeg. Det er et rigtigt godt sted, centralt sted... jeg kan også godt lide de grønne omgivelser. Jeg er ikke vild med at bo et sted, i kvarterer med meget ballade. Jeg tror, jeg slapper mere af i de omgivelser her. Fordi der er store grønne områder, der er ikke langt til Mosen. Det er jo forskelligt fra menneske til menneske, hvad de har behov for. Nogle kan lide at bo midt i byen, hvor der er mange mennesker. Det er jeg ikke så meget for. Jeg kan godt lide at bo et sted, hvor der grønne områder. Det ligger alligevel så centralt, at jeg let kan komme ind til byen.

En bebyggelse med særboliger for psykisk syge ligger centralt på Vesterbro. Ifølge støttepersonalet er den bymæssige centrale placering en fordel for mange af beboerne, fordi de kommer mere ud og på den måde er blevet mere aktive i deres hverdag sammenlignet med det bocenter med en mere perifer beliggenhed, som beboerne boede på, inden de flyttede i særboliger. Flere beboere fremhæver selv

den bymæssige placering som et forhold, de synes om, og som bidrager positivt til deres hverdag:

Hvad synes du om beliggenheden her? Den er kanon! Altså nu kan jeg godt lide at gå i byen og sådan nogle ting. Før i tiden, der var det lidt besværligt at gå i byen, for så skulle man finde en og overnatte hos inde i byen, eller man skulle forholdsvis tidligt hjem, ellers skulle man tage en taxa, og det koster en del. Her har jeg ti minutter ind til byen på gåben, også i fuld tilstand. Det fede er man kan mødes torsdag, fredag og lørdag aften, så kan vi sidde her og få lidt at drikke og hygge os, inden vi lunter ud i nattelivet.... *Er der noget negativt ved at bo midt i byen?* Nej altså, det er bare sådan nogle luksusproblemer, at der ikke lige er nogle grønne områder eller strand i nærheden, men der kan man jo bare tage cyklen. Det eneste lille minus, det er det miljø med forskellige folk, der sidder og trækker og narkomaner og sådan noget, men det ses ikke ret meget. Men altså, det er jo en del af det at være herinde, og det generer mig ikke, når det er på det plan.

For misbrugerne kan det dog være et problem at bo midt i et miljø med let adgang til stoffer, og en beboer har været indlagt tre gange på kort tid med en overdosis. Der var også adgang til stoffer på bocentret, men fristelserne er flere og udbuddet større på Vesterbro, og hans manglende kendskab til stoffernes virkning havde nær kostet ham livet. Ifølge ham selv har han nu lært lektien. En anden misbruger i den samme bebyggelse har ligeledes svært ved at modstå fristelserne og har eksempelvis pillet sit navn af dørtelefonen i et forsøg på at skjule sig for sin pusher.

I den ene bebyggelse med skæve huse er beboerne meget utilfredse med beliggenheden, da de er generet af tung trafik, der både støjer og forurener luften. Det er decideret stressende og har stor betydning for beboernes trivsel i negativ forstand. En beboer, der er lykkelig over at have fået et sted at bo, fortæller samtidig:

Det er hårdt at bo her. *Hvad er det, der er hårdt?* Det er det hele. Man kan ikke høre en skid pga. alle lastbilerne, der drøner rundt herude. Der er en ældre dame, der bor derovre i lejlighederne, hun er nødt til at have vinduespudser en gang om ugen for at se ud af vinduerne. Det kan ikke være rigtigt. Hvis du går ind og kigger på statistikkerne, så ville du finde ud af, at vi er dem, der går hurtigst ned. Det er sådan nogle som os, der lever i sådanne noget her. Fordi det er meget medvirkende, pga. larmen og alt det der. Det frustrerer os hele dagen. Jeg ville bare have et sted.... ikke bare os, også dem der bor derovre. Det er et meget miljøfarligt område, hvor dødeligheden er meget høj.

Han er enormt belastet af trafikstøjen og påpeger samtidig, at det er urimeligt, at mennesker, der måske ikke har de store valgmuligheder, bliver udsat for sundhedsfare i form af trafikstøj og –forurening i kraft af deres boligs beliggenhed. Alle beboere i denne bebyggelse er voldsomt plaget af støjgener. En anden beboer fortæller:

Jeg synes det er et helvede at bo her pga. larmen herude. Lastbilerne kommer helt fyldte, så larmer de på én måde. Så på en anden måde når de kommer tilbage med tomme vogne. Og så kommer der motorbøller og rockerdrenge og alt sådan noget. Lyden er for høj. Jeg er sikker på, vi bor ulovligt. Og jorden er møggiftig, man kan edermaneme ikke så noget i jorden og spise det. Det eneste vi sår er hamp. Støjen går mig virkelig på. Kl. fire eller fem om morgenen starter det med lastbilerne. Og kl. seks begynder hundene. ...

Flere beboere indikerer indirekte, at man som misbruger og hjemløs ikke 'er mere værd' end at få anvist en bolig et sted, som ingen andre kunne tænke sig at bo. Ikke alene er de plaget af støjen men også den mangel på anerkendelse, som den dårlige beliggenhed indirekte fortolkes som.

Boligområdernes sociale profil

Helt centralt for særboligkonceptet er deres beliggenhed i 'almindelige' byområder. For mange beboere er der en fin overensstemmelse mellem hensigten – at beboerne skal integreres i det almindelige bybillede – og beboernes egne oplevelser. Én fortæller eksempelvis:

Jeg er rigtig glad for, at jeg er placeret et helt almindeligt sted med helt almindelige mennesker. Det synes jeg. Det er det, jeg har brug for. Jeg har ikke brug for... ikke et ondt ord om dem, men at være sammen med andre [med misbrugsproblemer, red.], fordi, det er ikke sikkert, at det gør det, men det fastholder mig måske i noget, jeg egentlig ikke har lyst til. På en eller anden måde. Så det her er perfekt for mig.

Når det er sagt, er særboliger – som en beboer har udtrykt det – ikke altid placeret i byområder, der kan karakteriseres som 'almindelige'. Særligt to bebyggelser skiller sig ud pga. områdernes negative sociale profil. Der argumenteres ofte for, at netop udsatte boligområder har en større rummelighed end så mange andre boligområder, hvorfor beboerne i særboliger lettere kan blive accepteret og endog integreret her, et argument som også en del af støttepersonalet fremhæver. En del af beboernes egne oplevelser peger dog i den modsatte retning, og flere har oplevet at få bank, blive chikaneret og råbt efter, hvilket påvirker dem negativt, idet de føler sig utrygge og i flere tilfælde begrænser deres adfærd ved ikke at gå ud om aftenen. En beboer fortæller:

Jeg kan ikke rigtigt tage, at de samler så mange alkoholikere og stofmisbrugere op og ned af hinanden, klods op af hinanden mand. Det kunne være meget rart med nogle almindelige mennesker. Nogle der ikke drak... I den tid jeg har boet herude, jeg har aldrig fået så mange tæsk af de skide perkere. Det er lige som om, de har fundet ud af... den ene røg i spjældet, i hvert fald én gang, da de bankede mig inde i elevatoren, hvor jeg var fuldstændigt isoleret. Jeg kunne bare trykke på 3. sal, da de var skredet og kravle ind til damerne [støttepersonalet, red.]. *Så du er ikke så tryk ved at bo her?* Jeg går ikke ud om aftenen. Af samme grund.

Han oplever, at særligt unge mænd med indvandrerbaggrund er voldelige overfor grupper, der skiller sig ud. Denne informant er med sit skrøbelige ydre et let offer, hvilket han ikke overraskende er utroligt ked af. Hertil kommer den store koncentration af mennesker med misbrugsproblemer. Han er selv holdt op med at tage stoffer og drikke, og han er træt af fortsat at være omgivet af det miljø. Mange informanter i meget udsatte boligområder har den samme oplevelse af, at beliggenheden er meget problematisk og decideret har negativ indflydelse på deres trivsel:

Er du glad for at bo her? Hvis vi skal sige på en skala fra 1 til 10, så vil jeg sige 5. Jeg er glad for ikke at være på gaden. Jeg er glad for, jeg har et sted, jeg kan låse mig ind. Jeg er glad for jeg har et sted, hvor jeg kan lægge mig ned og sove. Alle de ting er jeg glad for, men jeg er ikke glad for at være lige her. Beliggenheden. Der er nogle ting, man bliver forhindret i, og derfor vil jeg godt hen et andet sted... pga. beliggenheden.

Jeg er utroligt glad for min lejlighed. Og støttepersonalet det er til et 13-tal. Men beliggenheden... den er ikke så fed, det er den ikke. For der bor mange bisser herude, og det er stort set narkomaner og alkoholikere og udlændinge. Jeg tør ikke åbne min dør, når det ringer på om aftenen. Det kan lige så godt være en af mine venner, men jeg tør ikke at åbne. Og nogle gange står der nogle og galder nede foran. Den anden dag lød det som om, der var en, der var ved at bryde mit vindue op. Og så blev jeg bange. Rigtigt bange. Det kan ikke passe, at jeg ikke tør tænde lyset i mit eget køkken om aftenen, for at man ikke skal se, at der er nogle hjemme. Men det er det eneste, der er at klage over. Det er beliggenheden.

Det ses tydeligt af citaterne, at beboerne her er glade for deres lejlighed og ikke mindst den støtte, de får fra støttepersonalet, men beliggenheden betyder meget for dem. En beboer forholder sig til, hvorvidt han oplever en sammenhæng mellem et udsat boligområde og rummelighed:

Jeg er ikke så vild med stedet her. *Hvorfor ikke?* Det er for belastet. *Du tror ikke, at et boligområde som det her letter rummer folk, der måske er lidt anderledes?* Nej. Det er sjovt, for de har en vis evne til også at se ned på, ... altså det er ligesom de hævner sig ved at rakke ned på andre. Det er ikke nødvendigvis sådan, at fordi miljøet er belastet i forvejen, så accepterer man, sådan er det sgu ikke. Ikke nødvendigvis. Det er sgu svært at placere folk... Jeg tror det er bedre, at det er sådan et almindeligt miljø.

I det lys kan der stilles spørgsmålstejn ved, om et boligområdet kan være så belastet, at det ikke er hensigtsmæssigt at placere særboliger her. En problematisk beliggenhed påvirker beboernes hverdag, idet utryghed og decideret angst og ubehag begrænser deres adfærd. Utrygheden bunder i reelle dårlige oplevelser og flere er blevet slået ned og bliver jævnligt udsat for tilråb og trusler.

Et områdes dårlige image har også betydning for, hvordan beboerne opfatter deres bolig:

Det bliver kaldt sygekassen det her, det er sådan lidt... det er sådan nok lidt pinligt.

Ikke alene kan det være forbundet med skam at fortælle, man bor i et område med et dårligt image, det har også betydning for beboernes selvforståelse. Således fortæller flere informanter om, at de er 'endt' i denne bebyggelse, hvilket de associerer med lav social status. Lignende historier gør sig gældende for en anden bebyggelse med særboliger, der også er placeret i et af Københavns meget stigmatiserede boligområder.

Opsamling og refleksioner

Anerkendelse

Det centrale ved særboligkonceptet er, at der er tale om egne boliger, hvor der ikke stilles krav til, at beboerne skal normaliseres, gå i behandling eller ændre deres adfærd markant for at få lov til at blive boende - så længe de overholder de almindeligt gældende regler. Beboerne har selvbestemmelse og kan derfor principielt leve i overensstemmelse med deres egne ønsker om, hvordan de vil forvalte deres liv. Helt grundlæggende kan særboligkonceptet derfor fortolkes som en social anerkendelse af den enkelte beboer og dennes særlige livsform.

De fleste særboliger anlægges i eksisterende boligbyggeri ud fra en intention om, at beboeren skal integreres i almindelige boligområder og dermed i samfundet generelt. Tanken om integration kan fortolkes som en social anerkendelse af beboerne

med deres særlige behov, idet særboliger oprettet i almindelige boligområder kan ses som et udtryk for, at byen skal kunne rumme disse målgrupper, og at man ikke bare skal 'gemme dem væk', men anerkende deres anderledes livsform.

De skæve huse er opført som enkeltstående boliger i separate bebyggelser, hvilket giver mere spillerum for den enkelte qua den større afstand til naboer. Her er der netop tale om særlige boliger til de borgere, der ikke magter at leve i overensstemmelse med normer for 'almindelig' adfærd i 'almindelige' boligområder. De skæve huse kan også tolkes som en anerkendelse af, at nogle mennesker ikke kan leve i en 'almindelig' bolig i et 'almindeligt' boligområde – men ikke desto mindre har ret til at bo i egen bolig, der imødekommer deres behov for mere plads omkring sig.

Umiddelbart kan det synes som om, der er et modsætningsforhold mellem intentionen om integration i de særboliger, der er anlagt i almindeligt etagebyggeri og forsøget på at imødekomme beboernes 'anderledes' adfærd i de skæve huse. Men de to forskellige boligformer kan også ses som et forsøg på at udvikle et boligkoncept, der rummer så stor variation, at boligen kan imødekomme – og således anerkende – de enkelte beboeres forskellige ønsker og behov.

Som berørt i løbet af dette kapitel bliver den grundlæggende anerkendelse imidlertid anfægtet i de tilfælde, hvor lokale forhold af fysisk og beliggenhedsmæssig karakter ikke i praksis understøtter den oprindelig intention i særboligkonceptet.

Boligen

Boligens beskaffenhed og beliggenhed har ikke overraskende stor indflydelse på, hvordan beboerne oplever det at bo og det at få tilbudt egen bolig. Mange er glade og tilfredse med boligen, men en del er utilfredse med størrelsen, idet et enkelt værelse begrænser deres mulighed for samvær med børn, eller fordi boligen bliver kaotisk pga. ingen eller utilstrækkelig opbevaringsplads. Der er blandende holdninger hvad angår planløsninger, men bortset fra en gruppe af de psykisk syge virker det uhensigtsmæssigt, at alle funktioner – ophold, madlavning og hvile – foregår i ét og samme rum.

Særboligernes bygningsfysiske og arkitektoniske kvaliteter varierer meget. Det er tidligere dokumenteret, at de skæve huse af forskellige årsager har en begrænset kvalitet (Olesen et al 2006). Det empiriske materiale i denne analyse påviser, at beboerne selv oplever, at de skæve huse har en ringe kvalitet, og at dette påvirker deres trivsel. Beboerne oplever ikke, at der er overensstemmelse mellem det forhold, at der er tale om permanente boliger og boligernes egentlige fysiske beskaffenhed, både hvad angår byggeriets kvalitet og faciliteter, eksempelvis de meget ringe køkkenforhold og den manglende vedligeholdelse.

Dårlig fysik kan ligeledes påvirke deres lyst til at indtage rummet og skabe et hjem, ligesom det kan begrænse deres lyst til at vise boligen frem. De skæve huses standard er så ringe, at beboerne oplever det som uværdige boliger. Den dårlige kvalitet fortolkes af beboerne som et symbol på, at de som tidligere hjemløse ikke er mere værd. Der er således en tendens til, at den anerkendelse beboerne principielt kan opnå ved at få tilbudt en bolig i et skævt hus, reelt anfægtes og får den modsatte effekt. Når det er sagt, er i hvert fald en del af beboerne alligevel 'lykkelige' over overhovedet at have fået et sted, der er deres, og mange bifalder idéen med små selvstændige huse med have.

Bebyggelsesplan

Sær boligernes bebyggelsesplan har stor betydning for beboernes muligheder for uforpligtende socialt samvær og for støttepersonalets muligheder for at komme i kontakt med og følge beboernes hverdag. Svalegange har nogle oplagte fordele i sammenligning med en opgang, idet svalegangen i sig selv fungerer som et sted, hvor man mødes, både beboerne internt og støttepersonale og beboere imellem. Der er dog samtidig nogle ulemper ved svalegange, der ofte forbindes med større utryghed pga. risikoen for indbrud mv., hvilket man i et eksempel har overkommet ved at aflåse etagen. Solistboliger med spredte boliger i forskellige blokke kan være en fordel, fordi beboerne kan føle sig 'normaliseret' i positiv forstand, idet deres boliger på ingen måde skiller sig ud fra de resterende i blokken. Hvis ikke der er et internt fællesskab mellem beboerne, er der dog en betragtelig risiko for, at denne måde at placere særboliger på kan resultere i isolation eller decideret ensomhed for den enkelte.

Beliggenhed

Sær boligernes beliggenhed varierer ligeledes. Særligt den ene bebyggelse med skæve huse har en problematisk beliggenhed, der sammen med husenes ringe kvalitet forstærker beboernes oplevelse af, de ikke er mere værd. Støj og forurening opleves som stressende og sundhedsskadeligt. Andre særboliger er beliggende i boligområder, der karakteriseres som særligt udsatte, og som generelt har et dårligt image. Særligt i én bebyggelse har der været flere eksempler på, at beboerne udsættes for voldelige overgreb, trusler og daglig chikane. Det skaber frygt og utryghed og begrænser dem i deres færden. Det fylder meget i deres hverdag og påvirker deres trivsel i negativ retning. Samtidig oplever de sig socialt stigmatiserede, at de er 'endt' her, hvor der ikke er nogen andre, der bor af egen fri vilje. Når særboliger placeres i områder, der pga. geografisk beliggenhed eller en socialt skæv beboersammensætning er uattraktive, opleves det at få anvist en bolig ikke som et udtryk for anerkendelse og ligeværdighed.

I andre særboliger er beboerne glade for beliggenheden. Vi har både besøgt et eksempel på en meget central bymæssig og en mere perifer placering. I begge bebyg-

gelsesvar informanterne glade for beliggenheden, både hvad angår infrastruktur og de muligheder, beliggenheden giver i kraft af sin placering henholdsvis tæt på byens puls eller i mere luftige og grønne omgivelser. I disse områder, der ikke er forbundet med socialt stigma eller uro og utryghed, er beboerne stolte over deres boliger og glade for at vise dem frem. De føler sig integreret i normalsamfundet og trives ved at falde 'i et' med omgivelserne.

Kapitel 4

– Økonomi

Langt de fleste beboere i særboliger har fået tilkendt førtidspension, mens ganske enkelte får kontanthjælp¹⁷. Deres privatøkonomi er således præget af de begrænsninger, der naturligt er forbundet med at leve af overførselsindkomster. Særligt for beboerne med et misbrug er det en udfordring at få pengene til at slå til. Mange beboere har tidligere erfaringer med udsættelser pga. manglende huslejebetalinger¹⁸.

Økonomi er et af de forhold, som støttepersonalet alle steder arbejder med. Det er gerne noget af det første, som de taler med beboerne om, efter de flytter til en særbolig. Det er et vigtigt tema, som på samme tid er meget håndgribeligt – alle skal betale regninger, og der er kontant afregning, hvis ikke det sker. En nogenlunde stabilisering af beboernes husholdningsøkonomi bidrager i øvrigt til at reducere den stress og usikkerhed, der er forbundet med ikke at have styr på sin økonomi. Herudover fungerer støttepersonalet som kontakt til det offentlige system med henblik på at hjælpe med til at sikre, at beboerne får de økonomiske tilskud, som de har ret til, eksempelvis boligstøtte, ligesom de hjælper med at lave afdragsordninger i forhold til gæld.

Betaling af regninger

Der er ikke faste regler eller procedurer for, hvordan huslejen bliver betalt, men mange får automatisk betalt deres husleje, inden deres pension bliver udbetalt. Nogle steder er det en fast procedure, der ikke er til diskussion, men som præsenteres som en del af konceptet, hvorfor beboeren siger ja til den ordning, når de siger ja til boligen. De fleste steder er det en mulighed, som støttepersonalet fremlægger for beboeren og motiverer dem til at gøre brug af. Automatisk betaling af huslejen forebygger udsættelser, idet den enkelte ikke behøver at bekymre sig om at have penge til huslejen. Beboerne oplever, at denne ordning giver dem større tryghed og stabilitet. En informant fortæller eksempelvis:

Din husleje bliver trukket automatisk? Ja heldigvis... så det ikke skulle være med til at ødelægge det.

17 Fire af de 23 informanter får kontanthjælp.

18 Ifølge den nationale kortlægning af hjemløshed angives udsættelse fra bolig til at være den primære årsag til hjemløshed for knapt hver femte. Langt størstedelen af disse er ligeledes misbrugere og/eller sindslidende (Benjaminsen og Christensen 2007). Det er desuden bemærkelsesværdigt, at hver fjerde der sættes ud af en lejebolig efter et år ikke har en fast tilknytning til boligmarkedet (Christensen og Nielsen 2008).

En anden informant får også betalt sin husleje automatisk og får herudover udbetalt sin pension i rater:

Jeg får sådan lidt løbende, så holder man lidt igen. Nogle gange så kører jeg sur i det. Så vil jeg gerne have min egen bank, som man er vant til i gamle dage. Så man kan køre sit eget ræs. Men så ved jeg, at hvis jeg kører sådan der, så er der ikke flere penge, når der er gået en uge. Det har jeg prøvet før. Jeg skal være opmærksom og øve mig lidt der. Altså, hvis jeg skal ned og hente 200 kr., så henter jeg 500. Sådan er det, og så er der ikke flere penge på kontoen. *Så hjælper XX dig med at holde lidt igen, og siger du kun kan få de 200?* Ja, eller 300. På den måde, så holder han lidt øje. Og jeg får betalt min husleje, inden jeg får pension. Det er en meget god ting, fordi så ved jeg, at jeg har et sted at bo.

Det kan diskuteres, om sådanne regler i princippet ikke er et overgreb mod den enkeltes frihed. Det kan imidlertid også betragtes som en pragmatisk måde at håndtere et dilemma, som beboerne for de flestes vedkommende har kæmpet med i hele deres boligkarriere, nemlig prioriteringer mellem udgifter som husleje og udgifter til en rus. Ingen beboere har givet udtryk for, at de oplever denne form for aftaler som et indgreb mod deres personlige frihed. Tværtimod er det for de fleste en kilde til tryghed.

Stabilisering af økonomi

Støttepersonalet er i varierende grad involveret i beboernes øvrige privatøkonomi. Udover at motivere beboerne til at indgå aftaler om automatisk betaling af husleje og hjælpe med at få lavet aftaler om rateudbetalinger af pensionen, kan de også bidrage til at beboerne budgetterer til eksempelvis mad hele måneden. Dårlig økonomi har for mange været et stressmoment og givet anledning til kriminalitet. En stabilisering af deres økonomi efterlader derfor mere ro og overskud, og kræfterne kan bruges på andre og mere formålstjenlige ting. En informant fortæller om glæden ved, at hans økonomi er blevet stabiliseret:

Jamen det er behageligt, at jeg kan have penge til den 1., altså helt op til den 1! At jeg ikke skal ud og tænke, 'gud, jeg har ikke til en pakke smøger i dag, jeg har ikke noget til at spise...jeg ved ikke, hvordan jeg skal klare mig i weekenden. Og det giver et kæmpe plus. Det giver mere overskud, især mentalt eller psykisk. Også fordi jeg har drømt om det, og så vågne op og tænke: 'gud jeg har penge, hvor er det fedt!' For jeg kan huske alle de gange, hvor jeg er gået på gaden, og jeg har bare været nødt til at lave penge. Det var uhyggeligt. Det var simpelt hen belastende. Samtidig med jeg havde været ude fra fængslet i 14 dage, så kom jeg bare tilbage mand.

For de, der reducerer et misbrug (se kapitel 5 om sundhed), kan deres økonomi på sigt blive betragteligt forbedret, og der er økonomisk overskud til at investere i deres bolig og hjem. En fortæller om, hvordan han rent faktisk nu kan spare op:

Jeg har fået overskud til en masse ting, og det er jeg skide glad for. Også at jeg kan spare lidt op. Det har jeg aldrig kunnet før. Det har været totalt umuligt. Den 10. eller 15. – der var jeg bare flad, mand. Det er virkelig rigtigt. Hver gang, sådan var det. Okay, man kan kigge tilbage på det nu og tænke, det var også en sjov tid, der skete noget. Men det var sgu også en ubehagelig tid, og man skulle vente så lang tid på at få penge igen. Og man skulle ud og have det ekstra stof, selvom man fik doner [metadon, red.]. Så man skulle lave penge til det, man tog ved siden af, og det er klart, det er stressende at løbe nede i gaden, det er stressende at skulle skaffe penge hver dag, gå ud og stjæle et eller andet, gøre nogle ting for at skaffe penge. Det er sgu ikke sjovt at gå rundt sådan.

En anden beboer fortæller om, hvordan han kan købe gaver til sin familie, hvilket fylder ham med glæde og stolthed, dels fordi det udtrykker, at han har det bedre og har fået styr på sit liv, dels fordi det tydeliggøres, at han ikke længere er en økonomisk belastning for sin familie.

Et dilemma ved at få en bolig kan være systemets mulighed for at drage beboerne til ansvar for gammel gæld, og således kan egen bolig betyde et mindre rådighedsbeløb. Således bliver mange konfronteret med gæld til politi (bøder), til tidligere boligudlejere (manglende huslejebetaling og eventuelt udgifter til istandsættelse i forbindelse med fraflytning) eller til bekendte, der finder frem til dem. Støttepersonalet vil i denne slags sager ofte hjælpe med at få oprettet en afdragsordning.

En økonomisk buffer

Som det ene citat ovenover illustrerer, har mange beboere tidligere været kriminelle. I en bebyggelse med skæve huse pointerede den sociale vicevært, at en af fordelene ved særboliger er, at beboerne kan låne af hinanden, hvis de ikke har flere penge op til den første. Dette har reduceret kriminaliteten blandt beboerne, et forhold som nærpolitiet ser meget positivt på. Andre steder er der eksempler på, hvordan opmagasinering af tomme flasker kan fungere som en økonomisk buffer op til den første, da pant for flaskerne kan finansiere forbruget sidste på måneden. En forudsætning for denne strategi er et sted at opbevare flaskerne. Støttepersonalet kan også fungere som buffer. Flere fortæller, at de gerne låner beboerne en halvtredser, hvis det kniber, eller at de har færdigretter i fryseren, hvis en beboer ikke har råd til indkøb.

Selvstændig økonomi

For sindslidende uden misbrug kan situationen være lidt anderledes. Mange vil have, hvad en daglig leder omtaler som et 'alternativ' forhold til deres økonomi, hvor de enten er meget kaotiske omkring deres økonomi eller ekstremt pertentlige og på kroner og ører ved, hvad de har tilbage.

For de, der flytter til en særbolig fra et psykiatrisk bocenter eller et bofællesskab, vil det at bo i særbolig være forbundet med en langt mere selvstændig økonomi, idet de selv skal sørge for indkøb til madlavning, rengøring etc. Flere italesætter dette som et positivt forhold. Det giver dem frihed til at prioritere deres økonomi, og det giver følelsen af at være mere 'normal' i den forstand, at de selv har ansvaret for deres eget liv, som alle andre voksne mennesker. En informant fortæller, hvordan han i egen lejlighed selv er ansvarlig for at holde styr på sin økonomi:

...eller forsikring, hvordan får jeg betalt den, det gør jeg ved at tage nogle penge derfra og flytte over i den bunke, og så må jeg undvære det her, eller lade være med at gå i byen i denne måned, fordi sådan og sådan. Før i tiden der gik man bare i byen, når man havde betalt penge den 1. [fællesudgifter, red.], så vidste du, at resten var bare til sjov og ballade. Nu skal du ligesom tænke over det, og du skal spare op løbende... Man kan godt mærke her lige pludseligt, pengene løber dobbelt så hurtigt. Der er flere ting, der skal betales. Der er ting, man ikke var klar over hvad kostede, der pludseligt kommer ind i billedet... Det kan være lidt svært at få det til at løbe rundt. Men så lærer man at finde ud af, at du behøver måske ikke at spise 7 rundtenom rugbrød til frokost, du kan godt nøjes med tre. Det kan også ses på vægten i øvrigt, den er faldet. Det er fedt.

Det at han selv skal administrere sin økonomi får ham til at føle sig mere voksen og ansvarlig, og så har det den positive siddeeffekt, at han har tabt sig, fordi han kun spiser så meget, han behøver. En anden informant fortæller om, hvordan han selv kan vælge og prioritere. Det er ikke fordi, han egentligt sparer så meget, men han er glad for den frihed, som han har fået til selv at vælge:

Det påvirkede min økonomi, da jeg flyttede fra bofællesskabet og hertil. Der er mindre fællesøkonomi og større selvstændig økonomi... Nu kan selv styre, hvad jeg gerne vil spise og sådan. Dvs. at jeg har kunnet spare på husholdningen. I bofællesskabet der betalt vi 2.500, eller var det 3.000 kr., det kan jeg ikke huske, men det var i hvert fald rimeligt mange penge.... nu kan jeg leve for 2.400 med det, jeg også betaler til fælleslejligheden her. Det er ikke fordi, jeg sparer så meget. *Men du har fået en mere individuel økonomi?* Ja, og det er positivt. Vi levede

ligesom grever og baroner, det var fin mad, vi fik der [i bofællesskabet, red.]. Det kunne godt gøres meget billigere, og det gør jeg så nu. For eksempel hvis jeg godt vil have øllebrød. Det er rigtigt sundt med de der langsomme kostfibre, og så er det billig mad. Når jeg spiser det rutinemæssigt én gang om dagen, så sparer jeg nogle penge på det. Og ja, så har jeg fået råd til at have to dejlige katte.

Opsamling og refleksioner

Der kan ikke gives noget entydigt svar på, hvordan beboerne i særboliger oplever, at deres økonomi bliver påvirket af at få anvist en særbolig. For nogle resulterer en fast adresse i, at de skal stå til regnskab for gammel gæld og dermed i flere udgifter. For de, der har levet på gaden eller som sofaryttere hos venner og bekendte, er boligen ligeledes forbundet med flere udgifter, som 'man lige skal vænne sig til'. Andre oplever det som billigere at bo i egen bolig. Det kan skyldes, at huslejen reelt kan være billigere end et værelse på et herberg, eller at de i forbindelse med det at få en egen bolig får reduceret deres misbrug, jf. kapitel 5 og derved deres udgifter.

For langt de fleste har tildelingen af en særbolig dog betydet, at de har fået bedre styr på deres økonomi. Mange oplever aftaler om automatisk betaling af husleje inden udbetaling af pension som et forhold, der skaber tryghed i hverdagen. Nogle får herudover lavet aftaler om rateudbetaling af pension. I det hele taget motiverer og støtter støttepersonalet beboerne i at budgettere bedre. Andre undersøgelser viser ligeledes, at massiv støtte i hverdagen kan være med til at stabilisere økonomien for hjemløse, misbrugere og sindslidende i egen bolig, hvilket er afgørende for at forebygge den grad af udsættelser, der gør sig gældende for disse målgrupper (Olsen 2005; Benjaminsen et.al 2006).

Bedre styr på økonomien giver mere ro i hverdagen, fordi beboerne i større grad undgår at være urolige for, hvordan de skal klare sig igennem til den første i næste måned eller om der er risiko for, at de sættes ud pga. manglende huslejebetaling. Økonomisk overskud kan omsættes til tøj og ting til hjemmet eller til gaver og bidrag til familien. Dette hører dog til sjældenhederne, men i det store og hele er en fast bolig med til at stabilisere beboernes økonomi. Det er imidlertid ikke boligen i sig selv men det tilknyttede støttepersonale, der gør forskellen. Støttepersonalet kommer så tæt på og lærer den enkelte beboer tilstrækkeligt at kende til, at beboerne vil tage imod hjælp og gode råd, hvis de selv har problemer med at administrere deres økonomi. Herudover fungerer støttepersonalet som en indgang til systemet og dermed som garant for, at beboerne får den økonomiske støtte, de har ret til på trods af de besværlige og omstændelige forretningsgange, der kan være forbundet med at ansøge om boligsikring, pension mv.

For de sindslidende, der flytter i særbolig fra en kollektiv boform, hvor der har været fællesøkonomi, opleves den selvstændige økonomi som en frihed, der giver mulighed for selvbestemmelse. Samtidig resulterer en selvstændig økonomi i en større ansvarsfølelse og dermed en forøget tro på, at man selv kan magte og mestre sit eget liv.

Set fra et anerkendelsesperspektiv bliver støttepersonalet således garanten for den retlige anerkendelse af beboerne. Støttepersonalet har – qua deres kendskab til sociallovgivningen og ikke mindst systemets forretningsgange – overblik over hvilke rettigheder, den enkelte beboer har i forhold til økonomisk støtte mv., og støttepersonalet kan bistå med ansøgninger, kontakt til sagsbehandlere mv.

Kapitel 5

– Sundhed

Hjemløse har ofte et dårligt helbred præget af misbrug, psykiske lidelser og somatiske sygdomme (Benjaminsen og Christensen 2007). Principielt har hjemløse samme rettigheder i forhold til velfærdsydelser som lægehjælp og hospitalsindlæggelser som alle andre borgere, men sociale problemer forbundet med hjemløshed udgør ofte barrierer for, at disse services benyttes (ibid, Larsen 2006). Senest er det dokumenteret, hvordan socialt udsatte grupper som alkohol- og stofmisbrugere, hjemløse og sindslidende har markant dårligere sundhed og helbredsrelateret livskvalitet end den øvrige befolkning i en særlig undersøgelse af disse gruppers sundhedstilstand (Pedersen et.al 2008)¹⁹. Misbrugere er den gruppe, der har den dårligste sundhedstilstand. Der er en generel tendens til, at jo flere belastende livsomstændigheder – der tænkes her på misbrug, hjemløshed og sindslidelser – den enkelte befinder sig i, jo ringere er dennes sundhed og helbredsrelaterede livskvalitet såvel som generelle trivsel²⁰ (ibid).

Det empiriske materiale i denne undersøgelse viser, hvordan en fast bolig med støtte kan påvirke beboernes sundhedstilstand på flere måder. I det følgende vil det blive præsenteret, hvordan en særbolig kan påvirke beboernes kostvaner, hvordan det kan påvirke misbrugets omfang og karakter, og endelig hvordan særboligen ofte fungerer som en platform for mødet mellem beboere og det primære sundhedsvæsen. Det er imidlertid meget forskelligt fra bebyggelse til bebyggelse, hvor stort fokus støttepersonalet har på sundhed. I nogle særboliger er støttepersonalet optaget af at påvirke beboernes kostvaner, personlige hygiejne og eventuelle misbrug. Andre steder accepteres en anderledes norm, og støttepersonalet går ikke i dialog med beboerne om hverken kostvaner, rengøring, personlig hygiejne eller misbrug.

Kostvaner

For de beboere, der har været hjemløse, giver egen bolig med køkken og bad nogle umiddelbare muligheder sammenlignet med ophold på herberg, gaden e.l. Helt banalt giver et køkken med køleskab plads til at opbevare køkkengrej og fødevarer såvel som til at tilberede og indtage mad. Eget bad og håndvask giver tilsvarende mulighed for at pleje sin personlige hygiejne. Der er meget store forskelle på, hvor-

19 Det var blandt andet Rådet for Socialt Udsatte, der har igangsat undersøgelsen med henblik på at rejse opmærksomhed omkring udsatte gruppers helbredssituation (Rådet for Socialt Udsatte 2007).

20 'Generel trivsel' er i rapporten SUSY Udsat 2007 forstået som aspekter i hverdagslivet, der kan have betydning for trivsel. Trivselsfaktorer er defineret som følgende: Opfyldelse af de vigtigste behov i tilværelsen, tandstatus, selvmordsforsøg, voldelige- eller seksuelle overgreb (Pedersen et.al. 2008).

dan beboerne oplever og udnytter disse muligheder, og det er langtfra alle, der som sådan ændrer deres kostvaner, idet de ikke har det store mentale eller økonomiske overskud til at prioritere kost. Mange fortsætter med at indtage deres primære måltider på væresteder eller behandlingssteder, hvor der serveres varm mad. Det er billigt, det er nemt, og det fungerer som et gøremål i hverdagen, jf. kapitel 8. Andre værdsætter den mulighed, et køkken giver:

Du har fortalt om, hvordan boligen betyder noget for, at du kan holde op med at drikke. Betyder det også noget for din sundhed i bred forstand? Jamen det gør det da i allerhøjeste grad, for nu kan jeg leve lidt mere sundt med mad og sådan nogle ting. Da jeg boede på gaden, var det bare et stykke chokolade dér og en sharwarma dér, og nogle dage slet ikke noget. Nu laver jeg mad, når jeg gider. Ellers spiser jeg bare et stykke rugbrød. Men jeg prøver at spise så sundt som muligt.

Langtfra alle har dog overskud til at tilberede mad. Men som støttepersonalet påpeger, giver det at have eget køkken mulighed for at opbevare og varme eksempelvis færdigretter, for de der ikke selv magter at lave mad. Køkkenets beskaffenhed kan dog også have betydning for, i hvor høj grad det bliver indtaget og benyttet, jf. kapitel 3 om boligen som en fysisk ramme.

For psykisk syge, der er flyttet til en særbolig fra et bofællesskab eller et psykiatrisk bocenter, er situationen noget anderledes. Det bliver overladt til beboerne selv at stå for indkøb og madlavning i modsætning til de kollektive boformer, hvor alle måltider typisk er organiserede og følger en fast struktur. Nogle beboere oplever dette som positivt, idet de får langt større frihed til bestemme, hvad og hvornår de vil spise. Andre oplever det som et afsavn, fordi måltiderne på boformerne fungerede som en anledning til socialt samvær. Kostvaner og madlavning vil typisk være et af de forhold, som støttepersonalet i særboliger for psykisk syge er meget opmærksomme på, og som indgår i handleplansarbejdet, med henblik på at sikre at beboerne rent faktisk får mad, efter det er blevet deres eget ansvar. I én bebyggelse har man fastholdt det pædagogiske måltid to gange om ugen, dvs. at støttepersonalet som en del af deres pædagogiske arbejde sammen med beboerne laver fælles mad²¹, dels med henblik på at styrke fællesskabet, dels for at udvikle beboernes madlavningskompetencer.

Misbrug

Der er ikke krav om, at misbrugere skal være i behandling, før de kan få en særbo-

21 Det er obligatorisk at betale til fælleskassen, uanset om man spiser med eller ej. Flere beboere fortæller, hvordan de 'vil have så meget som muligt for pengene', og brugerbetalingen således motiverer dem til at deltage. Nogle er dog også utilfredse med at skulle betale for noget de ikke drager nytte af.

lig²². Boligen kan dermed fungere som et rum, hvor den enkelte kan have sit misbrug i fred, hvilket principielt kan fortolkes som et symbol på, at systemet har givet fortabt ved at tilbyde et rum, hvor den pågældende beboer kan ødelægge sig selv. Enkelte beboere giver udtryk for, at de netop forstår det, at de har fået en bolig som om, at de har fået anvist et sted, hvor de kan få lov at dø i fred uden andre behøver at se til (se citater i kapitel 9 om bolig og hjem). Her er der imidlertid et sammenfald med, at støttepersonalet i denne bebyggelse ikke blander sig i beboernes misbrug.

I de fleste særboligbebyggelser fortæller både støttepersonale og beboere imidlertid om, hvordan misbrug i mange tilfælde reduceres når beboerne tilbydes en særbolig:

Målet er ikke, de skal være alkoholfri, men det ville gøre deres tilværelse noget nemmere, hvis de i et eller andet omfang prøver at holde lidt pause eller ændre nogle vaner. Jeg prøver sådan en gang imellem, ikke noget med nogen løftet pegefinger... men essensen er, at lige nu er der en del, der er på antabus. En har faktisk 1 års jubilæum. Nogle andre ryger af hesten en gang imellem. Men en lykkelig historie – én var udset til at ende sine dage som håbløs alkoholiker, men vi var nogle, der vågnede, og fik lyst til at eksperimentere, så han blev placeret her under betingelse af, at han indgik en aftale med mig. Det er lykkedes over al forventning. Han drikker stadig, men langt hyppigere er han på antabus. Men jeg har talt med hans søster, og hun siger, at hun simpelt hen ikke kan huske, hvornår hun sidste har set ham så pæn og i perioder så ædru. *Hvad skyldes det, tror du?* Det skyldes ganske enkelt, at han har fået sin egen lejlighed, og det skyldes den ordning, at han er tilknyttet med støttekontaktperson [i praksis informanten selv, red.].

Ifølge informanten her skyldes en reduktion af misbrug en kombination af, at der er støttepersonale til stede, der virker motiverende og støttende, og at beboerne får deres egen lejlighed og ikke som på herberget eller på gaden næsten er tvunget til at drikke, hvis de skal være en del af fællesskabet. En beboer fortæller om, hvordan et fællesskab bygget på misbrug er med til at fastholde brugerne på herberger i deres misbrug:

Det var svært ikke at drikke på herberget, fordi alle andre gør det, og vil man være sammen med de andre, så bliver man nødt til at gøre det. For fællesskabets skyld og sådan noget. *Og det er ikke her på samme måde?* Øhhh... jo, men altså, man kan bare, altså, jo, det er det. Her har vi også et fællesskab, men det handler ikke om druk. Vi kan godt

²² I praksis er kommende beboeres misbrug dog et forhold, der vurderes i forbindelse med visitationen.

have et fællesskab, hvor man ikke behøver at drikke.

I forbindelse med at denne informant har fået en bolig, er det lykkedes ham at holde op med at drikke i overensstemmelse med hans egne ønsker, idet boligen og det tilknyttede støttepersonale har fungeret som en katalysator for denne beslutning. Et velfungerende fællesskab kan ligeledes påvirke en reduktion i misbrug:

De sagde, jeg skulle holde op med at drikke så meget, ellers sumper du derude, rent ud sagt. Nå, så måtte jeg skrue lidt ned. Det er også derfor, jeg går på Hvidovre. Jeg var derude i går. XX han hoppede også med på. 'Jeg trænger til en pause', sagde han. Så kom han med. Meget godt, ik'. Der støtter vi hinanden.

En del informanter har haft et massivt forbrug af stoffer og alkohol i årevis, og deres fysik er ekstremt dårlig. En yngre kvinde fortæller her om, hvordan hun ikke var spået lang tid igen:

Så skete det, at jeg begyndte at have en masse drømme om natten om, at jeg ville falde om, og at jeg ville blive meget meget syg. Min venindes kæreste røg på hospitalet, noget med leveren pga. for meget druk. Så røg min veninde bagefter på hospitalet. Så tænkte jeg, det er et varsel. Så tænkte jeg mig om. For jeg havde fået at vide, jeg kun havde to år at leve i, hvis jeg fortsatte i det tempo. Så pludselig fik jeg den der, det skal være nu, så jeg ringede til lægen med det samme. Og han hjalp mig med det samme, han sagde, at han vidste godt, jeg ville få det sådan på et tidspunkt. Det er ikke fordi, jeg skal stoppe med at drikke for altid. Men jeg skal holde en lang pause, og så på et tidspunkt skal jeg kun drikke socialt, altså til selskabelige lejligheder og ikke sidde og pimpe fra kl. seks om morgenen, det var det, jeg var ude i, seks bajer inden kl. ni. *Hvorfor tror du, at du har truffet den beslutning nu?* Det har noget at gøre med, at jeg har fået en lejlighed, og at der ikke er så meget kaos omkring mit liv, at jeg har kunnet klare det. Og også at jeg har dem, der støtter mig 100%. Vi skal i Tivoli på torsdag og fejre det, at vi er gået på antabus. Jeg er kun 30 år. Jeg vil sgu ikke dø når jeg er 32.

Hun ønsker virkelig en forandring og egen bolig med støtte fra dels støttepersonale, dels andre beboere, der også ønsker at reducere misbrug, resulterer tilsammen i, at hun rent faktisk træffer et valg og forsøger at stoppe med at drikke.

Det er dog ikke alle steder, at der er et fællesskab beboerne i særboligerne imellem, der kan medvirke til at reducere misbrug, tværtimod kan det som på herberger o.l. fastholde eller endog friste til et eskaleret misbrug:

Det der sker her, når jeg flytter ind. Jeg hverken drikker bajer eller ryger hash... jeg får min metadon, som jeg skal have, og de der tabletter... og hvad der hører til. Nu er jeg både på bajer, hash, metadon og bla bla bla. Og jeg skulle have det bedre? Undskyld!!

En ansat i en bebyggelse med skæve huse, hvor der bor mange gamle stofmisbrugere, fortæller, hvordan det er vanskeligt helt at komme ud af et misbrug, men at det ofte skifter karakter og i større grad baseres på sociale rusmidler som øl og hash:

*Oplever du, at der sker en forandring i deres misbrug, når de flytter herud? Ja, det synes jeg nok. Det der med de hårde stoffer, i de fleste tilfælde så går det stille og roligt nedad. Så bliver det sådan mere bare at få øller og hash, lidt hygge. Fordi øl og hash, det er sådan noget socialt noget, hvor de sidder og hygger sammen. Hvor det hårde narkomisbrug virker modsat. Det hårde narkomisbrug daler faktisk. *Hvorfor tror du, det er sådan?* Det er fordi, de bor så tæt sammen, og de har brug for de sociale relationer til hinanden. Det er ikke noget, der ikke er accepteret, for enten gør de det, eller også har de gjort det, det gælder for dem alle sammen. Men på den anden side er det ikke rigtigt accepteret, fordi de alle har en svaghed overfor det. Man vil helst ikke fristes...Men de vil nok sige alle sammen, at det er svært at holde op med at drikke, når man er herude. Det kan godt virke begrænsende, at man fastholder hinanden i et misbrugsmønster.*

Anvisning af særboliger til misbrugere betyder altså ganske ofte, at beboernes misbrug bliver påvirket. Det skyldes, at boligen som et privat rum virker som et sted, hvor man kan trække sig tilbage og sove sin brandert ud. Herved bliver boligen et alternativt opholdssted til 'bænken', hvor det kan være uhyre svært at opholde sig uden konstant påvirkning. Boligen kan også fungere som et rum, hvor der er tid og ro til refleksion, hvor man kan tage stilling til, om man vil gå ud – hvilket typisk implicerer at opsøge de netværk i misbrugsmiljøet, hvor man færdes i – eller om man vil blive hjemme.

Støttepersonalet fungerer som en støtte, hvis en beboer ønsker at tale om og arbejde med sit misbrug. Målet vil i disse tilfælde oftest være, at den enkelte kan reducere sit misbrug i en sådan grad, at det ikke ødelægger dennes mulighed for at indgå i sociale relationer eller på andre måder er fuldstændigt styrende for dennes hverdag. Støttepersonalet kan – fordi de qua deres nærhed og kontinuitet lærer den enkelte at kende – motivere på de rigtige tidspunkter og bruge den rigtige pædagogik i forhold til den enkelte, en mulighed som de sjældent vil have på rådgivningscenteret, hvor den enkelte behandler har rigtig mange klienter. Støttepersonalet kan, hvis en

beboer f.eks. vælger at gå på antabus, ligeledes fungere som en støtte, dvs. en at tale med, der kan huske vedkommende på, hvorfor de valgte at gå på antabus, når det er svært.

Der er imidlertid som sagt forskel på, om støttepersonalet i særboliger ser det som sin opgave, eller om de har kompetencer til at gå i dialog med beboerne omkring deres misbrug. Særligt i én bebyggelse var der således som sagt flere beboere, der opfattede det som om, at de var blevet parkeret i boligen, og at de her kan få lov til at ødelægge sig selv, uden det omgivende samfund behøver at se på.

Adgang til det primære sundhedsvæsen

Jf. indledningen til dette kapitel har misbrugere, hjemløse og sindslidende en generelt dårlig sundhedstilstand, hvilket afføder et større behov for behandling og pleje. Ifølge støttepersonalet har beboerne i særboliger, særligt hvad angår misbrugere og hjemløse, imidlertid ofte en fremtoning og adfærd, der resulterer i, at det almindelige sundhedsvæsen har svært ved at rumme dem. En særbolig kan som et fysisk rum fungere som et mødested mellem beboeren og det primære sundhedsvæsen, hvor støttepersonalet spiller en afgørende rolle for at etablere kontakten. Det sker på flere centrale måder.

For det første kan støttepersonalet være med til at holde styr på beboernes aftaler. Flere har en kalender, hvor de noterer beboernes aftaler, så de kan blive mindet om eksempelvis en aftale på et hospital eller lignende. Til tider kan støttepersonalet hjælpe med at finde transportmuligheder, eller sågar tage med beboeren på hospitalet eller til lægen. I den sammenhæng kan støttepersonalet også stå fast og sikre, at beboeren enten overholder aftaler eller reagerer på symptomer. Eksempelvis fortalte en informant, hvordan støttepersonalet fik ham presset til at komme på hospitalet i forbindelse med, at han fik symptomer på sukkersyge. Hvis han havde boet alene, erkender han, at han ikke ville have reageret. For de dårligst fungerende beboere, der pga. demens eller lignende ikke kan holde rede på dage og tidspunkter, kan støttepersonalet sikre, at de tager deres medicin.

I flere bebyggelser kommer der hjemmesygeplejersker og misbrugsbehandlere og besøger beboerne i deres egen bolig. Her spiller støttepersonalet en vigtig rolle, fordi de kan sørge for, at beboeren er stået op og er hjemme på det aftalte tidspunkt. De kan bearbejde beboeren, så denne er motiveret til at tage imod hjælp. Og de kan fungere som stødpude mellem sundhedsstøttepersonalet og beboerne, der ofte har en fremtoning, som det almindelige sundhedspersonale kan blive stødt eller skræmte over. En ansat fortæller eksempelvis:

Vi kan aldrig nå det primære sundhedssystem til sokkeholderne, og det skal vi heller ikke. De systemer er også beregnet til at tage sig af de borgere, der bor her. Så derfor må vi ind og undervise hinanden. Det

ene system underviser det andet. Hvordan får vi kørt denne her patient bedre i havn, hvordan får vi sikret, at denne her patient kan modtage tilbud i virkeligheden. Det er en øvelse, vi altid har i gang herude, netop fordi beboerne bliver syge og dårlige. Det er at sikre, at den primære sundhedstjeneste kommer med hjemmesygepleje og hjemmehjælp og sådan nogle ting. De kommer, og der bliver sagt pænt goddag, og man kender sin opgave. Patienten er hjemme, er ikke ugidelig eller Rasmus Modsat, eller begynder at brumme, eller kan ikke finde ud af hvad klokken er og sådan nogle ting. Det er jo ikke svært, det er det jo ikke, men det er meget vigtigt for alle parter, at myterne bliver slået ihjel. Det at få nogle mennesker ind og finde ud af, at de er stofafhængige, så svært er det jo heller ikke. Det er jo ikke én, der står og truer vel. Det kan godt være, der er lidt med fraseologien, de kan ind imellem være lidt hvasse, de har jo ikke været i lære hos A. P. Møller, vel, det må man lige vænne sig til. Vi er jo forskellige.

Støttepersonalet følger desuden beboerne over tid og kan se, om de får det dårligere eller bedre. De kan således følge den enkeltes udvikling og tale om, hvad de observerer, enten med beboeren selv eller med deres læge ol. I denne sammenhæng vil de fleste beboere også i et vist omfang holde øje med hinanden og informere støttepersonalet, hvis en beboer har det skidt.

Støttepersonalet er ikke involveret i medicinering af den enkelte, hverken i relation til misbrug eller sindslidelser. Dette opfatter støttepersonalet som en klar fordel, fordi adgang til medicin er en mulighed for at udøve magt over den enkelte, en magt som kan virke forstyrrende på den personlige relation og den tillid, som er en forudsætning for, at støttepersonalet i øvrigt kan virke som en støtte i hverdagen. Desuden betyder det, at beboerne ikke har noget at forhandle med støttepersonalet om vedr. dosseringen og karakteren af deres medicin.

Sindslidende

De sindslidende er typisk tilknyttet distriktpsychiatrien, og specielt i den ene bebyggelse med særboliger til psykisk syge var rollerne klart adskilte mellem henholdsvis støttepersonalet og de kontaktpersoner, den enkelte beboer har i distriktpsychiatrien. Støttepersonalet kommer i et vist omfang til at fungere som kontrollører af psykiaternes arbejde, fordi de kan se, hvordan medicineringen påvirker beboerne. Hvis de har særligt kendskab til medicin, kan det forårsage, at støttepersonalet også ind imellem kan være kritiske overfor medicineringen. Det må ses som en fordel for beboerne, såfremt samarbejdet fungerer tilstrækkeligt til, at der bliver handlet på baggrund af støttepersonalets observationer af den enkelte.

For de psykisk syge, der er velmedicinerede og velfungerende i deres hverdag, kan det gøre en stor forskel at flytte i egen bolig. En beboer fortæller, hvordan han har fået kontrol over sin sygdom og fået en aktiv hverdag:

Jeg har arbejdet meget med mig selv og i det hele taget kommet meget... I gamle dage var det angsten, der vandt over nysgerrigheden. Det er en frygtelig sygdom at have. Det ødelægger alting. Du kan ikke engang løfte dig ud af sengen og gå over til postkassen og hente et brev. Bare du kommer væk fra sengen i et sekund, klamrer du dig fast til dynen igen. Det er frygteligt, og det ødelægger så meget. Du mister dit arbejde, dine venner, alting. Jeg havde det i fem år. Så forsvandt det heldigvis. Men så bliver man angst for angsten....nu vil jeg opleve noget. Jeg er 52 år og har måske 15-20 år tilbage. Nu skal der ske noget. De er alle sammen pisse misundelige, fordi jeg oplever så meget spændende.

Denne udvikling er blevet understøttet af, at han nu bor i egen bolig, idet han nu befinder sig midt i byen og derfor bliver motiveret til at søge oplevelser. Når beboerne på egen krop oplever, at de kan en masse ting, udvikler det dem, både i deres selvforståelse, men også i deres sygdom, idet erkendelsen af at de faktisk kan klare sig i egen bolig, opbygger deres identitet og selvværd.

Opsamling og refleksioner

Der kan ikke siges noget entydigt om, hvordan det påvirker beboernes helbred og sundhed at bo i en særbolig. Når der i nogle tilfælde sker en forbedring eller en stabilisering af beboernes sundhedstilstand, er det ikke boligen som et fysisk rum isoleret set, men kombinationen af boligen som et privat rum med faciliteter og mulighed for ro i kombination med støttepersonalet, der er det afgørende. Det empiriske materiale, der ligger til grund for denne undersøgelse, viser, hvordan boligen kan påvirke beboernes sundhed indenfor tre overordnede områder; kost, misbrug og behandling af sygdomme.

Egen bolig giver mulighed for at opbevare og tilberede mad. Når ikke alle beboere benytter denne mulighed, kan det både handle om, at de er for dårligt fungerende, eller at de prioriterer andre forhold højere. Men det kan også skyldes, at køkkenerne, hvad særligt gør sig gældende i de skæve huse, er så ringe, at de ikke indbyder til at blive brugt.

For misbrugerne resulterer egen bolig med støtte ganske ofte i, at deres misbrug reduceres. Andre undersøgelser viser lignende resultater²³ (Olsen 2005). Det skyldes flere forskellige forhold, der spiller sammen. Støttepersonalet er ikke behandlere, men de er ofte så tæt på beboerne, at de kommer i dialog omkring deres misbrugsproblemer. Herved får støttepersonalet en mulighed for at motivere

23 Et forsøg i Aalborg med fem misbrugere, der fik tilbudt egen bolig med tilknyttet støtte resulterede i, at fire ud af fem gennemførte behandlingsforsøg på trods af, at der ikke var krav herom. Flere lever i dag et liv helt uden stoffer (Olsen 2005).

beboerne til at holde pauser eller reducere deres misbrug.

Når en beboer beslutter sig for at arbejde med dette forhold, kan støttepersonalet give en kontinuerlig støtte i forhold til at fastholde beboeren i sin beslutning²⁴. Herudover fungerer boligen som et fysisk rum, den enkelte selv råder over. Det bliver et sted, hvor den enkelte kan gå hjem og være i fred for misbrugsmiljøet. Tilsvarende er boligen et sted, hvor der kan komme så meget ro på, at den enkelte kan overveje, hvad konsekvenser af misbruget er. Det er imidlertid ikke altid, at støttepersonalet arbejder aktivt med beboernes misbrug. I en bebyggelse oplevede flere beboere støttepersonalets laden stå til som en form for svigt, idet de følte, at man fra samfundets side havde givet op og overladt dem til sig selv.

Boligen bliver også et sted, der kan koble beboerne til det primære sundhedsvæsen med støttepersonalet som formidler. De udsatte selv peger i andre sammenhænge på, at der er behov for en brobygger til det etablerede sundhedssystem (Larsen 2006) - en funktion støttepersonalet i særboliger netop udfylder. For tidligere hjemløse og misbrugere kan boligen således, i kraft af støttepersonalet, gøre en stor forskel, idet de fleste tidligere kun har haft perifer tilknytning til det primære sundhedsvæsen. Nogle har benyttet opsøgende gadeplansindsatser, andre har været tilknyttet et rådgivningscenter, hvor der også formidles kontakt til det øvrige sundhedssystem. Støttepersonalets tilstedeværelse vil ofte være af afgørende betydning og være det, der for alvor gør en forskel, fordi de kan holde styr på den enkeltes aftaler, eventuelt være til stede og 'hjælpe dialogen i gang', og de kan sørge for, at beboerne kommer i kontakt med sundhedssystemet, hvis de har det fysisk eller psykisk dårligt. Både i forhold til beboernes kontakt til det primære sundhedsvæsen og i forhold til deres misbrug er et velfungerende samarbejde med andre aktører således en forudsætning for, at særboligen fungerer optimalt i forhold til beboernes sundhed. Andre undersøgelser påpeger netop behov for fleksibilitet i samarbejdet med plejesektoren, da boliger med støtte kun i nogen grad bidrager til en forbedring af misbrugeres og hjemløses sundhedstilstand (Benjaminsen et. al 2006).

De psykisk syge er i modsætning til hjemløse og misbrugere ofte integreret i behandlingssystemet, da det netop er i kraft af, at de er 'kendte' i systemet, at de kan visiteres til en særbolig. For denne gruppe giver egen bolig nogle andre muligheder. Beboerne kan lære at mestre deres eget liv, hvilket kan påvirke deres sygdom i positiv retning. I den forbindelse efterlyser støttepersonalet en fleksibilitet i systemet, da de fleste psykiske lidelser går op og ned, og en beboer kan have et tilbagefald, der betyder, at den støtte og omsorg, der kan gives i særboligen ikke er tilstrækkelig

24 Andre undersøgelser har ligeledes påvist, hvordan en massiv socialfaglig indsats der yder støtte til misbrugere i egen bolig, kan motivere til at reducere misbrug og hjælpe med at finde de rette behandlingstilbud, hvilket for nogle – men ikke alle – resulterer i et reduceret misbrug (Benjaminsen et.al 2006, Bascon/CASA 2006). Internationale undersøgelser dokumenter ligeledes, at egen bolig kan gøre en positiv forskel.

i den periode, hvor beboeren har det dårligst.

I et anerkendelsesperspektiv kan særboligen som en bolig, hvor der ikke stilles krav til behandling, fortolkes som social anerkendelse. I denne logik skal borgeren, uanset om denne har et misbrugsproblem eller en psykisk lidelse, kunne bo under værdige forhold, hvor værdighed her sidestilles med muligheden for at være herre i eget hus. Støttepersonalets tilstedeværelse i bebyggelsen og deres tætte kendskab til beboerne giver mulighed for at sikre, at den enkelte ikke eksempelvis holder op med at tage sin medicin eller overlades til sig selv og derved gives muligheden for at gøre skade på sig selv. Dette kan ses som et angreb på den enkeltes personlige frihed, men i det empiriske materiale er der kun belæg for, at beboerne er endog meget glade for den støtte, de får i deres hverdag. Kun ganske få oplever støttepersonalets tilstedeværelse som intimiderende eller til gene for deres mulighed for privatliv i egen bolig.

Støttepersonalets forsøg på at sikre, at den enkelte ikke mister kontrollen med sit misbrug eller sin sygdom, kan fortolkes som en omsorgsfunktion og form for følelsesmæssig anerkendelse, der sikrer, at den enkelte ikke gør skade på sig selv eller træffer beslutninger, som vedkommende ikke kan overskue konsekvenserne af, som for eksempel at holde op med at tage sit psykofarmica. Der er dog utvivlsomt et dilemma forbundet med, at særboligen på den ene side fungerer som et sted, hvor den enkelte beboer frit kan udfolde sit liv, men hvor det på den anden side er støttepersonalets opgave at forebygge, at beboerne træffer uhensigtsmæssige beslutninger vedrørende deres sygdom eller misbrug. Dette indbyggede dilemma mellem beboernes frie valg i egen bolig og støttepersonalets pligt til at yde beboerne omsorg vil blive udfoldet og diskuteret i kapitel 10.

Kapitel 6

- Sociale relationer

Udsatte grupper som hjemløse, misbrugere og sindslidende har markant dårligere sociale relationer end den gennemsnitlige dansker (Pedersen et.al 2008, Benjamin-sen et.al 2006). Paradoksalt nok er der imidlertid flere blandt udsatte grupper, der dagligt eller næsten dagligt har kontakt til venner og bekendte end hvad gør sig gældende i den øvrige befolkning (Pedersen et.al 2008), hvilket skyldes, at de oftest står udenfor arbejdsmarkedet og derfor har langt mere tid – og jf. kapitel 8 om beboernes hverdag også meget tid – til rådighed. Der er både tale om ringere relationer til familie såvel som til venner og bekendte, hvilket også i udpræget grad præger beboerne i særboliger. At få anvist en særbolig kan imidlertid påvirke beboernes sociale netværk, hvilket er omdrejningspunktet for dette kapitel. De sociale relationer, der kan opstå internt mellem beboerne i særboliger, behandles særskilt i det efterfølgende kapitel 7.

Venner og bekendte

Det varierer meget – som for alle andre mennesker – hvor mange venner og bekendte, beboerne i særboliger har. Uanset omfanget af beboernes sociale netværk har det at have fået egen bolig betydning, da boligen stiller nye rammer og vilkår for udfoldelsen af deres sociale liv.

Privatliv og værdighed i egen bolig

Først og fremmest gælder det for alle målgrupperne, at en særbolig, i sammenligning med de forhold som beboerne tidligere har boet under, giver nogle fundamentalt anderledes muligheder for at invitere gæster. En sindslidende fortæller eksempelvis om, hvordan han i sin nuværende bolig, i modsætning til det psykiatriske bocenter hvor han tidligere boede, nu dels har større lyst til at vise sin bolig frem, dels større frihed til at gøre det, uden at støttepersonalet skal blande sig:

Altså, det er lettere for mine venner at komme hertil. Helt sikkert... mange sagde når de kom på bocentret, at det mindede dem lidt for meget om et hospital, at de lange gange og sådan var hospitalsagtige at se på. Her tænker de ikke over, at de faktisk er på et bofællesskab. *Fordi det er en rigtig lejlighed?* Ja, i et opgangsbofællesskab. Du kan ikke se at... det kunne lige så godt være hr. og fru Danmark der boede her. *Er det en rar følelse?* Altså, det er da rart at blive anerkendt som at være normaliseret, hvis man kan sige det på den måde.

Det, der synes som en helt almindelig lejlighed, dels fordi de fysiske forhold ikke adskiller sig fra andre boliger i boligområdet, dels fordi støttepersonalet ikke er synligt til stede, giver således ikke bare beboerne mulighed for at invitere gæster, men også en følelse af at være mere normale. En anden beboer fortæller om, hvordan han tidligere har oplevet, hvordan det at bo på et bocenter virker stigmatiserende og lidet befordrende for at etablere venskaber med 'almindelige' mennesker:

Hvis folk ikke løber skrigende bort, når man siger, at man er sindslidende, så gør de det, når de ser ens lejlighed. Fordi man bor på sådan en kæmpe stor institution, det er altså ikke befordrende for venskaber, det er det altså ikke... Hende jeg talte om før, da hun skulle besøge mig første gang, så kom hun her. Det har hun været meget glad for. Men jeg ved ikke, om hun overhovedet har lagt mærke til, at der er støttepersonale nede i stueetagen. De er der jo, men de er der diskret. Her har jeg mit eget.

Særboliger kan således forhindre, at beboerne qua deres boligforhold bliver stempet i overensstemmelse med det sociale stigma, der er knyttet til deres 'diagnose' som sindslidende, hjemløs eller misbruger.

Ensomhed i egen bolig

Egen bolig opleves altså for nogen som en klar forbedring i forhold til at kunne invitere folk hjem. Men da det ikke er alle, der har så mange bekendte at invitere hjem, kan egen bolig også opleves som mere ensomt - en problematik som andre undersøgelser også peger på (Benjaminsen et al 2006). En beboer fortæller om skiftet fra et psykiatrisk bocenter til særbolig:

Jeg syntes i starten da jeg flyttede ind, der sad jeg hele dagen her og gloede. Og så tænkte jeg, altså jeg kom ude fra bocentret og der er jo ikke moderne forhold, der havde jeg et værelse med en vask og så var der fælles bad og toilet. Og det har aldrig generet mig. Tværtimod var der fællesskab, sammenhold og alt muligt. Det er der slet ikke her. Der er køkken og bad og et køleskab, men jeg kan jo ikke snakke med et køleskab. Det kan man sgu ikke! Og jeg vil hellere have et fællesskab, end jeg vil have de der moderne ting. Og så bliver jeg komplet gammeldags, for alle seniorerne og de etablerede, de kæmper for bedre forhold, og det er også i orden. Men der er fandeme mange, der kommer til at sidde alene i deres lejligheder. Og det er ikke morsomt.

Den samme beboer fortalte i en anden sammenhæng, at han var meget glad for sin lejlighed og de forbedrede fysiske rammer. Men han påpeger et principielt problem i, at beboernes trivsel ikke kun er påvirket af de fysiske rammer, men måske i endnu

højere grad af det, der sker inden for boligens rammer. Ensomheden kan i et vist omfang forebygges, hvis der opbygges positive sociale relationer beboerne i sær- boliger imellem, hvilket der vendes tilbage til i kapitel 7 om det interne fællesskab i særboligerne.

Boligen som en ressource

Udover at egen bolig er en fysisk ramme, der er mindre stigmatiserende og derfor mere indbydende i forhold til at invitere gæster og dermed opbygge relationer, kan boligen også i nogle tilfælde fungere som en ressource, som kan være værdifuld i de relationer, beboerne indgår i. En beboer fortæller om, hvordan det er tilfredsstillende at kunne tilbyde sine venner husly, hvis de har brug for det:

Jeg havde en veninde der var gået fra kæresten og så lige pludselig stod på gaden. Så sagde jeg "jamen du kan da altid overnatte hos mig". Nå men fint nok, så var hun her 3-4 dage, så fandt hun noget andet.

I de tilfælde, hvor beboerne har mange overnattende gæster og mange besøgende fra et miljø med meget druk og larm, kan det dog være problematisk, dels fordi det kan være til gene for naboerne, dels fordi det kan være vanskeligt for den enkelte beboer at sætter grænser overfor venner, som befinder sig i en situation, som de selv har oplevet. Særligt for hjemløse er der en tendens til, at 'stærke' venner til tider overtager en lejlighed, hvis vedkommende ikke magter at sætte grænser (Benjamin- sen et.al 2008). I disse tilfælde kan støttepersonalet udgøre en vigtig funktion som en 'buffer', som en ansat her forklarer:

Dem, der har venner, hvor der er meget kaos omkring dem og hvor der er meget uro, der sørger vi for at de ikke kommer ind og okkuperer lej- ligheden og for, at der ikke bliver for meget larm og uro. For ellers bliver vi nødt til at bede dem om at flytte. Det har vi selvfølgelig måttet gøre nogle gange, men det er jo også det, vi er her for at undgå. Og nogle gange kan det være svært for folk at sige: 'Jamen, du må ikke...', altså de er jo søde og rare og tænker: 'nu har jeg ikke haft noget at bo i, men det har jeg nu: kom bare og bo her alle sammen'. De har svært ved at sige fra overfor deres venner, fordi der jo også er en påpasselighed omkring ens venner. Og så er det lidt nemmere at vi går ned til dem, så de kan sige: 'kontoret siger.....' Så kan de gå den vej. Så fremstår de ikke selv som nogle dumme svin eller nogle dårlige kammerater. Så er det os der er det.

Det kan set udefra opfattes som en intimiderende indblanding i beboernes privatliv. Det er imidlertid ikke beboernes oplevelse. Tværtimod udtrykker mange, at de værd- sætter støttepersonalets funktion som buffer. Det skyldes, at støttepersonalet på en

legitim måde giver dem mulighed for at sige fra overfor besøgende.

Boligen som et fristed fra miljøet

Egen bolig kan også opleves som en befrielse, fordi det private rum, som boligen er, giver beboerne mulighed for at kunne trække sig tilbage og i højere grad vælge miljøet til og fra efter behov. Dette fremhæves særligt af målgrupperne stofmisbrugere og hjemløse, der typisk færdes i misbrugsmiljøer præget af et stærkt, men til tider asocialt miljø, hvor fokus kan ligge meget på hvilke ressourcer, man kan få ud af en given relation. En beboer fortæller om dette dilemma:

Idet man bor på gaden og bor på et herberg, der kommer der meget mere kontakt. Men du kan også komme i konflikt med mange andre - det kommer an på, hvilken person du er: om du stjæler fra folk eller om du er god til at være sammen med folk. Der er gaden eller et herberg meget anderledes end det her, fordi, her er du meget mere dig selv.

Familierelationer

Særligt hjemløse og misbrugere har få og svage familierelationer. Mange beboere fortæller om, hvordan livet på gaden, på herberg, men også på psykiatriske boccetre, gør det vanskeligt at have kontakt til familien, både fordi der ikke er meget plads eller mulighed for privatliv, og fordi familien ofte ikke bryder sig om det miljø, der hersker på disse botilbud. En hjemløs, der har opholdt sig længere tid på herberg, fortæller:

Synes du dit forhold har ændret sig til din familie, siden du har fået den her lejlighed? Jeg synes det er blevet bedre. De kan bedre lide at komme her. De kunne ikke lide at komme ude på herberget. Der er også så mange fulde mennesker. Det kan jeg sådan set godt forstå - det er ikke så rart. Så der kom de ikke så tit. De kommer mere her.

Andre beboere såvel som ansatte fremhæver ligeledes, at egen bolig generelt udgør en bedre ramme for beboernes mulighed for at genoptage familierelationer. Det skyldes flere forskellige forhold. Først og fremmest, som citatet ovenover illustrerer, har beboerne i egen bolig plads til at invitere gæster, og de besøgende skal ikke forholde sig til de øvrige beboere på et botilbud som herberg e.l. Herudover oplever nogle beboere, at deres økonomi og eventuelle misbrug stabiliseres, jf. kapitel 4 og 5 om økonomi og sundhed. Det betyder, at nogen får et overskud til at genoptage kontakten til deres familie. Her fortæller en tidligere stofmisbruger f.eks. om, hvordan hans forhold til familien har ændret sig efter han blev stoffri og fik mere styr på sit liv som følge af egen bolig:

Ja, jeg har noget familie i Århus, vi holder jul sammen og jeg har været

ovre og holde konfirmation for en af min brors knægte. *Er det blevet anderledes efter du flyttede herind eller har du altid set din familie?* Nej, det er kommet mere frem nu her. Fordi de har nok fundet ud af, at jeg ikke er som jeg har været tidligere. Fordi nu kommer jeg f.eks. over til jul og smider flere tusinde kroner til dem, for at vi kan holde den her jul, ik', for at betale for mad og gaver.

Denne beboer har i mange år udgjort en økonomisk og psykologisk belastning for sin familie. Ved at investere og engagere sig i sin familie forsøger han nu at kompensere for dette ved at vise sin gavmildhed og sit overskud, som det fremgår af citatet. Derved søger han at demonstrere, at han har fået styr på sit liv og sin økonomi.

En ung kvindelig stofmisbruger fortæller nedenfor om betydningen af endelig at have fået sin egen bolig. Hun har altid boet hos venner, bekendte, pushere og familie og nyder nu at kunne invitere folk hjem til sig selv:

Min mor og far kom først på besøg, så kom min søster to uger efter. Det er rigtig dejligt at kunne invitere dem på besøg. Det er ligesom mig, der kan byde dem indenfor. *Hvad betyder det for dig?* Jamen det betyder enormt meget for mig, at jeg kan invitere dem hjem... også fordi jeg ved at de er mere rolige nu, fordi de ved, at jeg har et sted at bo. Da jeg boede på gaden - de var jo hundeangst. Min far er ellers ikke den store ringer eller sms-skriver, men hold kæft hvor han ringede meget til mig og var bange for min lever, og "sker der nu noget.." og "ryger hun nu på sygehuset igen"...

Som det fremgår af citatet, er denne beboer meget glad for at kunne invitere familien hjem til sig. Det handler både om at have en ramme om sit hverdagsliv, hvor der er plads og mulighed for at have gæster, men lige så meget om, at hun nu kan vise sin familie, at der er en vis grad af stabilitet, ro og tryghed omkring hendes liv, hvilket de naturligvis påskønner.

Det er dog langt fra alle, der har lyst til eller magter et genoptage kontakten til deres familie. En del af beboerne har familierelationer, som er så problematiske og belastende af fortiden, at de på intet tidspunkt vil kunne forestille sig at genoptage kontakten, hvilket særligt gør sig gældende for misbrugere. En ansat i solistboliger for hjemløse fortæller f.eks. om en nu afdød, stærkt alkoholiseret beboer:

Den beboer, jeg nævnte før, som døde, han kunne simpelthen ikke forstå, hvorfor hans børn ikke ville se ham mere. Han så dem ikke og havde ikke set dem i årevis og heller ikke hans søskende. Men han ville egentlig gerne forsøge at tage kontakt til sin familie igen. Så jeg

prøvede at hjælpe, han var bange for at opsøge dem selv. Jeg ringede så til den ene søster og havde så nogle samtaler, ikke med hende, men med hendes mand. Og han gik sådan lidt omkring emnet som katten om den varme grød, og han skulle nok ringe og han skulle nok sørge for at søsteren ringede til mig, så vi lige kunne få en snak. Men det skete aldrig og jeg ringede så op da der var gået en måned eller to. Og så sagde manden, at det forholder sig sådan, at han har opført sig så uheldigt, så nu er bægret ikke bare flydt over, det eksisterer slet ikke mere.

Opsamling og refleksioner

Støttepersonalet spiller en stor rolle i forhold til at støtte beboerne i at genoptage kontakt til familie og etablere nye relationer med henblik på at forebygge, at egen bolig resulterer i ensomhed og isolation. I andre særboliger er dette ligeledes et fokuspunkt for støttepersonalets indsats, ofte med gode resultater (Benjaminsen et al 2006, Olsen 2005). Generelt giver tilværelsen i egen bolig langt bedre muligheder for at invitere gæster og udfolde et socialt liv under private forhold - erfaringer der ligeledes er gjort i andre undersøgelser af særboligbebyggelser (Bascon/CASA 2006). Til forskel fra livet på gaden/herberget/bocentret bor beboerne nu i en fysisk ramme, der til forveksling ligner en helt almindelig bolig, hvilket får dem til at føle sig mere normale, samtidig med at det giver større værdighed. Skiftet fra gaden/herberget/bocentret kan imidlertid også opleves som et tab af fællesskab og tilværelsen i egen bolig således som mere ensom.

Hvad angår beboernes kontakt til venner og bekendte kan boligen fungere som en ressource i det netværk, nogle beboerne er en del af, særligt i de tilfælde hvor de har venner og bekendte, der mangler tag over hovedet. Omvendt kan boligen også fungere som et fristed, hvor den enkelte kan trække sig tilbage fra miljøet og finde ro til at være sig selv.

Hvad angår beboernes familierelationer kan egen bolig betyde, at beboerne har et sted, hvor de kan invitere til og som de kan vise frem. Særligt i de tilfælde, hvor beboerne har fået mere styr på deres økonomi, sundhed og liv i bred forstand, kan det betyde, at nogle får fornyet overskud, lyst og mulighed for at genoptage relationen til deres familie.

I et anerkendelsesperspektiv er særboligen ikke blot en værdig ramme, hvor beboerne kan opnå anerkendelse som ligeværdige medborgere i samfundet. Det er også en fysisk ramme, hvor beboerne kan udfolde de relationer, der giver dem følelsesmæssig anerkendelse og nærhed, hvad enten der er tale om familie, venner eller ansatte. I det omfang, de overhovedet har relationer af venskabsmæssig eller familiær karakter, kan de således udfolde et liv under private rammer. Dette forbedrer deres muligheder for at opnå såvel social som følelsesmæssig anerkendelse.

Kapitel 7

– Internt naboskab

Særboliger er en individuel boligform, men da der typisk er flere særboliger spredt eller samlet i den samme bebyggelse, er der potentielt mulighed for at kombinere egen bolig med et fællesskab beboerne imellem - det der kan kaldes et internt naboskab. I praksis varierer det fra bebyggelse til bebyggelse i hvor høj grad beboerne indgår i et aktivt naboskab med hinanden, hvilket er omdrejningspunktet for dette kapitel. For mange af beboerne er det interne naboskab en vigtig kilde til social kontakt, men der er stor forskel på, hvor meget støttepersonalet støtter op omkring udvikling af et fællesskab. De steder, hvor der udvikler sig et positivt naboskab, kan beboerne støtte hinanden både i det daglige og til tider også på et mere følelsesmæssigt plan. De steder, hvor der ikke udvikler sig et naboskab, eller hvor der opstår et destruktivt eller aggressivt miljø, har det en negativ indvirkning på beboernes trivsel. Det interne naboskab er således et vigtigt, men også sårbart element i beboernes hverdag. Mulighederne for at udvikle et positivt naboskab er ikke kun påvirket af støttepersonalets indstilling til dette tema, men også af beboersammensætningen, hvorfor der kræves nøje overvejelser omkring den visitation, der finder sted til særboliger.

Støttepersonalets tilgang til det interne naboskab

Som sagt varierer det fra sted til sted hvilken rolle, støttepersonalet indtager i forhold til at udvikle et internt naboskab beboerne imellem, hvilket overvejende er bestemt af deres pædagogiske tilgang til dette. Det påvirkes dog også af de fysiske rammer, der er til rådighed i bebyggelsen. Beboernes funktionsniveau er naturligvis ligeledes betydende for, i hvor stor udstrækning det er muligt at opbygge et internt naboskab, ligesom støttepersonalets normering spiller ind.

En social vicevært i en bebyggelse med solistboliger til hjemløse opfatter det som en vigtig del af jobbet at udvikle et naboskab mellem beboerne. Dette baserer han på en pragmatisk erkendelse af, at beboerne ikke har mange ressourcer til at investere i nye relationer. Han betragter det interne naboskab som helt afgørende for at forebygge ensomhed og derved øge chancen for, at beboerne kan fastholde deres bolig. Da der i denne bebyggelse ikke er nogle fælleslokaler, arrangerer han ture og udflugter eller motiverer beboerne til at igangsætte fællesprojekter i deres nærmiljø, som f.eks. indkøb af møbler etc. Beboerne sætter stor pris på dette og mener ikke, de ville have et fungerende fællesskab, hvis ikke den sociale vicevært tog initiativ til at sætte ting i gang:

Hvis ikke han [den sociale vicevært, red.] havde været her, så ville det [fællesskabet, red.] ikke have fungeret. Så havde alle folk passet sig

selv. Og der ville have været nogen, som ikke kunne klare det, som ville flytte tilbage til herberget igen. Fordi, på herberget er der så meget sammenhold, der bor man så tæt på hinanden. Der er man altid sammen. Der er nogle mennesker, der ikke kan lide at være alene.

Eksistensen af et naboskab beboerne imellem betragtes altså som afgørende for den enkeltes mulighed for trivsel i egen bolig, men for at det kan opstå, kræves støttepersonalets aktive støtte.

I en bebyggelse med særboliger til psykisk syge arrangerer støttepersonalet fællesspisning et par gange om ugen i fælleslejligheden, både for at styrke naboskabet og for at udvikle beboernes madlavningskompetencer. Dette er helt i modstrid med tilgangen i en anden bebyggelse med samme målgruppe, der helt afviser at opbygge et naboskab beboerne imellem ud fra en betragtning om, at der nemt opstår et subkulturelt eller institutionslignende miljø, der kan passivisere beboerne og bremse dem i at opbygge relationer ud af boligen:

Man kan sige, at på sådan en stor institution, hvor man bare lige går ud på gangen, og så er der mennesker rundt omkring en hele tiden, der er ensomhedsfølelsen ikke så tung. Her hvor man lukker døren og sidder inde i sin egen lejlighed, der mærker man sig selv på en hel anden måde. Så alle de indledende faser til at tage aktivt del i sit liv, for ikke at ende med at være ensom og have den ensomhedsfølelse at bære rundt på, det bliver de tvunget til nu, for nu mærker de det. Og de efterlyser... de prøver i virkeligheden nogen af dem også at fastholde, at det skal være en institution, og at vi skal tage os af dem. Det vil vi så ikke, men vi vil gerne hjælpe dem med at etablere kontakter udadtil.

Det interne naboskab betragtes altså her som en sovepude, der - som en medarbejder i en anden særbolig udtrykker det - kan have en 'lokalbedøvende' effekt på beboernes lyst og initiativ til at opsøge sociale relationer udenfor boligområdet. De forskellige pædagogiske tilgange til det interne naboskab afspejler en varierende opfattelse af, hvordan særboligen som et boligkoncept til særligt udsatte skal forstås, en diskussion der vendes tilbage til i kapitel 10.

Et fællesskab af gensidig støtte

Når støttepersonalet skaber rammer for et internt naboskab, kan der udvikle sig sociale relationer mellem beboerne, hvor de både støtter hinanden praktisk/økonomisk og udvikler mere følelsesmæssige interne bånd. Det praktiske element i fællesskabet handler f.eks. om, at beboerne kan låne hinanden penge eller invitere hinanden på mad eller drikke, hvis det på et tidspunkt er en knap ressource for nogen af dem:

De har det, man kunne kalde et 'boligøkonomisk netværk' med hinanden, der gør, at det der mønster brydes med, at de vågner som hjemløse ude på gaden eller i en opgang uden en krone på lommen og så skal i gang med at lave en eller anden dumhed, fordi man har ingen smøger, og man er fuldesyg og skal have en øl, ikk'. Her har de lige pludselig en nabo og en anden bekendt. Mange af dem kender lidt til hinanden, fra før de kom herud, eller også taler de bare hurtigt sammen, og så har den ene penge om torsdagen, og den anden får penge næste torsdag, og så lander der nogle hundredekronesedler. Så behøver de ikke at gå ud og lave nogle dumheder.

Det omsorgs-/følelsesmæssige element i naboskabet kommer til udtryk, når beboerne passer på hinanden ved f.eks. at holde øje med hinanden og være opmærksomme på, om alle har det godt. Her fortæller en ansat blandt psykisk syge:

De passer på hinanden forstået på den måde, at hvis jeg f.eks. har været der om fredagen og først kommer igen den følgende onsdag, og der i mellem tiden er en, som de slet ikke har set, så vil de straks komme og sige det til mig.

Beboerne sørger således for at inddrage støttepersonalet, hvis ikke de har set en beboer i et stykke tid, eller hvis de kan observere, at en medbeboer begynder at få det gradvist dårligere, f.eks. i forbindelse med et forøget misbrug eller en forværret psykisk ustabilitet.

Nogle beboere indgår også mere venskabslignende relationer med hinanden, som f.eks. denne beboer, der bor i særbolig for misbrugere:

Hvad er det så, der gør, at du er kommet til at føle dig hjemme her?
Ja det er paradoksalt nok.. men det er fordi, der er mennesker at snakke med lige pludselig. Så kommer der en, der hedder X dernede fra og en, der hedder Y derfra og andre, der kommer og ringer på døren og spørger: 'Vil du ikke have en bajer, mand?'. 'Jo, jo, lad os tage en bajer mand'. Så jeg er begyndt at få noget mere kommunikation med omverdenen, som jeg ikke har haft tidligere. Og det er rimelige mennesker, der er her. Og jeg er begyndt at skaffe venskaber, som jeg aldrig har haft i mit liv i de sidste 25 år.

Som det fremgår af citatet, oplever denne beboer for første gang i mange år, at han via fællesskabet i særboligen indgår relationer med andre mennesker, der minder om venskaber, og det får ham til at trives og føle sig hjemme. Naboskabet i særbo-

ligen kan altså – som det også påpeges i følgende citat fra en beboer i et etagefællesskab for psykisk syge – udgøre en erstatning for de primære nære relationer, som mange beboere hverken har til venner, familie eller partnere:

Jeg kan godt lide at være mig selv, men jeg kan også godt lide at have et tilknytningsforhold. Jeg har aldrig haft et parforhold, så i mangel af det, så er det her fællesskab en god ting for mig.

Det interne naboskab kan på den måde – især for dem med et meget begrænset socialt netværk – være den måske eneste chance de har for at indgå i nære sociale relationer.

Et konfliktfyldt naboskab

Det er imidlertid ikke alle steder, der opstår et naboskab, som entydigt kan karakteriseres som baseret på gensidig støtte og hjælp. Nogle steder – især dér hvor beboerne i mindre grad har opnået en stabilisering af deres misbrug – kan fællesskabet være både råt og aggressivt. F.eks. fortæller en informant, der er bosat i et skævt hus, hvordan der flere gange har udviklet sig en aggressiv stemning blandt beboerne, der har resulteret i, at nogle er begyndt at slås eller har væltet reoler mv. i hans hjem. I dag er han helt holdt op med at invitere folk ind i sin bolig, og når det banker på døren, lukker han sjældent op. Han fortæller at alle beboere i den pågældende bebyggelse ligger inde med våben, og der er en tendens til, at man stjæler fra hinanden, hvilket – som det fremgår af følgende citat – betyder, at han aldrig føler sig tryk, når de andre beboere befinder sig i hans hjem:

Hvis der sidder én herinde, bare én herinde så tør jeg ikke gå på lokum. Så hvis den er helt gal, og jeg har tyndskid, så må jeg bede dem om at gå. Og du kan se, lige så snart der kommer nogen, så skal der lige 'fotograferes' over det hele. De er fandeme nogle kleptomane hele bundet.

Denne beboer har erfaret, at de andre beboere ikke altid er til at stole på, og det gør ham utryk og får ham til at mistrives. Manglen på et velfungerende socialt fællesskab er en kilde til stor frustration hos mange beboere i denne bebyggelse. De fleste ønsker at tilbringe tid med deres medbeboere, men nogle er gang på gang blevet skuffede. Her fortæller en beboer fra den samme bebyggelse f.eks. om en episode, der vakte hans harme såvel som skuffelse:

Der er så mange ting, der ikke hænger sammen. Jeg har det f.eks. meget svært med, at folk er så dårlige til at deles om de ting, der kommer herud. Forleden dag, der kommer der f.eks. en fra barnedåb med syv bakker af madder. Så følger jeg ham ned til fælleshuset og sætter

det op, og vi tænder lys. Så går jeg rundt derovre, og jeg kan se, der er lys, og fjernsynet kører. Men da jeg kommer tilbage, så står der gudhjælpemig en og stikker fingrende ned i alle madderne. Så blev jeg edermaneme harm! Så har jeg ikke lyst til, at vi skal have et fælleshus! Sådan noget, det noget der fratager en lysten til at være social her!

Erfaringer som disse, hvor beboerne nok forsøger at opbygge et naboskab, men hvor det gang på gang ødelægges af folk, der enten gør dumme ting eller opfører sig aggressivt eller voldeligt, har en negativ effekt på deres trivsel og tilfredshed i boligen. Flere fortæller om, hvordan det går ud over deres mentale sundhed, når de øvrige beboere råber og skændes og smider ting efter hinanden:

Det har ændret sig heroppe [peger på hovedet, red.]. Den koger over lige pludselig, fordi folk ikke kan opføre sig ordentligt. Så begynder jeg at råbe og skribe.

I de tilfælde, hvor det interne naboskab får en meget negativ karakter, kan det således ikke blot føre til ensomhed for den enkelte, men også decideret mistrivsel.

Opsamling og refleksioner

Særboliger er en individuel boligform men med potentielle muligheder for, at beboerne kan ses med hinanden og lave aktiviteter sammen, hvilket kan bidrage til at tilfredsstille deres behov for social kontakt såvel som skabe indhold i hverdagen, et tema der vendes tilbage til i kapitel 8. I lyset af at mange beboere i særboliger har meget begrænsede sociale relationer, jf. kapitel 6, kan dette potentielt bidrage til deres trivsel.

I praksis viser det sig, at det interne naboskab i særboligen har stor betydning for beboernes hverdag. Hvis støttepersonalet formår at støtte beboerne i at udvikle et positivt internt naboskab, kan det være en kilde til trivsel for den enkelte. I de tilfælde, hvor der udvikler sig et naboskab baseret på gensidig støtte og omsorg, kan beboerne opnå følelsesmæssig anerkendelse hos hinanden. Det sammenhold, der kan opstå mellem beboerne, kan ligeledes styrke forudsætningen for at opnå social anerkendelse, altså den form for anerkendelse der knytter sig til at være en del af et socialt fællesskab.

Hvis beboerne derimod udvikler et konfliktfyldt internt naboskab, hvor de stjæler fra hinanden og nedbryder socialiteten indefra, kan det have en negativ effekt på den enkeltes mulighed for trivsel samt anfægte den gensidige etiske anerkendelse.

Hvorvidt der udvikler sig et negativt eller et positivt naboskab i særboligerne afhænger i vid udstrækning af beboersammensætningen i de enkelte boliger og støttepersona-

lets evne til at støtte beboerne i at skabe en fælles platform for det sociale samvær. Det stiller krav til, at der dels sker en velovervejet visitation, dels sikres en tilstrækkelig normering af fagligt kvalificerede medarbejdere, opmærksomhedspunkter der vendes tilbage til i kapitel 10.

Kapitel 8

– Hverdagen i egen bolig

Dette kapitel vedrører beboernes hverdag i egen bolig. Mange hjemløse, misbrugere og sindslidende står udenfor arbejdsmarkedet (Pedersen et al 2008). Med deres komplekse problemstillinger som fysisk sygdom, alkohol- eller stofmisbrug, psykiske lidelser, ringe netværk mv. er der en række barrierer for deres hverdagsliv, der resulterer i, at mange socialt udsatte ikke vurderes til at kunne opretholde et arbejde på normale vilkår (Rådet for socialt udsatte 2004, Pedersen 2006). Dette er også situationen for beboerne i særboliger, hvor kun en mindre del har skånejob eller deltager i aktiverings- eller beskæftigelsestilbud. Hverdagen er derfor præget af få faste gøremål og meget tid til rådighed, hvilket kan være uhyre vanskeligt at administrere. Særligt i egen bolig, hvor der ikke som på et herberg, psykiatrisk bocenter eller andre kollektive boformer er mennesker omkring én og mulighed for diverse aktiviteter, kan hverdagen synes tom og indholdsløs - et forhold som også påpeges i andre undersøgelser (f.eks. Lindstad 2008). Dette kapitel sætter fokus på, hvordan beboerne i særboliger opfatter deres hverdagsliv.

Få faste forpligtelser

Som sagt er det kun ganske få beboere, der er i nogen form for beskæftigelse, og støttepersonalet vurderer for størstedelens vedkommende, at det ikke vil være realistisk, at beboernes funktionsniveau kan udvikles således, at de kan varetage arbejde på almindelige vilkår. Et meget lille mindretal deltager i forskellige former for aktivering eller skånejobs. Det varierer meget, hvordan beboerne forvalter det vilkår, at de kun har få forpligtelser og gøremål udenfor deres bolig, og i hvor høj grad de formår at udfylde deres hverdag med gøremål og rutiner, der giver mening og struktur i hverdagen. Mange oplever dagene som lange og præget af en høj grad af monotoni. Således fortæller flere, at de får dagen til at gå med at se fjernsyn, sove, drikke kaffe eller øl. Nogle synes tilfredse med den ro og stabilitet, der er forbundet med ikke at have så mange gøremål, mens andre oplever det som passivitet og tomgang. En beboer, der bor i et opgangsfællesskab for psykisk syge, fortæller om sin hverdag:

Jeg sidder og ryger smøger hver dag og sidder og ser fjernsyn. Om sommeren der går jeg lange ture ned af Istedgade og samler flasker for beskæftigelsens skyld og for at få tiden til at gå og tjene lidt ekstra penge. Jeg tjener 30 kr. om dagen på at samle flasker. Men om vinteren kan man ikke gå ture.

Denne beboer oplever ikke den store variation i sin dagligdag – kun de sæsonprægede forskelle, der har med vind og vejr at gøre. Men han trives tilsyneladende med det rolige tempo, selvom han på et senere tidspunkt i interviewet forklarer, at han godt kan føle sig ensom. For at udfylde tiden og kompensere for de manglende gøremål, opbygger nogle informanter faste hverdagsrutiner, der giver en vis struktur i deres dagligdag. Som en beboer fortæller, da han bliver bedt om at beskrive en typisk dag:

Vækkeuret ringer ca. kvart i otte. På et kvarter gør jeg mig parat til at gå. Jeg tager vand i hovedet, vasker mig lidt og kommer i tøj, og så gør jeg mig parat til at gå ud af døren ned mod købmanden. Der får jeg så en lille snaps af de små der. Den drikker jeg så og så går jeg ned mod centeret og der er jeg omkring tyve min over otte eller sådan noget. Og der står allerede en 2-3-4 stykker. Og står vi der og så bagefter går jeg hen og får min medicin [metadon, red.]. Den får jeg så omkring kl. 10 eller 10.30 - det kommer an på hvad nummer jeg er i rækken når jeg kommer. Og bagefter skal jeg sidde og have ro på for ikke at brække det op igen. Så er det gået, ikk. Og så kan jeg gå op og spise et stykke franskbrød igen og en kop kaffe måske. Og så går jeg. Så går jeg hjem og ser fjernsyn. Så ligger jeg her og kokser ud hele dagen.

Efter sine faste morgenrutiner har denne beboer meget lidt at tage sig til, hvorfor han plejer at ryge lidt hash midt på dagen og derpå tage sig en middagslur. Beboere på metadon, som informanten citeret ovenover, skal typisk hente deres medicin et par gange om ugen, og denne rutine bliver for mange et fast og temmelig betydningsfuldt holdepunkt i deres hverdag. Derfor lægger flere beboere på metadon også vægt på, at det sted hvor de får udleveret deres medicin, også med fordel kan være et sted, hvor man kan møde støttepersonale og andre brugere, samt få sig en kop kaffe eller et måltid mad. Som et af de få steder uden for boligen, hvor beboerne har faste gøremål, er det af stor betydning, at de kan foretage sig noget og møde andre mennesker, der rækker ud over det at trække et nummer og få udleveret sin medicin²⁵.

Nogle beboere benytter sig af de forskellige dagtilbud, der eksisterer for udsatte eller ensomme mennesker. De kommer f.eks. på væresteder mv., hvor de kan få et billigt måltid mad og møde nye mennesker:

25 Dette behov bliver yttet blandt en gruppe beboere, der tidligere har været tilknyttet et behandlingscenter, hvor man kunne få et billigt måltid mad og snakke med støttepersonalet og de andre brugere. Der blev med jævne mellemrum arrangeret fodbold- og fisketure mv. I dag er dette sted lukket, og i sammenligning oplever de i dag, at de lige så godt kunne trække deres metadon i en automat.

Jeg kommer stadig blandt alkoholikere og hjemløse. Jeg kommer oppe i Hjemløsehuset - det ligger på Falkevej 2-4. Der kan man få et måltid mad for 15 kroner, og det er som regel i en god kvalitet, så det er jo billigt. Og der har jeg så fået nogen bekendte, bl.a. ham, jeg omtalte lige før, som lige har været en tur igennem her for at hjælpe lidt på stemningen. Nogen kan man selvfølgelig godt snakke lidt med, men selv ham som jeg kender godt, der har jeg det bare sådan, at når han har taget lidt for meget af alt muligt, så er det bare "Hej ,hej, vi snakkes ved!". Men det er jo også rart nok at cykle og få lidt motion. Det er faktisk derfor, jeg kører derop. Jeg cykler derop, får lidt motion og noget at spise, og så kører jeg hjem igen. Så går min dag også på en eller anden måde, for jeg bryder mig ikke om at gå rundt på gaden.

Denne beboer tager umiddelbart afstand fra de mennesker og det miljø, der præger værestedet, men ikke desto mindre er det et sted, han kommer dagligt og som giver ham en fast rutine, et dagligt måltid mad og et ærinde udenfor boligen.

Tab af struktur i hverdagen

Særligt blandt de psykisk syge oplever mange beboere, at hverdagen i egen bolig på en række væsentlige områder adskiller sig fra tilværelsen på de andre boformer, hvor de typisk har boet, inden de fik en særbolig. På større bocentre eller i bofællesskaber er hverdagen i høj grad struktureret omkring faste måltider og uformelt samvær blandt beboere og ansatte. Hverdagen i egen bolig kan synes tom og uden de store begivenheder. Her forklarer en beboer om den tomhed, han oplevede, da han flyttede fra et bocenter til egen bolig:

Nu laver jeg alt muligt hele tiden. Og hvis jeg ikke gjorde det, så ville jeg edermaneme kede mig ihjel. Hold da kæft, at sidde her i starten, og der ikke rigtig er noget på programmet. Jeg skulle lige vænne mig til det her program, så lagde jeg mig til at sove. For så går tiden med det. Men i dag, der har jeg fundet rytmen. Det går meget godt... Jo, jeg drøner rundt, jeg er fandeme ikke til at få fat i.

Det er langt fra alle, der ønsker og magter at opbygge en hverdag med et afbalance-ret aktivitetsniveau. En beboer fra den samme bebyggelse fortæller om de forskellige måder, beboerne forvalter det nye liv i egen bolig:

Folk som er vant til at bo på bocentret og så kommer ud her, og så lige pludselig selv skal fylde hverdagen ud - der er mange der, enten går de i fuld skrue og har masser af aktiviteter, eller også falder de i et stort dybt hul. Altså, det er enten eller. Der er ikke nogen gylden middelvej, for der er ikke nogen aktiviteter du kan foretage dig her i huset. Der er

ikke noget du kan lave. Når du ikke har noget at lave, så kan du gøre to ting: Du kan enten selv opsøge dem, eller også kan du falde i et hul. Og når jeg ser på de andre beboere, så synes jeg mange af dem, de sidder bare i deres lejligheder og laver ingenting, i hvert fald det jeg kender til dem.

Det er langtfra alle beboere, der magter at igangsætte og involvere sig i nye aktiviteter. En del har ikke det mentale og psykiske overskud, der skal til for at skabe og opsøge aktiviteter i hverdagen. Der er dermed en reel risiko for, at livet i egen bolig bliver ensomt og indholdsløst. Andre beboere, der før har boet på mere institutionslignende botilbud, oplever det imidlertid som en befrielse, at de i egen bolig selv kan definere rytmen og strukturen i hverdagen. En beboer der bor i et etagefællesskab for psykisk syge fortæller eksempelvis:

I dag, der kan jeg jo helt frit få lov til at have fred i det omfang det ikke karambolerer med måltiderne i fælleslejligheden. Det kunne jeg jo ikke i bofællesskabet. Altså, jeg kunne da godt sove om formiddagen, hvis de andre tog af sted, men stadigvæk jeg var nødt til at tilpasse mig. Her har jeg den frihed at jeg kan gøre fuldstændig som jeg har lyst til, når som helst. Også det der med at jeg kan planlægge mine måltider på tidspunkter og indholdet og behov og ønsker. Det synes jeg absolut er positivt.

Det selv at kunne bestemme hvornår man vil spise, sove mv. er for denne og andre beboere forbundet med en følelse af frihed, der højner livskvaliteten. Den citerede beboer er en meget udadvendt person. Han sætter stor pris på det samvær, han har med de andre beboere og med de rammer for fællesskab, som støttepersonalet opstiller i særboligen. Han forstår altså at kombinere individualiteten i det at bo i egen bolig, og de muligheder det giver ham for at pusle med sine computere, katte mv. med muligheden for socialt fællesskab med sine naboer på svalegangen. Han har skabt en god balance mellem privatliv og fællesskab, og har således forvaltet det tab af struktur han har oplevet med skiftet fra en kollektiv til en selvstændig boform på positiv vis.

Egen bolig som et helle og fristed fra miljøet

For målgrupperne hjemløse og misbrugere er der ikke i samme grad som for de psykisk syge tale om et tab af struktur i hverdagen, når de flytter i egen bolig. Deres hverdag inden de flyttede i særbolig har sjældent været så struktureret, som i boformerne under psykiatrien. For hjemløse og misbrugere kan hverdagen i egen bolig derimod opleves som en befrielse, fordi egen bolig giver mulighed for at trække sig tilbage fra det miljø, mange er en del af, jf. kapitel 6 om sociale relationer. Egen bolig giver mulighed for at vælge et andet indhold i hverdagen end at 'hænge ud' med

vennerne. Hverdagen i egen bolig kan imidlertid også opleves som ensom og tom, som illustreret i flere af de foregående citater. En mere rolig hverdag resulterer dog samtidig i, at der opstår såvel mere tid som overskud til at tænke over livet. Som en ansat blandt stofmisbrugere udtrykker det:

Det [egen bolig, red.] giver beboerne mulighed for at kunne sidde og få lidt fred og ro og tænke nogle tanker og måske vælge lidt anderledes, end de har gjort tidligere. Og de får den der ro som man har, når man har en lejlighed og ikke bare bor på gaden. Der kan stadig være misbrug, men det er et misbrug hvor man kan gå ud og drikke og så komme hjem og sove branderten ud og så lige så stille og roligt starte forfra næste morgen, ikk', men under nogle ordentlige forhold. Og her er også bedre mulighed for at gøre sig de der tanker om 'Nej, jeg gider sgu' ikke det her liv længere, det er faktisk også lidt hyggeligt at være herhjemme og tage det lidt stille og roligt'.

For nogle opleves den tid, der frigives, og det mentale overskud, der heraf kan opstå, som en kærkommen lejlighed til at reflektere over livet og investere i forhold, der øger den enkeltes trivsel og velvære. Andre oplever det som en kilde til ensomhed og tomhed såvel på et hverdagsligt som et eksistentielt plan, når de pludselig, i modsætning til tidligere, oplever et mentalt overskud og tid til refleksion. En ansat fortæller, hvordan det kan være overordentlig vanskeligt at omsætte tanker til praksis:

At man har overskud til at tænke nogle tanker, så sker der meget det, at man begynder at samtale med dem om nogle ting, om deres liv, ikke så meget fordi vi snakker fortid, men sådan at de alligevel gør sig nogle tanker om ... hvad drømmer du om. Det er et kæmpestort spørgsmål, men hvad er det for nogle ting.. hvad vil du gerne med dit liv og sådan noget. Fordi den ro har de lige pludselig til at kunne sidde og tænke lidt og stirre lidt ud i luften og sådan... Så er det kunsten at få handlet på de tanker, der rører sig. Og det er det, der er vanskeligt for dem. Man kan blive sådan helt overvældet selv over at blive delagtiggjort i de der tanker. Men man ved så også, at det stopper dér mange gange.

Støtte og motivation

I de fleste bebyggelser støtter støttepersonalet beboerne aktivt i at få gjort daglige gøremål som tøjvask, oprydning, madlavning mv. med henblik på at forebygge at boligen sander til og bliver ubeboelig. Støttepersonalets støtte hjælper til, at tingene bliver gjort, hvilket beboerne værdsætter, og nogle bliver mere selvhjulpne, mens andre kontinuerligt har brug for støtten. Lignende erfaringer har man fra andre sær-boliger (Olsen 2005, Benjaminsen 2006, Bascon/Casa 2006).

I erkendelsen af at beboernes hverdag og liv kan være relativt tomt, forsøger støttepersonalet at motivere beboerne til at benytte sig af de muligheder, der er for at deltage i aktiviteter på væresteder eller lignende sociale tilbud eller sågar tage kurser på aftenskoler. Nedenstående citat udgør et eksempel på, hvordan støttepersonalet forsøger at motivere beboerne på trods af, at det kan være op ad bakke:

Jeg prøver med nogle forskellige tiltag at motivere dem til f.eks. at melde sig til et eller andet i AOF eller lignende. Men foreløbig er der kun én der er helt fast og han falder også fra engang imellem - det har noget med hans alkoholforbrug at gøre. Og der er en anden, der taler lidt om at han vil gå til noget undervisning her til vinter og hvis det bliver til noget, har jeg mulighed for at finansiere det for ham. Så i det omfang de selv har en idé, så vil jeg gerne hjælpe med resten af vejen, så skal jeg nok sørge for at det bliver finansieret.

Det er dog kun et fåtal, der rent faktisk benytter sig af muligheden for at deltage på kurser o.l.²⁶ I varierende grad forsøger de ansatte at motivere beboerne til at involvere sig i aktiviteter, hvor de kan møde nye mennesker uden for særboligerne. De fleste steder er støttepersonalet imidlertid nået til en erkendelse af, at det er få beboere, der rent faktisk involverer sig i den slags aktiviteter. Således forklarer denne ansatte, at der ikke er mange alternativer i forhold til at skabe indhold i hverdagen end det fællesskab, som beboerne opbygger imellem sig:

Jeg vil lidt firkantet sige - og det er ikke en personlig aggression, det er en kølig konstatering - at der er ikke nogle alternativer [til det interne naboskab, red.]. Så uanset om det er godt for dem og deres videre færd i forhold til udvikling og personlige relationer, så skal man også se på, at det drejer sig om mennesker, som måske er fra slutningen af 40'erne og til starten af 60'erne, som har drukket massivt hele livet. De går ikke lige pludselig hen og melder sig til, hverken til folkedans eller engelsk vals og deltager ikke på lige fod med hverken kassedamen eller brugsuddeleren.

Netop for at kompensere for beboernes få faste gøremål påtager støttepersonalet sig nogle steder at arrangere udflugter eller fællesspisning, dels for at styrke fællesskabet, dels for at skabe indhold i hverdagen. En ansat i særboliger for tidligere hjemløse fortæller:

26 I et forsøg med særboliger i Aalborg kom flere i gang med forløb på daghøjskoler o.l. (Olsen 2005). Brugernes funktionsniveau i København er i mange særboliger meget dårligt, hvorfor støttepersonalet i flere bebyggelser, særligt for hjemløse og misbrugere, ikke ser det som en realistisk mulighed med den slags tiltag.

Jeg arrangerer ture og udflugter og jeg prøver at gøre det på et så beskedent niveau, at de egentlig selv burde kunne det. Jeg laver nogle køreture, som selvfølgelig koster nogle penge, men det har de ikke altid mulighed for selv. Så tager vi ind til Botanisk Have i København, tager ind til Nyhavn og går rundt og kigger. Køber et klippekort og tager HT's vandbusser og kører rundt i havnen - ser byen fra en anden side. De er så begejstrede for de tiltag her! Men når 'far' ikke er der, så sker der bare ikke en hylende fis. De gør ikke nogle ting, de magter det ikke.

Som det fremgår af citatet, har beboerne ikke selv hverken praktisk eller økonomisk mulighed for at arrangere den slags ture, og typisk har de heller ikke det mentale overskud, der skal til. Men faste rutiner og arrangementer som disse kan for mange beboere udgøre en vigtig kilde til socialt samvær og indhold i hverdagen og dermed forebygge risikoen for ensomhed i egen bolig.

Det kan imidlertid være vanskeligt at støtte beboerne i at skabe en hverdag, der er tilfredsstillende på et mere eksistentielt plan. Som sagt er det ganske få beboere, der har skånejobs eller deltager i aktiverings- eller beskæftigelsesprojekter, men de, der har overskud til det, værdsætter, at de har noget at stå op til om morgenen. Flere ansatte vurderer, at det er urealistisk, at beboerne får så meget stabilitet i deres hverdag, at de kan deltage i den slags projekter. Der er imidlertid eksempler på, at det godt kan lade sig gøre at udvikle gode aktivitetstilbud til særligt udsatte, der kan forøge livskvaliteten også for mennesker, der ikke vurderes nogensinde at kunne bestride et job på normale vilkår (Rambøl 2006). Når udsatte deltager i udviklende aktivitetsformer, bidrager det til skabe mening og indhold i hverdagen. Der kommer fast struktur i hverdagen, der forebygger, at man falder tilbage i gamle vaner, der er mulighed for at dyrke socialt samvær og vise at man kan noget og være noget for andre (Rambøl 2006, Pedersen 2006). En undersøgelse i København viser ligeledes, hvordan udsatte som hjemløse og misbrugere efterspørger reelle aktivitetstilbud med et udviklingsperspektiv som supplement til de overvejende sociale tilbud som væresteder o.l., der primært tilbyder brugerne omsorg og et sted at opholde sig. En forudsætning for at det kan fungere er imidlertid, at aktiveringstilbudene tilpasses målgruppen, således at deltagerne ikke knækker halsen ved ikke at kunne honorere de krav, der stilles. Særligt er det vigtigt med stor fleksibilitet, og at der er tale om frivillige tilbud (se Pedersen 2006 for en diskussion af, hvordan der kan etableres gode aktivitetstilbud til særligt udsatte).

Opsamling og refleksioner

Beboerne i særboliger har generelt få faste gøremål i deres hverdag. De er typisk ikke i arbejde og har på den måde en masse tid, som det er op til den enkelte at udfylde med indhold. Hvad angår målgruppen psykisk syge stiller livet i egen bolig,

sammenlignet med hverdagen på det psykiatriske bocenter eller bofællesskab, nye krav i forhold til at skabe struktur i hverdagen. Dette opleves som svært for nogle, der forbinder egen bolig med større ensomhed og isolation. Andre oplever egen bolig som en frihed til selv at råde over sin hverdag og nogen får endda et øget aktivitetsniveau, idet de påtager sig ansvaret for selv at skabe indhold i hverdagen. For hjemløse og misbrugere er skiftet til egen bolig i mindre grad forbundet med tab af struktur i hverdagen. For disse grupper kan egen bolig være forbundet med tab af fællesskab og de dertil knyttede rutiner, der gjorde sig gældende på gaden eller på et herberg. Dette kan også opleves som en stor frihed, og den større ro, de oplever i egen bolig, skaber mulighed for refleksion over, hvordan de forvalter deres liv.

Generelt er beboernes aktivitetsniveau i egen bolig lavt. Støttepersonalet opfatter det i nogle bebyggelser som en central opgave at motivere beboeren til at involvere sig i aktiviteter, der rækker ud over det liv, som de lever i og omkring boligen. Ud fra en erkendelse af, at det kun er få, der magter dette, sørger støttepersonalet en del steder for at skabe hverdagsrutiner og arrangementer i regi af særboligerne, der kan give input og fællesoplevelser for beboerne. En del beboere udtrykker dog, at de ønsker, at støttepersonalet i endnu højere grad end tilfældet er, arrangerer eksempelvis fællesspisning og udflugter eller andre former for oplevelser eller indhold i hverdagen. Uanset om støttepersonalet engagerer sig i at skabe indhold i beboernes hverdag i form af diverse aktiviteter, kan særboligkonceptet ikke i sig selv skabe et eksistentielt indhold i beboernes liv. Støttepersonalet betragter det sjældent som realistisk, at beboerne deres funktionsniveau taget i betragtning deltager i aktiverings- eller beskæftigelsesprojekter. Der er dog flere eksempler på, at det *kan* lade sig gøre at skabe udfordrende og udviklende aktiveringstilbud også for de mest udsatte. Denne type af aktiveringstilbud kan formodentligt, som supplement til at beboernes boligsituation og hverdag i øvrigt stabiliseres i særboliger, for alvor bidrage til større trivsel blandt udsatte²⁷.

I et anerkendelsesperspektiv kan støttepersonalets forsøg på at opbygge en mere indholdsrig og meningsfuld hverdag for beboerne ses som et forsøg på at støtte den enkelte i at leve i overensstemmelse med dennes vision om det gode liv ud fra hvor de befinder sig i tilværelsen. Dette lykkes i nogle enkeltstående tilfælde, men mestendels dér, hvor støttepersonalet indgår i en meget personlig og intim dialog med beboerne om deres dagligdag og liv i bred forstand. I nogle bebyggelser formår støttepersonalet at bidrage til at skabe indhold i hverdagen i kraft af, at de aktivt involverer sig i skabe aktivitet og udvikle fællesskabet beboerne imellem. Disse aktiviteter

27 I udlandet er der eksempler på, hvordan boliger til udsatte og beskæftigelse tænkes sammen, se f.eks. The Prince George Hotel (Common Ground, http://www.commonground.org/?page_id=5), Haley House (<http://www.haleyhouse.org/>) og Pathway to Housing (<http://www.pathwaystohousing.org/>).

giver dog for de færreste et eksistentielt indhold i hverdagslivet. De fleste beboere har ikke troen på, at det for alvor kan lykkes at skabe en meningsfuld hverdag, og støttepersonalet har ikke altid den tid, der skal til, for at der for alvor kan opnås resultater. Den mulighed, der principielt foreligger beboerne for selv at definere og leve i overensstemmelse med en selvformuleret vision om det gode liv, kan således i den virkelige verden sjældent realiseres, fordi beboernes funktionsniveau er for dårligt og den socialfaglige indsats begrænset af utilstrækkelige ressourcer. I det lys er der perspektiv i at supplere tilbudet om særboliger og tilbud om udviklende aktiverings-tilbud også for de mest udsatte, men på betingelser de kan magte.

Kapitel 9

– Bolig og hjem

De foregående kapitler har illustreret, hvordan særboliger påvirker beboernes liv på forskellige afgrænsede områder som sundhed, sociale relationer etc. I dette kapitel er der fokus på, hvad det at få en egen bolig grundlæggende betyder for den enkelte. Beboerne har fået mulighed for med egne ord at fortælle, hvilken forskel en egen bolig gør for dem hver især, herunder om de føler sig hjemme, og hvad det i så fald er, der får dem til at føle sig hjemme.

Der er to forhold, som konsekvent går igen, når beboerne bliver spurgt om, hvad det betyder for dem at få en egen bolig. En bolig betyder privatliv og selvbestemmelse, og det betyder, at der 'falder ro på'. Disse to forhold bliver i det følgende udfoldet med udvalgte citater fra beboerne. Herefter følger et afsnit om, hvordan informanterne forholder sig til det at skabe et hjem og føle sig hjemme. Afslutningsvis følger et afsnit, der handler om, hvordan informanterne forholder sig til deres lejekontrakt.

Privatliv, frihed og mulighed for selvbestemmelse

De fleste beboere har enten opholdt sig i længere tid på herberg, hos venner og bekendte eller de har boet i et bofællesskab eller et bocenter under psykiatrien. At få egen bolig er for mange beboere et markant skifte i deres livssituation, som illustreret i de foregående kapitler. Det at få egen bolig kan også have stor betydning for deres selvforståelse. Det varierer ikke overraskende fra person til person hvilke forhold, de opfatter som de mest betydningsfulde i forhold til at have fået egen bolig. Fælles for alle er dog, at egen bolig betyder, at beboerne dels kan have et privatliv, dels har fået markant bedre mulighed for selvbestemmelse over eget liv. Andre undersøgelser dokumenterer lignende erfaringer (Olsen 2005, Bascon/Casa 2006).

En yngre beboer, der er vokset op på en institution, fortæller, hvordan han 'endelig' er blevet voksen, hvilket han forklarer med, at støttepersonalet ikke længere er så tæt på i hans hverdag:

Føler du dig hjemme her? Ja det gør jeg. Altså, jeg slapper af. Jeg føler mig ikke overvåget eller noget som helst. Jeg føler ikke, at støttepersonalet render mig på dørene og tjekker hvad jeg laver. Hvad er det der får dig til at føle dig hjemme? Det at jeg kan gøre hvad der passer mig, jeg kan... der er ikke nogle regler for, hvornår jeg skal være hjemme, jeg skal ikke sige, når jeg er kommet tilbage. Jeg kan bare gå ud af døren, som det passer mig, og komme hjem som det passer mig, og gøre som det passer mig. Altså, mine venner kan jeg få på besøg,

når det passer mig, uden at de [støttopersonalet, red.] skal blande sig i, hvem jeg har på besøg og sådan nogle ting. Det er totalt fedt. *Hvad betyder det for dig at du har et hjem?* Det betyder jeg er blevet mere voksen, synes jeg selv, altså, jeg har fået en større ansvarsfølelse, og jeg har fået en større forståelse for, hvordan tingene nogle gange hænger sammen.

Det er en befrielse at råde over sin egen bolig og sit eget liv. De meget kompakte fysiske forhold, informanten oplevede på bocenteret, resulterede i, at døren til hans individuelle værelse som oftest stod åben, og det derfor var vanskeligt at få lov at være sig selv. Der var ligeledes mange forpligtelser i forhold til fællesskabet. En anden informant fra den samme bebyggelse fortæller:

Det er rart at kunne være sig selv. Det er mere krævende og meget bedre at kunne være sig selv. Der er ikke så mange forstyrrelser. Derude stod døren jo åben hele tiden, de kom rendende hele tiden ude på gangen. Her har vi lukket dør. Her har jeg mit eget hjem. Det er meget rart. *Hvad giver det, at have sit eget hjem?* At jeg er mig selv. At jeg kan bestemme selv. Der er ikke nogen der kommer og siger 'du burde ikke drikke så mange colaer', eller 'du skal være med til at lave mad'.

For de tidligere hjemløse er det muligheden for at lukke døren og være sig selv, der er helt afgørende:

Det betyder, at jeg kan være mig selv. I stedet for al den stress og jag. Altså, at jeg er glad for at komme hjem og jeg er glad for at være her. Men jeg går da også ud. Men jeg har en base jeg kan komme tilbage til. Hvor jeg er her. Hvor jeg falde ind i mig selv og sidde og høre noget musik og se noget fjernsyn. Uden der er nogen der råber i baggrunden. Eller noget som helst.

Boligen bliver for mange et hjem forstået som en base, hvor de kan være og lave de ting, de har lyst til uden at blive forstyrret. Man kan være i fred fra miljøet og man har et rum, hvor man kan pusle med sine ting og arbejde med sine idéer. En beboer fortæller:

Hvad er det det bedste ved at have fået sin egen bolig? Det er friheden til, du kan gå ind og låse døren. Og at man kan gå ind og lave nogle ting. Hvis du har nogle idéer... har nogle hobbyer, så har du et eller andet der. Jeg laver meget læder og sådan noget. Så har jeg fred og ro til det.

En bolig er også et sted, hvor man ikke behøver at tage hensyn til andre:

Hvad betyder det for dig at du har fået din egen bolig? Det betyder at jeg har fået privatliv. Det betyder at jeg kan åbne en pakke smøger. Jeg kan få lov at gøre sådan. Det kunne jeg ikke, hvis det ikke var min egen private bolig. Der skal jeg jo tænke på, hallo, hvem er det jeg er på besøg hos, der kan jeg ikke bare gøre sådan. Så skal jeg rydde op. Det er noget helt andet. Det giver selvfølgelig en frihed til at gøre nogle ting. *Kan du sige noget om hvad det er du godt kan lide ved at bo her?* Det er bl.a. fordi det er mit. Der skal ikke komme nogen som helst råbende og skrigende ind ad den dør der, så kommer de fløjtende ud over... det at jeg kan gøre nogle ting. Jeg kan få lov til at fungere som menneske.

Det er samtidigt et sted, hvor man kan være alene og vælge sine venner fra, hvis man ikke har lyst til at være social:

Føler du dig hjemme her? Ja. Det gør jeg. Jeg flytter ikke herfra. Det gør jeg ikke. Ikke med min gode vilje. Her er dejligt om aftenen, ingen larm... *Kan du sige noget om hvad det betyder for dig at du har fået denne her bolig?* Ja. Da jeg boede i Sydhavnen og på Østerbro, hvor jeg også har mange af mine venner... de kommer ikke her og besøger mig så tit, hvis jeg ikke tager telefonen når den ringer, så gider de ikke tage helt herud. Men det er dejligt. Der er en dejlig fred. Det er lidt ligesom et fristed. Hvis jeg nu havde boet der, hvor jeg er opvokset, så ville folk komme rendende hele tiden. Jeg slukker også telefonen om natten, jeg gider ikke, at folk de ringer og spørger 'hvad laver du?' Ja hvad tror du, hvad laver man om natten? Der sover man!

Denne informant, der som en af de få har et meget udbygget netværk med mange venner, sætter særligt pris på muligheden for at trække sig tilbage. Bl.a. fordi hans netværk er så stort, nyder han, at hans bolig ikke ligger centralt, men geografisk er placeret et sted, hvor vennerne ikke dumper forbi, med mindre de ved, at han er hjemme.

Ro og stabilitet

At man har et sted at være sig selv – et sted hvor man selv bestemmer – resulterer for mange i, at de finder en ro og en stabilitet i hverdagen. En beboer fortæller eksempelvis:

Jeg er blevet mere tolerant og ser tingene på en anden måde. Før var jeg mere sur på folk. Folk kunne dårligt sige noget til mig. Og så har jeg

fået mere overskud til at hjælpe andre mennesker. Jeg prøver også at hjælpe min ven. Han kan ikke bo længere på herberget, det kan han bare ikke. Det er også derfor han drikker og det er det samme med de andre, de drikker hele tiden. Det er skide svært at bo på 8 m². Man går frem og tilbage. Den ene er mere alkoholiker end den anden. Det er skide svært. Og så larmer de. De tænker ikke på at der kan være nogle der skal op og ordne nogle ting den næste dag. Man går hen og knalder dem en. Og så møder du dem oppe på stationen dagen efter og så får de en på tuden der. Det kan ikke være rigtigt, vel.

Beboeren her fortæller, hvordan han i forbindelse med han har boet på herberg under meget trange forhold har haft vanskeligt ved at styre sit temperament, hvilket han dybest set har fundet utilfredsstillende. Efter han har fået en bolig, er han blevet mere tolerant og er bedre i stand til at dæmme op for konflikter og ikke reagere ved at blive voldelig.

Som berørt i flere tidligere kapitler kan det imidlertid også være svært at bo i egen bolig, hvor man har ro og fred til at være sig selv. Muligheden for at være alene giver mere tid til refleksion. Nogle bifalder dette forhold:

Det er nr. 1 at have sit eget. Men selvfølgelig kommer man til at tænke over tingene. Men det skal jo også frem.

Andre informanter er tydeligvis mere påvirkede af at de, i kraft af at de har tid og ro til at tænke over deres liv, bliver konfronteret med deres skæbne og de valg de har truffet igennem livet, uden dog at have det store overskud til at ændre deres hverdag dramatisk, jf. kapitel 8 om beboernes hverdagsliv.

Når informanterne er blevet spurgt om, hvad det betyder for dem at have fået en bolig, svarer mange 'der er faldet mere ro på'. Særligt for de tidligere hjemløse og misbrugere, der har levet et stresset liv på gaden og i jagten efter stoffer, er det at få en bolig ensbetydende med en mere rolig tilværelse. Boligen er også et sted, hvor man kan få lov at være svag, et karaktertræk der ifølge en ansat ikke er tilladt at vise på gaden.

Selvværd, selvstændighed og modenhed

En ansat i solistboliger for hjemløse opsummerer i nedenstående citat, hvordan egen bolig til forskel fra livet på et herberg giver en frihed til at vælge til og fra, og dermed øger beboernes selvbestemmelse over eget liv og deres hverdag dramatisk:

Når man har boet på herberget i en årrække... man har sit eget værelse, men man kan hele tiden høre, at der er nogle på gangen. Du kan høre naboen. Du kan ikke bare gå ud i stilhed og lave en kande kaffe,

der er hele tiden mennesker omkring dig. Det kan være positivt, men... selvom det er svært at ryge i egen bolig, en chokerende oplevelse selve skridtet at rykke, så er det en befrielse at kunne lukke døren ind til sin egen bolig. *Hvordan påvirker det beboerne?* Mit subjektive syn er, at det umiddelbart giver dem noget ro. Det er her jeg bor. Det er her jeg hører til. Et fast ståsted i tilværelsen. Det kan godt være, der er noget der sejler hele døgnet rundt, det kan godt være, der er totalt kaos inde i mit hoved, men jeg har kraftedeme nøglen til min egen lejlighed. Jeg kan invitere gæster, og jeg kan sparke dem ud, når jeg vil. Det giver en...det stiver en af. Man er ikke bare en eksistensløs, der går rundt med en plasticpose og samler tomme flasker. Man har sin egen bolig.

Lignende observationer har støttepersonalet i særboliger for psykisk syge gjort sig i forbindelse med beboernes flytning fra et bocenter:

De har deres egen lejlighed, og det ser også ud som om, de har deres egen lejlighed, det tror jeg helt klart gør noget ved selvværdet. Der er nok mange, der ville have afskåret sig fra at gå ud i byen og invitere nogen med hjem før... Vi har oplevet, altså det er små signaler, men at folk kigger mere op, når de går.

Flere beboere bekræfter selv dette synspunkt:

Har det betydet noget for hvordan du trives at du er flyttet hertil? Ja, det var som jeg sagde før, jeg føler mig større på en eller anden måde, mere voksen. Jeg føler mig også... før i tiden så jeg nogen gange lidt op til mine venner, fordi jeg følte, at jeg var sådan, jeg var ikke rigtigt voksen, jeg var jo heller ikke barn længere, jeg var sådan midt imellem. Fordi, jeg havde stadig støttepersonalet til at tage sig af de fleste ting, der involverer ens liv. Og omkring mad, der var nogle andre der lavede det og bla bla bla derud af. Hvor nu, nu skal jeg selv stå op til ansvaret og f.eks. sige, hvad skal der til at jeg får mad i dag? Der skal det og det og det. Eller, hvordan får jeg det? Det kan være ved at gøre det og det'.

En anden informant fortæller ligeledes:

Kan du prøve at fortælle lidt mere om hvad det betyder, du kan lukke din dør? Det betyder jeg har fået mere respekt overfor mig selv. At jeg ser mig selv mere i samfundet. At jeg er blevet en bedre borger i samfundet. At jeg kender mine pligter og kan gøre mine gøremål. I gamle dage var jeg ikke social. Jeg var meget asocial tidligere og nu er jeg

faktisk social.

Muligheden for privatliv og selvbestemmelse bliver italesat som et forhold, der styrker beboernes selvtilid og selvværd. De kan få lov at leve på egne præmisser og føler sig dermed i højere grad som ligeværdige medlemmer af samfundet og finder større værdighed i deres liv.

Et hjem

En del informanter sidestiller deres bolig med deres hjem. For nogle tager det et stykke tid, før de føler sig hjemme. Andre kommer aldrig til det. Flere informanter, særligt blandt de tidligere hjemløse, kan kaldes eksistentielt hjemløse. Det betyder imidlertid ikke, at de ikke nyder gavn af deres bolig og er glade for at have fået egen bolig. For nogle tager det et stykke tid, før de oparbejder en tillid til, at de kan blive boende i deres bolig, så længe de har lyst. At denne tro vokser kan resultere i, at beboerne langsomt føler et større tilhørsforhold og efterhånden også føler sig hjemme. En informant fortæller, hvordan det betyder utrolig meget for ham, at han har en bolig og et hjem:

Jeg er glad for jeg er kommet så langt. Jeg har ikke behov for det der. Nu kan jeg begynde at se lidt mere lyst på det, og jeg har fået et ordentligt hjem. Altså, der skal ryddes lidt op hist og her, men ellers så... jeg kan lide de ting jeg har skaffet mig, og jeg holder af det, for det er noget jeg selv har bygget op.

En anden informant fortæller, hvordan hun er lykkelig for at have et sted, hvor hun kan være, et sted der er hendes eget, hvor hun selv bestemmer og ikke skal tage hensyn til andre. Hun sidestiller sin bolig med sit hjem:

Det betyder alt at have en bolig. Altså, da jeg boede på gaden, ville jeg have været tilfreds med bare en seng, altså. Det er så skide hårdt at bo på gaden, og nogle timer om dagen har Reden jo lukket, og hvor skal man så gå hen? Så kan man bare stå udenfor i kulden. Det betyder alt at have sit eget. Det betyder alt, at have et hjem at komme hjem til. Bare det, at det er *min* dør og jeg kan lukke den. Jeg har altid boet på gaden eller hos pushere eller kærester... eller min mor og far og søster. Jeg har aldrig før haft mit *eget*, jeg har aldrig bare kunnet lukke min dør og sige: 'Her bor jeg – det er mit!'

For nogle af de, der tydeligvis ikke føler sig hjemme i deres bolig, kan det handle om en grundlæggende utilfredshed med boligen. En beboer i en bebyggelse med skæve huse fortæller:

Hvordan reagerede du på at du fik dit eget sted? Jeg reagerede ikke sådan rigtigt. Du blev ikke glad eller...? Næ. Ikke da jeg så hvad det var for noget. Jeg havde regnet med det var en almindelig bolig. Hvorfor tror du at du fik denne her bolig? Fordi XX havde sagt jeg var tosset oveni i hovedet... jeg vil gerne videre. Men der er ikke en skid at gøre. Vi er sat her til vi dør. Er det sådan du føler? Ja. Det er endestationen.

Denne informant føler sig parkeret. Han oplever ikke boligen som en anerkendelse af, at han kan få lov at leve 'med højt til loftet'. Tværtimod føler han sig stemplet som tosset. Han føler sig fastlåst, men på trods af at han trives dårligt i sin bolig, er der ikke udsigt til, at det kan blive anderledes. En anden informant i et skævt hus oplever tilsvarende, at han har fået en bolig, så han kan få lov at gå til grunde i fred. Han fik tilbudt en bolig, samtidig med han fik tilkendt førtidspension:

Jeg ved ikke om det er fordi jeg er kommet på endestationen, så skal det se godt ud i systemet. 'Nå, han nåede lige at få pension, inden han kradser af. Inden han dør af druk'. Jeg ved ikke hvordan de tænker.

Begge informanter er glade for nogle af de forhold, som egen bolig indebærer, eksempelvis fortæller de begge, at de er glade for at kunne trække sig tilbage fra et kaotisk miljø for at være i fred. Men det ændrer ikke ved, at de føler sig parkeret og opgivet af systemet. Om de ville føle sig hjemme under andre forhold lader sig ikke sige, men noget tyder på, de kunne trives bedre i en anden type af bebyggelse eller såfremt de skæve huse havde haft en bedre kvalitet eller mere omfattende støttepersonale, der i højere grad kunne være med til at sætte nogle ting i gang i hverdagen.

Lejekontrakt

Med en lejekontrakt er beboerne sikret almindelige rettigheder og de kan blive boende, så længe de ønsker – der er tale om 100% permanente boliger. For en del informanter betyder selve lejekontrakten, at de føler en større sikkerhed, idet lejekontrakten fungerer som et bevis på deres rettigheder i forhold til boligen:

Betyder det noget for dig, at du har en lejekontrakt? Ja det gør det. Der står jo at det er mig, at det er mit. Altså, det er ikke mig der ejer det, men det er mit, det er mig der har lejet det, og det er mig der har skrevet under på det og kan bestemme, hvem der skal være her, og hvem der ikke skal være her. Så det betyder meget for mig, at det er mit bevis på, at det er min lejlighed.

Ja, jeg har en lejekontrakt. Det er min lejlighed. *Betyder det noget for dig?* Ja, det gør det. Det er jo klart. Det havde jeg ikke på herberget. Her er der en lejekontrakt hvor det hele står i. Jeg har skrevet under på det er mit. Altså, det er ikke min, men jeg bor her. *Du har retten til at bo her?* Ja, jeg har ret her. Jeg har det på papir. Man kan ikke bare blive smidt ud herfra. Der skal meget til. Tre naboklager og sådan.

Andre beboere har ikke tænkt over, om lejekontrakten som sådan gør en forskel. Andre igen er ligeglade, fordi de ikke har tillid til papiret, et synspunkt der særligt gør sig gældende i den ene bebyggelse med skæve huse, hvor boligselskabets manglende vedligeholdelse af husene fortolkes som et led i en strategi, der handler om at rive husene ned igen, jf. kapitel 3 om oplevelsen af boligernes fysik. Men også i andre særboliger mangler der hos nogle beboere en grundlæggende tro på, at lejekontrakten sikrer deres rettigheder:

Jeg ved ikke hvor længe jeg kan blive boende her. Om denne her ordning pludselig ophører. Om vi pludselig ryger ud eller et eller andet. Hvis kommunen trækker sig, hvis de skal spare penge eller et eller andet. Hvad ved jeg. *Men du har en lejekontrakt?* Det gælder jo kun så længe kommunen leger med. Hvis de lige pludselig ikke har råd til at lege med, så står jeg alligevel på gaden, så er min lejekontrakt ikke noget værd.

Opsamling og refleksioner

Indeværende kapitel har belyst, hvordan en særbolig på mange måder imødekommer beboernes behov for at have en bolig, hvor de kan skabe sig et hjem og et selvstændigt liv med mulighed for selvbestemmelse. De fleste kommer fra en boligsituation, hvor der har været minimalt privatliv, og hvor der hele tiden har været andre mennesker omkring dem. Med egen bolig genvinder de råderetten over deres liv, og de kan vælge til og fra som de har lyst. Egen bolig betyder mere ro, større stabilitet og mindre stress - forhold som andre undersøgelser ligeledes dokumenterer (Olsen 2005, Bascon/CASA 2006).

Beboerne oplever, at de med tilbudet om en egen og permanent bolig genvinder deres selvtillid og opnår mulighed for at leve på lige vilkår med alle andre, uanset at de har et misbrugsproblem eller en psykisk lidelse. Det kan forstås som en social anerkendelse af, at de på lige fod med andre borgere har ret til en bolig, hvor de kan leve deres liv, uagtet det forhold, at de på en række områder adskiller sig fra majoritetssamfundet.

I et anerkendelsesperspektiv er lejekontrakten ensbetydende med en retslig anerkendelse af beboerne. Dette forhold fremhæves som et af forvaltningens argumen-

ter for, hvorfor særboliger som et koncept er en mere værdig form for bolig end forskellige botilbud under Serviceloven. For nogle beboere betyder lejekontrakten ganske rigtigt, at de føler sig trygge i deres bolig, og det bidrager til, at de har tillid til, at der er tale om en permanent bolig. Andre mangler grundlæggende denne tillid til lejekontrakten som et juridisk bindende dokument. Der er således ikke altid overensstemmelse mellem intentionen med en særbolig og beboernes egne oplevelser.

Kapitel 10

– Opmærksomhedspunkter

Denne undersøgelse har belyst, hvordan beboere i særboliger kan få forbedret deres hverdag gennem tilbudet om en egen bolig kombineret med en støtte, der tager udgangspunkt i deres hverdagsliv. På baggrund af beboernes egne oplevelser er det blevet klart, at særboligen er et boligkoncept, der skaber gode forudsætninger for, at udsatte som hjemløse, misbrugere og sindslidende kan magte og trives med at bo. I en individuel og permanent bolig kan de føre en hverdag, hvor de selv sætter dagsordenen. Med en koordineret indsats hvor der samtidigt visiteres til bolig og støtte, der som oftest ydes af støttepersonale som er synligt tilstedeværende i boligområdet, får beboerne støtte til at få hold på de sider af deres hverdagsliv, de har vanskeligt ved at håndtere, så som deres økonomi, sundhed, sociale relationer mv. Mange formår at indtage deres bolig og skabe sig et hjem, et sted de bruger som en base for deres hverdag, som de føler tilknytning til, og som mange har tillid til bliver ved med at være deres.

I løbet af undersøgelsen er der imidlertid også dukket kritiske spørgsmål op som diskuteres nedenfor. Først og fremmest rejses en diskussion af det indbyggede dilemma, der ligger i på den ene side at tilbyde beboerne egen bolig og på den anden side have støttepersonale til stede i boligområdet – er der tale om en transinstitutionalisering? Herudover rejses der opmærksomhed på beboersammensætning og visitation til særboligerne.

Egen bolig og støtte – et modsætningsfyldt dilemma?

En individuel og permanent bolig giver som belyst en række fordele sammenlignet med de kollektive boformer som herberger og psykiatriske bocentre eller en omskiftelig tilværelse som sofarytter, som nogle beboere tidligere har været. Beboerne oplever det som en fundamental anerkendelse, at de får tilbudt en rigtig bolig, hvorved de som andre mennesker kan dyrke deres privatliv og opnå selvbestemmelse. De oplever en stor tilfredsstillelse ved at have en base, der giver muligheden for at lukke døren og mange oplever desuden en glæde ved og stolthed over at have noget at vise frem. At der er tale om *permanente* boliger, fremhæver beboerne som vigtigt - et forhold der også fremhæves i en undersøgelse af særboliger i Aalborg (Olsen 2005).

Når støttepersonalet er synligt i boligområdet, hvilket ofte er tilfældet, er der imidlertid en risiko for, at beboerne pådømmes regler og normer for adfærd i boligen, hvorved beboernes mulighed for selvbestemmelse reduceres. Det sociale arbejde, der udføres i særboligerne, er på mange måder et dilemmafyldt felt. På den ene side skal støttepersonalet respektere den enkeltes ret til at leve et selvstændigt liv i egen

bolig. På den anden side opfatter støttepersonalet det også som sin opgave at sikre, at beboerne ikke forvolder skade på enten sig selv eller andre.

Det pædagogiske arbejde - en kravfri eller udviklingsorienteret tilgang?

Som tidligere påpeget stilles der principielt ingen krav til beboerne i særboliger ud over, at de skal overholde de ordensregler, der gør sig gældende i bebyggelsen. De får således tildelt en bolig, hvor de kan leve et selvstændigt liv, men hvor de har mulighed for at modtage støtte. Der stilles således støttepersonale til rådighed, men det er i *princippet* op til beboerne selv, om de vil benytte sig af støttepersonalets tilstedeværelse.

I *praksis* er der imidlertid stor variation i måden, hvorpå støttepersonalet opfatter deres funktion. Nogle steder har støttepersonalet en afventende tilgang til beboerne, mens de andre steder er mere opsøgende og stiller mere eller mindre eksplicite krav til beboerne. Nogle steder forventer støttepersonalet, at beboerne indgår i et gensidigt samarbejde og udtrykker vilje og lyst til at skabe forandring i deres eget liv - ikke med henblik på normalisering, men på at sikre de bedst mulige vilkår for trivsel. En ansat fortæller eksempelvis:

Jeg forlanger ikke, at man skal tage fat i sit eget liv, men man kommer uvægerligt i en situation, hvor man skal forholde sig til sit eget liv, når man sidder der og glør [i egen bolig, red.]. Og hvis jeg kan ane, at det er noget, vi kan tale om på en måde, så vedkommende ikke bliver smask ulykkelig eller sådan meget ked af det, så gør vi det. F.eks. hvis folk har den der attitude, at: 'det her, det er bare en anden bolig i min historie, den bruger jeg muligvis til at sove i, men ellers så kører jeg rundt derude, hvor jeg plejer ikk'. Så er det ikke sikkert, at den [boligen, red.] bliver anvendt på den rette måde. Jeg forlanger sådan set ikke, at man skal følge det, det gør jeg ikke. Men jeg forlanger i virkeligheden, at vi taler om det. Vedkommende skal jo også indgå i den aftale, at hvis jeg synes, at misbruget begynder at forstyrre de andre beboere, så vil jeg selvfølgelig påpege det, og jeg vil også påpege det, når det forstyrrer dig selv, når det går ud over din lever, og du har det skidt, og jeg kan se, at dine abstinenser kører rundt med dig, og jeg kan se, at du har alt for travlt med det der. Eller hvis jeg kan se, at din psykiske sygdom virker ubehandlet, så vil jeg altså betinge mig, at du indgår i noget behandling. Men du mister ikke din bolig af den grund. Det kan godt være, at den behandling tager lang tid, men du mister ikke din bolig af den grund! Og når du synes, du er i stand til det, så er du hjertelig velkommen tilbage. Din bolig den står der stadigvæk, vi passer på den.

I de tilfælde, hvor støttepersonalet i praksis stiller krav til beboernes personlige udvikling, kan der rejses en principiel diskussion af, om måden at forvalte særboligen på er i modstrid med intentionen om selvbestemmelse i egen bolig. Når støttepersonalet stiller krav til beboerne er der en risiko for, at der implicit overføres logikker og normer fra mere institutionslignende boformer, der anfægter den enkeltes ret til at definere sit eget liv, som eksempelvis i citatet ovenover. Her forventer de ansatte, at beboerne indgår i et gensidigt samarbejde med henblik på, at udvikle en mere hensigtsmæssig måde at forvalte deres liv på.

Støttepersonalets krav til beboerne kan umiddelbart synes en smule intimiderende. Støttepersonalet kan eksempelvis blande sig i, hvad beboerne spiser, om de vasker deres tøj, om de isolerer sig, om de tager deres medicin, om de står op om morgenen mv. I det empiriske materiale er der imidlertid ingen tegn på, at beboerne i praksis oplever denne indblanding som et overgreb på deres personlige frihed. Tværtimod. Når støttepersonalet forholder sig aktivt og opsøgende i forhold til den enkelte og dennes måde at leve sit liv, giver det ofte en følelse af tryghed. Beboerne er godt selv bevidste om deres svagheder, og de fleste har gennem bitter erfaring mærket, hvad det vil sige at befinde sig på kanten af samfundet. Derfor værdsætter de støttepersonalets indblanding og ser det som et udtryk for engagement. Det opfattes endog som et udtryk for omsorg, når støttepersonalet ikke accepterer at stå på sidelinien og se passivt til, mens beboerne langsomt destruerer deres kroppe og liv. Støttepersonalet opfattes i disse eksempler som en støtte, der viser tillid til, at de formår at forandre sig.

Andre steder forholder støttepersonalet sig afventende og en smule passivt i forhold til den enkelte. Frem for at være opsøgende venter de på, at beboerne skal komme til dem eller selv tage initiativer i deres liv. Sker det ikke, er det begrænset, hvor meget støttepersonalet påtager sig et ansvar for at motivere den enkelte til at benytte sig af støttefunktionen. Når støttepersonalet ikke engagerer sig, kan det føre til frustration:

Han [den sociale vicevært, red] kommer den ene dag, så er han her i en time, så kører han igen. Så ser man ikke noget til ham resten af dagen. Så kommer han den anden dag, så er han her i to timer, så kører han igen. Jeg kunne godt lide at vide, hvor mange timer han skal være her? Jeg sidder altså her og kan se, hvornår han møder, og hvornår han ikke møder. Og hvornår han kører hjem [...]. Efter min mening burde der komme en ny vicevært på. For eksempel ligesom ham ude på [navn på anden skæv bebyggelse, red.], han laver noget. Han går rundt og vækker folk om morgenen. "Så kan I godt komme ud og lave noget, piger og drenge!" Så går de og arbejder hele dagen og laver noget. Det er der sgu da noget ved.

Beboeren her efterlyser selv eksplicit, at støttepersonalet involverer sig mere og skubber på for at skabe en udvikling. Når støttepersonalet 'lader stå til' og ikke involverer sig, medmindre beboerne selv henvender sig, bidrager det i de fleste tilfælde ikke til en optimering af beboernes trivsel. Det kan tværtimod resultere i, at boligen opleves som en 'parkering', hvor beboerne overlades til sig selv, fordi 'samfundet' har givet op over for dem.

I det lys må det betragtes som en styrke, når støttepersonalet vægter en udviklingsorienteret tilgang i deres arbejde. AKF forholder sig tilsvarende kritisk til det, de kalder kravfrie bofællesskaber: *'Det må betragtes som problematisk med for ringe krav til beboerne. Man bør have den principielle holdning, at boenheden skal have et udviklingsperspektiv for den enkelte, og at udviklingsperspektivet dybest set er en opbygning af en orden i hverdagslivet'* (Høgsbro et al 2003a, s. 257). Det er imidlertid helt afgørende, at støttepersonalet aktivt tager stilling til, hvornår og hvordan de skal stille krav til den enkelte beboer med henblik på at finde en balance mellem at facilitere en udvikling uden at tage styringen, hvilket kræver en veludviklet faglighed og stor dygtighed hos støttepersonalet.

Støttepersonalets adgang til beboernes individuelle boliger

Støttepersonalet befinder sig i et konstant dilemma i forhold til at finde en balance mellem at lade beboere leve et selvstændigt liv og deres omsorgspligt, som det er afgørende, at de hele tiden er opmærksomme på og bevidste omkring. Flere steder fortæller støttepersonalet om beboere, der i perioder enten nægter eller kun vrangvilligt lukker dem ind, og hvilke dilemmaer det stiller dem overfor som medarbejdere. På den ene side ønsker de og har de pligt til at respektere beboernes ret til og mulighed for at lukke deres dør. På den anden side opfatter støttepersonalet også at de har en forpligtelse i forhold til at sikre, at beboerne ikke gør skade på sig selv.

Det varierer, hvordan støttepersonalet i de udvalgte særboliger forvalter dette dilemma. Mange steder har støttepersonalet nøgler til beboernes lejligheder. At støttepersonalet ofte har fået beboernes samtykke til at låse sig ind, fremhæves af de fleste - både blandt beboere og ansatte - som en tryghedsskabende foranstaltning. Nogle beboere påpeger dog også, at de oplever, at støttepersonalet med tiden er blevet lige lovligt hurtige til at låse sig ind i deres lejligheder, hvilket de oplever som en intimiderende form for intervention i deres privatliv. Enkelte informanter har berettet om tidligere beboere, der ikke brød sig om graden af støttepersonaleindblanding. En artikelserie i hjemløseavisen 'Hus Forbi' (Hus Forbi nr. 72, 2008) tager denne problematik eksplicit op til diskussion. Mens nogle er kritiske og mener, støttepersonalet overskrider deres intimsfære, oplever andre det som sagt som en tryghed. Forholdet mellem beboernes ret til selvbestemmelse og støttepersonalets omsorgspligt er et grundlæggende dilemma, støttepersonalet i særboligerne bestandigt må forholde sig til. Klare aftaler om støttepersonalets adfærd i forhold til at tiltvinge sig

adgang til beboernes individuelle boliger kan formodentlig reducere risikoen for, at beboerne føler sig intimideret.

Støttepersonalets lokale tilstedeværelse

I tilknytning til beboernes individuelle boliger etableres ofte tillige fælleslokaler og personalefaciliteter i form af et kontor e.l. Når støttepersonalet synligt er til stede, kan det associeres til institutionslignende boformer. Beboerne selv fremhæver imidlertid netop, at støttepersonalet *ikke* opleves som synligt sammenlignet med kollektive boformer. Med egen indgang og boliger der – for så vidt der ikke er tale om skæve huse – ikke skiller sig ud fra den øvrige bebyggelse, falder støttepersonalets tilstedeværelse ikke umiddelbart i øjnene.

Det kan ligeledes hævdes, at man ved at anlægge et opgangs- eller etagefællesskab skaber mini-ghettoer, idet beboerne adskiller sig synligt fra de øvrige beboere i bebyggelsen. Denne kritik findes der kun i meget begrænset omfang belæg for i det empiriske materiale, der ligger til grund for denne undersøgelse. Enkelte beboere har utrykt frustration over, at de bor så tæt på andre med synlige problemer. Her handler det imidlertid sjældent om omgivelsernes syn på beboerne, men om at de oplever at have fået stabiliseret deres hverdag og derfor føler, at de har rykket sig i forhold til de andre. De andre beboeres nærhed minder dem konstant om, hvor de selv har været. Beboerne har ikke givet udtryk for, at de føler sig udstillet i forhold til den øvrige bebyggelse, og mange har gavn af de muligheder for samvær med støttepersonale og beboere, som nærheden giver.

Det er ikke alle steder, at der er etableret fællesfaciliteter, og støttepersonalet har dermed ikke mulighed for at være tilstede og synligt i boligområdet på samme måde som i de bebyggelser hvor der er en fysisk platform for mødet mellem beboere og støttepersonalet. I en enkelt case-bebyggelse låner støttepersonalet en beboerlokale i boligafdelingen og kommer fast én gang om ugen og ellers efter aftale. Der er dog her tale om en bebyggelse med fem særboliger, hvor beboerne i forvejen kender hinanden og den sociale vicevært, der i øvrigt ofte er i telefonisk kontakt med beboerne og aktivt involverer sig i at arrangere ture og på andre måder bidrager til at udvikle beboernes interne naboskab.

Ofte er der dog tale om beboere, der svinger betragteligt, hvad angår deres funktionsniveau. For at kunne følge og håndtere disse skiftende situationer og behov, er det helt afgørende, at støttepersonalet har en løbende – gerne daglig – kontakt til beboerne med henblik på at kunne yde en støtte, der er målrettet den enkeltes behov. Når støttepersonalet er lokalt til stede, kan karakteren af den støtte, der ydes til beboerne, tilpasses den enkeltes funktionsniveau og aktuelle livssituation, der – som nedenstående citat fra selv samme medarbejder vidner om – kan variere meget og ændre sig over tid:

Der er perioder, hvor de har mange ressourcer i høj grad kan mestre de ting, som deres sygdom byder på - det kan være stemmer, det kan være paranoia, det kan være lavt selvværd, det kan være, at de vælter ved de mindste negative påvirkninger, social angst, simpelthen manglende lyst og initiativ, nærmest depressive symptomer - og det kan veksle i grader. I de perioder, hvor de har det meget dårligt, kan det være en slags psykiatrisk sygepleje, der skal udøves - det er i den tunge ende af spektret. Så er der den anden del af arbejdet, som mere har en socialpædagogisk karakter, hvor man arbejder med at uddybe sin relation, lave sociale ting sammen, eller bare være sparringspartner i forhold til, at beboerne laver sociale ting ude i byen – hvis funktionsniveauet er til det.

Fordi beboernes behov er så forskelligartede og hele tiden ændrer sig, er det centralt, at støttepersonalet via deres daglige tilstedeværelse har føling med den enkelte og kan tilpasse indsatsen i forhold til beboerens aktuelle behov. Selvom eksemplet er specifikt for målgruppen psykisk syge – stof- eller alkoholafhængige vil måske have nogle andre problemer at kæmpe med – leverer citatet et eksempel på den omskiftelighed og ustabilitet, der kan være i beboernes situation og funktionsniveau og dermed i behovet for støtte.

Støttepersonalet kommer i nogle tilfælde også andre beboere i boligområdet til gavn. I én bebyggelse fungerer støttepersonalet i praksis for flere end de beboere, der visiteres til særboligerne. Der ydes dermed en lignende støtte for beboere, der har fået anvist en ordinær bolig gennem den boligsociale anvisning, hvor de boligsocialt anviste beboere har samme baggrund som beboerne i særboliger, idet de inden anvisningen boede på det samme herberg, hvorfra beboerne i særboliger visiteres fra. I en anden bebyggelse er støttepersonalet behjælpelig med kontakt til offentlige myndigheder og en sludder i hverdagen også overfor beboere, der ikke bor i særboligerne, men som tydeligvis har behov for hjælp ind imellem. Støttepersonalet bliver således i nogle tilfælde en ressource i lokalområdet for andre og flere end de, der visiteres til særboliger, hvilket dels er med til at skabe en tryghed lokalt i boligområdet, dels er med til at opbygge tillid til kommunen.

Støttepersonalet – en garanti for en kontinuerlig og helhedsorienteret tilgang

Støttepersonalet i særboligerne oplever, at de i modsætning til sagsbehandlere og andre aktører i det offentlige system indtager en privilegeret position i forhold til beboerne, fordi de f.eks. hverken er involveret i kontrollen af beboernes økonomi eller medicinerings, hvilket giver dem en mere neutral position. Som en ansat i særboliger for tidligere stofmisbrugere forklarer om sin position:

Jeg tror faktisk, at vi står rigtig godt der, fordi vi er jo ikke involverede i deres økonomi - altså det er ikke os, der sidder og siger ja og nej til

deres økonomi, det er ikke os, der sidder og siger ja-nej til noget medicin. For det er jo de to steder, hvor der er mest opmærksomhed fra dem og mest fokus på at få nogle ting igennem. Så vi har ikke sådan på den måde ting, de gerne vil have fra os eller ting, de gerne vil have os til at gøre.

Det er således ikke den umiddelbare magtrelation, som beboeren har til deres sagsbehandlere, behandlere o.l. funktioner, og der er således langt bedre forudsætninger for, at beboeren ikke bliver opfattet eller opfatter sig selv som klient i forhold til støttepersonalet. Dette forhold sammenholdt med støttepersonalets lokale tilstedeværelse i boligområdet er medvirkende til, at der kan skabes en tillidsfuld relation, hvilket er en forudsætning for at gøre en forskel for den enkelte.

Støttepersonalet i særboliger kan således overkomme nogle af de problemer, der netop præger målgrupperne med de behov for hjælp, som de har, men som de ikke altid får tilfredsstillet. Således peger AKF på, at udsatte mange gange mangler rådgivning og støtte i forhold til at orientere sig i offentlige tilbud, ligesom de savner en kontinuitet i deres møde med kommunale aktører, således at den samme person kan følge med i deres kritiske såvel som gode perioder og dermed opnå et kendskab til den enkelte (Høgsbro et al 2003a, se også Andersen et al 2008). Støttepersonalet i særboligerne kan netop hjælpe beboerne med at navigere i forhold til de mange aktører, der er involveret i deres sag. Tilsvarende påpeges i AKF-undersøgelsen, at medicinsk behandling, eksempelvis metadonbehandling, ikke kan stå alene, men bør suppleres med samtale og støtte i forhold til aktiviteter og sociale netværk, der skal bære en personlig udvikling igennem (Høgsbro et al 2003a). Igen kan støttepersonalet i særboliger netop hjælpe beboerne igennem et behandlingsforløb, hvilket der er mange eksempler på, rent faktisk sker. Ikke som behandlere, men som en figur den enkelte har tillid til og som kan yde vedkommende støtte og omsorg i behandlingsforløbet. Særboliger kan således overkomme de store udfordringer, som de kommunale systemer præges af med deres specialisering og afstand til de udsattes hverdag i forhold til at skabe kontinuitet og helhed for den enkelte og deres komplekse og sammensatte problemstillinger (for en uddybende undersøgelse af netop dette, se Andersen et al 2008). Dette sikres netop i kraft af støttepersonalets lokale tilstedeværelse i boligområdet, hvor støtten tager udgangspunkt i beboernes hverdagsliv.

Støttepersonalets kompetencer

Der er ingen tvivl om, at arbejdet som støttepersonale er et både hårdt og udfordrende job. Der er tale om beboere med meget sammensatte problemkomplekser og skiftende funktionsniveauer, hvilket kræver, at de ansatte har brede kompetencer og erfaring indenfor flere områder, samtidig med at de har den specialisering der skal til, for at kunne håndtere beboernes meget sammensatte problemkomplekser. Det daglige arbejde er fyldt af dilemmaer, som støttepersonalet bør tage aktivt stil-

ling til hele tiden. Skal særboligen fungere som et tilbud, der gør en kvalitativ forskel for den enkelte beboer, bør støttepersonalet således have de rigtige kompetencer såvel som en passende normering. Her er der ingen lette svar, da behovet afhænger af beboerne og deres funktionsniveau, der ofte er skiftende. Men der er ingen tvivl om, at der er brug for, at støttepersonalets arbejdsmiljø tages alvorligt, og at de ansatte sikres løbende supervision, erfaringsudveksling og kompetenceudvikling. Disse forhold vil desuden være en forudsætning for at kunne tiltrække og fastholde et kompetent og kvalificeret støttepersonale.

Beboersammensætning og visitation

Som vist i kapitel 7 kan et velfungerende naboskab beboerne i særboliger imellem bidrage til, at beboerne får tilfredsstillende deres behov for social kontakt. Herudover kan det bidrage til at give beboerne mere indhold i hverdagen. Muligheden for at udvikle et velfungerende naboskab afhænger af flere ting. For det første kræver det, at støttepersonalet aktivt involverer sig heri, hvilket forudsætter, at de er fagligt kvalificeret i forhold hertil. For det andet kræver det en hensigtsmæssig beboersammensætning, hvilket stiller krav til visitationsprocedurerne. Hvis beboersammensætningen er velovervejet, og de ansatte yder en målrettet og kyndig opbakning, kan der udvikle sig et positivt naboskab baseret på gensidig støtte og omsorg. Hvis beboersammensætningen derimod er skæv eller uheldigt opbygget, og støttepersonalet ikke formår at skabe rammer for et gensidigt naboskab, kan der udvikle sig til asocialt fællesskab med en negativ effekt på den enkeltes trivsel og mulighed for at fastholde egen bolig.

Der er stor variation, hvad angår visitationspraksis til de forskellige særboliger, afhængigt af målgruppen og praksis på stedet. Nogle steder er støttepersonalet involveret, andre steder ikke. De steder, hvor støttepersonalet har indflydelse, foregår det ved, at en potentiel beboer besøger bebyggelsen og møder støttepersonalet. De ansatte fortæller om hverdagen og skaber sig et indtryk af, om den potentielle beboer passer ind i bebyggelsen, både hvad angår støttepersonalets kompetencer såvel som de øvrige beboere. Dette personlige møde betragtes som uundværligt i forhold til at skabe sig et reelt indtryk af mennesket, om end flere møder kan være nødvendige, før støttepersonalet har fået så godt kendskab, at de kan vurdere, om vedkommende passer ind i den pågældende bebyggelse. Andre undersøgelser påpeger ligeledes behovet for en detaljeret udredning i forbindelse med visitation som afgørende for at sikre en overensstemmelse mellem beboerne og de rammer, der tilbydes i form af boligen og støttepersonalet (Benjaminsen et al 2006).

Mange steder har støttepersonalet imidlertid ikke indflydelse på visitationen. Når det er tilfældet, betragtes det som et problem, netop fordi støttepersonalet oplever det som vigtigt, at tildelingen af særboliger tager hensyn til en faglig og konkret vurdering af en potentiel beboer. Beboerne er ligeledes flere steder bekymrede over, at

støttepersonalet ikke har indflydelse på beboersammensætningen, da de er bevidste om, at et potentielt fælles- eller naboskab er skrøbeligt.

Der kan stilles spørgsmål ved, om beboerne også bør have indflydelse på, hvem der kan flytte ind²⁸. Der kan argumenteres både for og imod, og nogle steder kan det formodentlig bidrage til mulighederne for at udvikle naboskab. Da der ikke er tale om en kollektiv boform men individuelle boliger, er behovet måske ikke så stort.

28 I særboliger for hjemløse i Nakskov under Den Boligsociale Fond har beboerne eksempelvis indflydelse på, hvem der kan flytte ind (Christensen og Dobusz 2007).

Kapitel 11

– Konklusion

I kapitel 3 – 9 har vi belyst, hvordan beboerne i særboliger i seks forskellige bebyggelser i Københavns Kommune oplever det at bo, og hvordan boligen påvirker deres muligheder for trivsel med udgangspunkt i en række temaer. Netop disse temaer er jf. kapitel 1 om den analytiske ramme valgt, for det første fordi de kan siges at have generel betydning for menneskers trivsel, for det andet fordi det netop mange gange er disse forhold, der volder hjemløse, misbrugere og sindslidende vanskeligheder i hverdagen. Betragtes særboligerne samlet set som et boligkoncept til udsatte kan vi konkludere, at kombinationen af en individuel og permanent bolig med støtte i hverdagen kan påvirke de forskellige trivselstemaer på følgende måder:

Økonomi; De beboere, der ikke har magtet at styre deres økonomi på egen hånd og ikke tidligere har fået systematisk støtte til dette, oplever ofte, at de får stabiliseret deres økonomi, når de flytter i en særbolig. Det skyldes, at det støttepersonalet aktivt går ind og støtter op omkring automatisk betaling af husleje, og såfremt der er brug for det, endvidere rateudbetaling af den offentlige ydelse beboeren lever af, oftest førtidspension. Der kan ligeledes laves aftaler omkring afbetaling af gammel gæld og systematisk betaling af regninger. Automatisk betaling af husleje forebygger, at beboerne bliver sat på gaden pga. u hensigtsmæssige økonomiske prioriteringer. Stabilisering af økonomien kan også skyldes et reduceret misbrug. En stabilisering og til tider forbedring af økonomien forbedrer beboernes muligheder for at opleve trivsel, fordi det kan reducere stress, øge troen på at boligen kan fastholdes og endvidere give mulighed for at et eventuelt overskud kan investeres i eksempelvis mad, tøj, møbler eller gaver efter egne ønsker. For de der har boet i kollektive boformer er livet i en særbolig ofte forbundet med langt mere individuel økonomi, som støttepersonalet dog kan hjælpe med at styre, hvis der er behov for det. Individualiteten giver mulighed for at prioritere selvstændigt, hvilket ofte øger beboernes selvverd.

Sundhed; En særbolig med eget køkken og bad giver, sammenlignet med de boligvilkår beboerne typisk kommer fra, markant bedre mulighed for opbevare og tilberede mad og pleje sin personlige hygiejne. Om og hvordan beboerne udnytter disse muligheder varierer, men det værdsættes af mange og kan således bidrage til beboernes trivsel. For misbrugernes vedkommende vil den ro og stabilitet, som boligen som en ramme og støttepersonalet tilsammen resulterer i, ofte betyde et reduceret misbrug af hårde stoffer, der dog i mange tilfælde erstattes af et større forbrug af øl og hash. For beboere med sindslidelser, der tidligere har boet i kollektive boformer som psykiatriske bocentre, vil et mere selvstændigt liv kunne bidrage til, at de i højere grad lærer at mestre deres hverdag, hvilket ganske ofte resulterer i en

forbedring af deres sindslidelse. For de beboere der tidligere kun har været i sporadisk kontakt med det primære sundhedsvæsen, vil støttepersonalet kunne fungere som en formidler til sundhedssystemet.

Sociale netværk; Egen bolig giver i modsætning til livet som hjemløs eller på forskellige psykiatriske boformer nogle fundamentalt bedre og mere værdige rammer for social kontakt, der kan udfoldes i private rammer, et forhold der værdsættes og som i bedste fald kan betyde øget kontakt med venner og familie. For beboere med begrænsede sociale netværk kan livet i egen bolig dog også resultere i uønsket isolation og ensomhed. Særligt for misbrugere, men også for andre, såfremt de har omfangsrige sociale netværk, kan boligen blive et fristed, hvor man selv kan vælge til og fra. Boligen kan ligeledes sættes i spil som en ressource, man kan dele i forhold til venner og bekendte. I den sammenhæng kan støttepersonalet fungere som en buffer, der forebygger, at beboerne ikke overudnyttes af deres netværk. Støttepersonalet vil ligeledes kunne støtte den enkelte i at forsøge at genetablere tabte familierelationer, ligesom de for mange dækker en del af deres behov for social kontakt i hverdagen. Alle disse forhold kan bidrage til beboernes trivsel.

Interne netværk; Fordi beboerne ofte har begrænsede sociale relationer, kan det sociale samvær internt mellem beboerne i særboliger spille en afgørende rolle i forhold til at skabe trivsel, idet et positivt naboskab kan bidrage til at tilfredsstille beboernes sociale behov. Et mere negativt naboskab kan imidlertid skabe utryghed og frustration. Der ligger således en stor og udfordrende pædagogisk opgave i at udvikle beboernes sociale kompetencer, således at der i særboligerne kan udvikle sig et positivt naboskab baseret på gensidig støtte og respekt.

Hverdagsliv; En meningsfuld hverdag med gøremål og udfordringer er afgørende for manges velbefindende. Boligen kan ikke i sig selv være fyldstgørende i forhold til at tilfredsstille dette behov. Beboeren har typisk få faste gøremål i hverdagen, idet kun ganske få er i en form for beskæftigelse, hvilket der ikke ændres ved, i forbindelse med de flytter i en særbolig. For de, der flytter fra forskellige psykiatriske boformer, betyder skiftet ofte et tab af struktur i hverdagen, idet beboerne i egen bolig selv er ansvarlige for madlavning og andre huslige gøremål. Det kan resultere i følelsen af større tomhed, ensomhed og isolation, men det kan også betyde større frihed til at vælge indhold og rytme i hverdagen. Da mange af beboerne oplever deres hverdag som relativ indholdsløs, kan støttepersonalet forsøge at motivere dem til at opsøge forskellige tilbud og aktiviteter. Støttepersonalet kan også være involveret i at arrangere fællesmad og udflugter, hvilket værdsættes af beboerne, idet de sjældent har mentalt overskud til selv at planlægge eller på andre måder opsøge oplevelser. Således kan en særbolig bidrage til, at der kommer en vis form for struktur på hverdagen, men en særbolig alene kan sjældent skabe et mere eksistentielt indhold i beboernes liv.

Bolig og hjem; Egen bolig giver mulighed for privatliv og selvbestemmelse over eget liv og hverdag, ligesom boligen kan fungere som et sted, hvor man kan udføre sine eventuelle hobbyer eller blot være alene eller sammen med andre uden at blive forstyrret. Egen bolig giver samtidig typisk mere ro og stabilitet, hvilket kan give mulighed for refleksion og derfor bedre mulighed for at træffe valg. Disse forhold værdsættes og bidrager til beboernes oplevelse af trivsel. Der er dog også nogle, der oplever en særbolig som en parkering, hvor de overlades til sig selv for langsomt at gå til grunde. Det er meget forskelligt, om beboerne oplever deres bolig som et hjem, eller hvilke forhold der resulterer i, at beboerne føler sig hjemme, men det kan skabe glæde og stolthed at have sit eget sted.

Det kan altså konkluderes, at særboliger på en række områder kan bidrage positivt til beboernes hverdag og trivsel. Hvordan beboerne oplever, at deres generelle situation har udviklet sig påvirkes imidlertid af boligen såvel som støttens karakter. Hvordan særboligkonceptet konkret udmøntes har altså stor betydning for effekten på beboernes trivsel.

Vender vil tilbage og ser på de grundlæggende principper for særboligkonceptet i forhold til et anerkendelsesperspektiv, skaber særboliger mulighed for anerkendelse indenfor de tre sfærer, som der blev introduceret til i den analytiske ramme i kapitel 1; en retslig anerkendelse, en social anerkendelse og en følelsesmæssig anerkendelse.

Individuel bolig. En individuel bolig med egen indgang og eget køkken og bad er principielt set ensbetydende med, at beboerne kan leve et selvstændigt liv og udfolde deres hverdagsliv i overensstemmelse med egne ønsker. Boligen giver derfor mulighed for etisk anerkendelse, idet beboerne – så længe de overholder de ordensregler, der gælder i bebyggelsen – kan vælge at leve, som de har lyst. Der er empirisk belæg for at konkludere, at egen bolig i allerhøjeste grad værdsættes, *netop* fordi beboerne har mulighed for privatliv og selvbestemmelse. Beboerne oplever at kunne leve det liv, som de selv ønsker – omstændighederne taget i betragtning. Det får dem til at føle sig anerkendt som mennesker og borgere i samfundet på trods af, at de af forskellige årsager adskiller sig fra majoriteten. Mange 'indtager' boligen og skaber et hjem, og i det store og hele er der en meget stor glæde ved at kunne bo under stabile men samtidig selvstændige og private forhold. Der er imidlertid meget stor variation i særboligernes fysiske udformning og beliggenhed. Nogle steder påpeges boligernes utilstrækkelige størrelse og kvalitet og/eller den uhensigtsmæssige beliggenhed som noget, der slår skår i glæden i forhold til at have fået egen bolig, idet disse forhold fortolkes som et symbol på, at beboerne er 'andenrangs' borgere, der ikke er mere 'værd'. Dårlige fysiske eller beliggenhedsmæssige ram-

mer kan ligeledes rejse tvivl om boligens permanens.

Lejekontrakt. Med særboliger er der tale om permanente boliger som beboerne qua lejekontrakter har formel juridisk ret til. Lejekontrakten kan principielt set sikre en retslig anerkendelse af beboerne. I praksis viser det sig, at beboerne i nogle tilfælde oplever, at lejekontrakten giver beboerne en sikkerhed og tryghed i boligen. Dette er dog ikke tilfældet for alle, da andre forhold omkring boligen til tider undergraver tilliden til lejekontrakten som et juridisk bindende dokument. Således har nogle beboere ikke tillid til, at den lejekontrakt de indgår med den almene boligorganisation ikke til enhver tid og uden gyldig grund kan ophæves, de har altså ikke tiltro til, at der er tale om permanente boliger.

Støtte. Støttepersonale, der oftest er synligt til stede i boligområdet og dermed kan yde støtte eller udføre socialt arbejde med udgangspunkt i beboernes hverdags-situation, kan dels yde omsorg, dels støtte beboerne i at genoptage nære relationer, hvilket potentielt kan resultere i en følelsesmæssig anerkendelse af beboerne. I praksis fungerer støttepersonalet mange gange som omsorgsydere og beboerne værdsætter støttepersonalets lokale tilstedeværelse og personlige engagement i deres personlige og følelsesmæssige liv. Det lykkes også til tider støttepersonalet at bidrage til, at beboerne får genoptaget og reetableret nære relationer til eksempelvis familie. Både det omsorgsmæssige arbejde og den del der vedrører beboernes familiære relationer er tidskrævende og fagligt udfordrende. Støttepersonalets normering og i visse tilfælde også deres faglighed resulterer i, at beboerne langt fra altid får tilfredsstillet deres behov for følelsesmæssig anerkendelse.

Samlet set kan det altså konkluderes, at særboliger kan fungere som en ramme for beboernes liv, hvor de principielt kan opnå trivsel og anerkendelse indenfor de tre sfærer. Som i forhold til trivselstemaerne bliver denne mulighed imidlertid i praksis i mange tilfælde anfægtet af en række konkrete forhold. Støttepersonalets pædagogiske tilgang og deres faglige kvalifikationer er en forudsætning for, at beboerne oplever støtten som en reel hjælp jf. kapitel 10.

Opsamling

Det kan altså konkluderes, at de helt grundlæggende elementer i særboligkonceptet – en egen retligt anerkendt bolig som platform for et selvstændigt liv, med synligt og lokalt tilstedeværende støttepersonale, der udfører helhedsorienteret socialt arbejde med udgangspunkt i den enkeltes hverdag og konkrete behov – skaber nogle rammer, hvor beboerne har forudsætninger for at opleve trivsel og en positiv forandring i deres hverdag. Det har ikke været formålet at konkludere endeligt på, om beboerne trives, men vi har gennem analysen påvist, at en række af de problematikker, som typisk har præget målgruppernes hverdag kan imødekommes i særboligen, hvorved beboernes levevilkår såvel som deres mulighed for at opleve trivsel potentielt forbedres markant.

Det skal igen gøres helt klart, at boligen i sig selv ikke kan stå alene. Det er *kombinationen* af egen bolig med socialfaglig støtte, der tilsammen skaber bedre forudsætninger for trivsel. Boligens udformning og placering såvel som støttepersonalets konkrete arbejde er helt afgørende for, om særboligen reelt opleves som positiv. Når det sker, er der imidlertid ikke alene tale om, at målgruppernes boligbehov imødekommes på en værdig og tidssvarende måde. Boligen fungerer også som den platform, hvor det offentlige system kan udføre en form for socialt arbejde, der kan imødekomme målgruppernes sammensatte problemkomplekser.

Litteraturliste

Projektets øvrige baggrundsanalyser:

Bisballe 2008: *Institutionel Analyse. Udvikling af særboliger – fra herberg/gaden til egen bolig.* Af: Thomas Bisballe. Kuben Management. København 2008.

Højring 2008: *Fysisk Teknisk Analyse. Udvikling af særboliger – fra herberg/gaden til egen bolig.* Af: Laura Helene Højring. Kuben Management. København 2008

Andersen et al 2009: *Udvikling af særboliger – fra herberg/gaden til egen bolig, anbefalinger.* Af Carina Wedell Andersen, Thomas Bisballe og Laura Helene Højring. Kuben Management. København 2009.

Primær og sekundær litteratur:

Andersen et al 2008: *En analyse af hjemløsetilbud i København.* Af: Carina Wedell Andersen, Anna Lilje Flyverbom og Laura Helene Højring. Kuben Byfornyelse Danmark. København 2008

Bascon/CASA 2004: *Boliger og hjem for særligt udsatte. Evalueringsrapport.* Socialministeriet 2004

Bascon/CASA 2006: *Boliger og hjem for særligt udsatte. Erfaringer med de anderledes boliger. Evalueringsrapport II.* Socialministeriet. April 2006

Brandt 2003: *Billeder fra hverdagen.* Af: Preben Brandt m.fl. AKF. AKF Forlaget 2003

COWI A/S og Styrelsen for Social Service: *Fremme af lokal forståelse for placering af tilbud til socialt udsatte grupper. Erfaringsopsamling.* Socialministeriet. www.servicestyrelsen.dk

Benjaminsen et al 2006: *Indsatser for Socialt Udsatte.* Af: Lars Benjaminsen, Nina Fabricius, Eva Børjesson. Evaluering af puljen til socialt udsatte grupper i de seks største byer. Arbejdsrapport nr. 13. SFI – Socialforskningsinstituttet. For Styrelsen for Social Service. 2006

Benjaminsen og Christensen 2007: *Hjemløshed i Danmark 2007. National Kortlægning.* Af: Lars Benjaminsen og Ivan Christensen. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. København 2007

Christensen og Dobusz 2007: *Boligsocialt arbejde i boformer for mennesker med en psykisk sygdom*. Arbejdshæfte. Af: Bjørn Christensen og Merete Dobusz. Konsulentkompagniet. April 2007

Christensen og Nielsen 2008: *Hvorfor lejere bliver sat ud af deres bolig. Om konsekvensen af en udsættelse*. Af: Gunvor Christensen og Torben Heien Nielsen. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. København 2008

Ebsen et al 2003: *Hænger det sammen? Sammenhængen i indsatsen for mennesker med hjemløshed, misbrug og/eller sindslidelse som problem*. Af: F. Ebsen, J. Henriksen, O. Rieper. AKF. AKF Forlaget 2003

Fabricius et al 2005: *Fra Hjemløshed til fast bolig. Samarbejde og metoder i arbejdet med hjemløse*. Af: Nina Fabricius, Gitte Tilia, Hanne Ramsbøl & Kaspar Villadsen. SFI - Socialforskningsinstituttet. København 2005

Geertsen et al 2005: *Ud af hjemløshed. Om livet efter ophold på en institution for hjemløse*. Af: L. P. Geertsen, I. Koch-Nielsen, H. Vinter, I. Christensen & V. T. Christensen. SFI – Socialforskningsinstituttet. København 2005

Hansen et al 2004: *Boliger og hjem for særligt udsatte*. Af: Finn Kenneth Hansen, Claus Syberg Henriksen, Marianne Malmgren, Niels Møller Hansen, Jørgen Klokke. Socialministeriet 2004

Hansen et al 2007: *Boliger og botilbud til hjemløse en kortlægning*. Af: Finn Kenneth Hansen, Henning Hansen, Jonas Markus Lindstad, Marianne Højland. CASA. August 2007

Hus Forbi 2008: Artikelserie s. 5-7 om bofunktionen Lundtoftegade. Af: Lisbeth Rindholdt og Marisa Matarese. Hus Forbi nr. 72. April 2008

Høgsbro et al 2003a: *Skjulte livsverdener - en etnografisk undersøgelse af forholdene for mennesker med hjemløshed, misbrug og sindslidelse som problem*. Af: K. Høgsbro, K. M. Bovbjerg, L. H. Smith, M. Kirk, J. Henriksen. AKF Forlaget 2003. AKF

Høgsbro et al 2003b: *Brugerne, de professionelle og forvaltningen*. Af: Kjeld Høgsbro, Preben Brandt, Frank Ebsen, Ole Thomsen, Merete Nordentoft. AKF. AKF Forlaget 2003

Højlund og Juul 2003: *Hvad er godt socialt arbejde?* Af Peter Højlund og Søren Juul. Artikel i Social Kritik nr. 89, 15. årgang. 2003

Høilund og Juul 2005: *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde.* Hans Reitzels Forlag. 2005

Jensen et al 1997: *Sociale boformer. Boformer for psykisk syge, alkohol- og stofmisbrugere samt socialt udstødte og hjemløse.* Af: M. K. Jensen, O. Kirkegaard, M. Varming. SBI og Socialforskningsinstituttet 1997

Larsen 2006: *Om de socialt udsattes syn på sundhedsvæsenet.* Af: Mette Bach Larsen. VFC Socialt Udsatte. December 2006

Lindstad 2008: *Hjemløs i egen bolig – hverdagslivet for tidligere hjemløse.* Af: Jonas Markus Lindstad. CASA 2008

Olesen et al 2006: *"De skæve huse" i Københavns Kommune, Evaluering af økonomiske, fysiske og tekniske forhold.* Af: Søren Olesen, Lise Fuhrmann, Viggo Ø. Dalager og Claus Rasmussen. Kuben Byfornyelse Danmark 2006. Ikke publiceret.

Olsen 2005: *Prøv at bo – en evaluering.* Af: Lone Olsen. Brobyggersekabet. Aalborg Kommune. Oktober 2005

Pedersen 2006: *Et holdepunkt i hverdagen – og noget at tage sig til.* Af: Dorrit Pedersen. Københavns Kommune. Socialforvaltningen. Projektkontoret. December 2006

Pedersen et al 2008: *SUSY Udsat. Sundhedsprofil for socialt Udsatte i Danmark 2007.* Af: Pia Vivian Pedersen, Anne Illemann Christensen, Ulrik Hesse og Tine Curtis. Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet. Rådet for Socialt Udsatte. København 2008

Rambøl 2006: *Brugerundersøgelse af aktivitets- og beskæftigelsestilbud for socialt udsatte.* En undersøgelse for Styrelsen for Social Service. Rambøll management. Februar 2006

Ramsbøl 2005: *Er der hul igennem?* Af: H. Ramsbøl. VFC Socialt Udsatte. Vidensfunktionen på hjemløseområdet 2005. www.hjemloeshed.dk

Rådet for Socialt Udsatte 2007: *Hvad ved vi om Socialt udsattes sundhed? Gennemgang af litteratur samt analyse af eksisterende datamaterialer vedrørende socialt udsattes sundhedsvaner, helbred og sygelighed.* Af: Mette Kildevæld Simon-

sen, Anne Illemann Christensen, Ulrik Hesse, Michael Davidsen, Peter Bjerregaard, Finn Diderichsen, Mette Tuxen Faber, Jens Kristoffersen og Tine Curtis. Rådet for Socialt Udsatte 2007

Stax 2005: *Duetter fra anden sal på Slottet - et interaktionelt perspektiv på samtaler mellem hjemløse og socialarbejdere.* Af: Tobias Børner Stax. Ph.d.-afhandling. Sociologisk Institut, Københavns Universitet og Socialforskningsinstituttet. København 2005

Vejledningen om tilskud til forsøg med boliger til særligt udsatte befolkningsgrupper. By- og Boligministeriet, den 21. juli 1999. <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=3996>

Winther 2006: *Hjemlighed.* Af Ida Wentzel Winther. Kulturfænomenologiske studier. 2006

Bilag 1 – Om projektet

Projekt 'Udvikling af særboliger – fra herberg/gaden til egen bolig' er et udviklingsprojekt, der med udgangspunkt i en tværfaglig tilgang og med anvendelse af både primær og sekundær empiri vil bidrage til udviklingen af, hvordan vi i Danmark kan skabe bedre og værdige boligmæssige rammer for hjemløse og andre udsatte. Projektet har fokus på et særligt boligkoncept – særboliger – dvs. permanente boliger med egen indgang, køkken og bad hvor beboerne ydes støtte i hverdagen. Med udgangspunkt i tre baggrundsanalyser af dette boligkoncept udledes en række anbefalinger indenfor tre overordnede områder: boligen, støtten og forvaltningen af særboligområdet.

Dette bilag præsenterer baggrunden for projektet, projektets formål, design og produkter samt projektets gennemførelse.

Projektets baggrund

I 1999 etablerede det daværende Socialministerium forsøgsordningen 'Puljen til forskning med udviklingen af boliger til særligt udsatte grupper' som i 2008 er gjort permanent. Tilskudsordningen giver mulighed for at få tilskud til etablering af anderledes boliger til skæve eksistenser, der blev defineret som hjemløse og andre med en adfærd, der ikke kan rummes i almindelige boligområder.

CASA og Bascon har evalueret 26 af disse bebyggelser i en undersøgelse, der illustrerer, at boligerne er meget forskelligartede, men at der overordnet er tale om et velfungerende koncept. Kuben Management (daværende Kuben Byfornyelse Danmark) evaluerede i 2006 fire bebyggelser med skæve huse i København med fokus på boligerne økonomi og drift. Her blev det konkluderet, at der er behov for en udvikling af boligkonceptet, hvis boligerne driftsmæssigt skal hænge sammen på sigt.

Ingen af disse undersøgelser har haft særligt fokus på, hvordan beboerne oplevede boligerne, herunder hvordan boligerne påvirker deres trivsel og levevilkår. Københavns Kommune havde ønske om at opnå dybere indsigt i, hvordan beboerne trives i de skæve huse såvel som i andre særboliger, som kommunen havde etableret i eksisterende byggeri. Dette var baggrunden for, at Kuben Management og Københavns Kommune i fællesskab søgte Realdania om midler til et udviklingsprojekt.

1.2 Projektets formål, design og produkter

Ambitionen med projektet er at bidrage til udviklingen af, hvordan man som et humanistisk samfund kan skabe gode og værdige boliger til særligt udsatte. Projektets formål har således været at udlede konkrete anbefalinger til diverse aktører involveret i etablering og drift af særboliger.

Projektet blev designet med en tværfaglig tilgang i erkendelsen af, at en bolig naturligvis er en fysisk størrelse der danner base for beboernes hverdagsliv, men en bolig med støtte samtidig bliver en platform for socialt arbejde. Boligen bliver også en konkret måde at organisere et samarbejde på mellem henholdsvis en almen boligorganisation eller anden boligudbyder, kommunen eller en tredje aktør, der yder støtten.

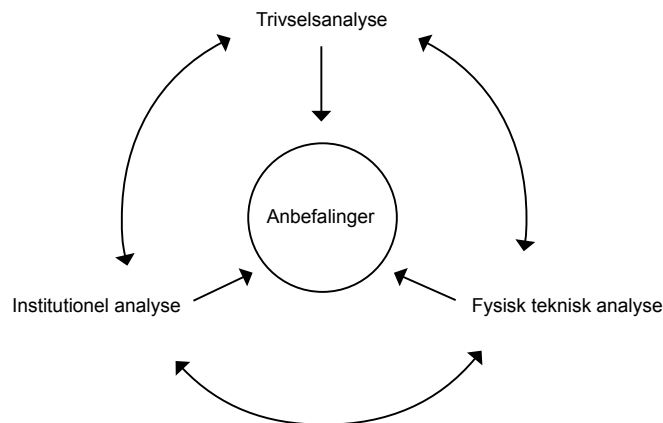
Projektet er således baseret på en tværfaglig og eksplorativ tilgang, hvor projektets problemfelt er angrebet ud fra et helhedssyn med fokus på: beboernes oplevelse af konceptet, de udøvende aktørers oplevelse af arbejdet med at implementere konceptet, de organisatoriske og institutionelle rammer for udviklingen af særboligkonceptet, samt en fysisk teknisk analyse af de bygningsmæssige og arkitektoniske kvaliteter i eksisterende særbolig bebyggelser. Denne forståelse har dannet grundlag for tre baggrundsanalyser:

Institutionel analyse: Den institutionelle analyse identificerer, hvordan lovgivning, politikker og forvaltningspraksis på det socialpolitiske område påvirker kommunernes udvikling af særboliger. Herudover identificeres de udfordringer, den kommunale forvaltning oplever i relation til udviklingen og implementeringen af særboliger. Analysen er baseret på litteraturstudier af eksisterende litteratur, nøgleinformantinterviews og dokumentstudier på både nationalt og kommunalt niveau, herunder et casestudie af Københavns Kommunes praksis på området.

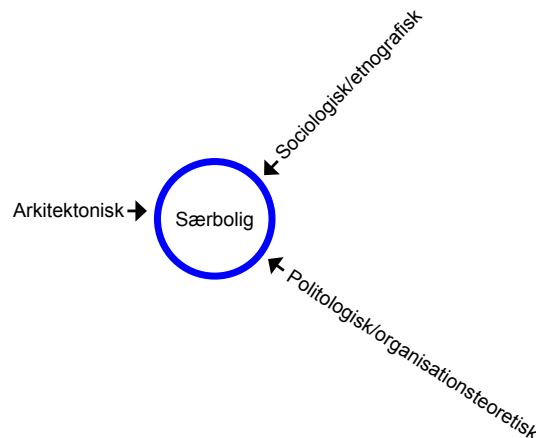
Trivselsanalyse: En empirisk undersøgelse baseret på kvalitative interviews med 23 beboere og 9 ansatte i seks udvalgte bebyggelser med særboliger i København. Analysen undersøger, hvordan særboligen dels som en fysisk bolig dels som en platform for socialt arbejde påvirker beboernes trivsel og livssituation i bred forstand. Fokus er således på samspillet mellem boligen og beboernes hverdagsliv. De forhold, der undersøges, er, hvorledes beboerne opfatter deres bolig, økonomi, sundhed, sociale relationer, det interne naboskab beboerne i særboliger imellem, og hvordan en permanent bolig med lejekontrakt i bred forstand påvirker deres livssituation. Det konkluderes, at særboligkonceptet giver gode muligheder for en markant forbedring af beboernes trivsel og livskvalitet. Det skyldes, at en permanent og individuel bolig med støtte giver gode forudsætninger for, at beboerne kan fastholde boligen og skabe sig et mere roligt liv med selvbestemmelse. Det opleves som en anerkendelse af, at de har samme ret til at få en bolig som alle

andre på trods af deres særlige behov for støtte i hverdagen. Det er imidlertid ikke ligegyldigt, hvordan boligens beskaffenhed er, hvor den er placeret, eller hvordan personalet agerer, og der er således en række forhold, som bør overvejes og tages stilling til i forbindelse med etablering og drift af særboliger.

Fysisk teknisk analyse: I denne rapport belyses sær boligernes fysiske og tekniske forhold med fokus på deres kvalitet som en fysisk ramme for beboernes dagligdag og trivsel. Der tages udgangspunkt i seks konkrete bebyggelser med sær boliger i København. Med udgangspunkt i en diskussion af målgruppernes behov udvikles en optik, der kan anvendes som målestok for, hvorvidt boligerne opfylder beboernes behov. Den sidste del af analysen sætter særligt fokus på de skæve huse. Her trækkes der på en række reference-byggerier fra andre steder i Danmark.

Figur 1: Model over projektteamets tværfaglig optik

Figur 2: Model over relationen mellem de tre baggrundsanalyser og denne rapport

Projektets hovedrapport med anbefalinger

De tre baggrundsanalyser har dannet grundlaget for projektet egentlige resultater – anbefalingerne – der præsenteres i projektets hovedrapport. Hovedrapporten opsummerer resultaterne fra de tre baggrundsanalyser og præsenterer konkrete anbefalinger indenfor tre overordnede områder: boligen, støtten og forvaltningen af området. Der er ikke tale om en drejebog til, hvordan kommuner eller almene boligorganisationer i x antal trin kan etablere særboliger, da en konkret udmøntning af særboliger altid bør tilpasses lokale forhold. Anbefalingerne retter derimod opmærksomhed på en række forhold, der bør tages eksplicit stilling til med henblik på at tilvejebringe de bedst mulige boliger til udsatte.

Anbefalingerne henvender sig til forskellige aktører, og rapporten kan derfor opfattes som et katalog eller opslagsværk, hvor læseren kan fokusere på de temaer, som den enkelte måtte have særlig interesse for. En samlet læsning af rapporten kan imidlertid give læseren en opfattelse af, hvordan særboligkonceptet kan fungere som et helhedsorienteret svar på beboernes boligproblem såvel som deres typisk sammensatte problemkomplekser, der præger deres hverdag.

Baggrundsanalyserne såvel som hovedrapporten med anbefalinger kan downloades følgende steder:

www.kuben.dk

www.kk.dk

www.realdania.dk

1.3 Projektets gennemførelse

Projektet er udført af et tværfagligt team fra Kuben Management i samarbejde med Københavns Kommune. Projektet er finansieret af Realdania og har forløbet over halvandet år fra april 2007 til december 2008.

Projektets styregruppe, der har fulgt arbejdet løbende, har været sammensat af dr.med. Preben Brandt, der har fungeret som formand for styregruppen, Jens Elmelund, direktør i Socialforvaltningen i Københavns Kommune og Marianne Kofoed, projektleder fra Realdania.

Der har ligeledes været tilknyttet et videnspanel, der har været samlet flere gange for at drøfte projektets resultater. Videnspanelet blev nedsat med repræsentanter fra forskellige aktører indenfor udsatteområdet, nærmere bestemt repræsentanter fra:

- BL, Boligselskabernes Landsforening
- AAB, Arbejdernes Andelsboligforening
- FSBbolig
- Velfærdsministeriet
- KL, Kommunernes Landsorganisation
- Københavns Kommunes Socialforvaltning Kirkens Korshærs herberg i Hillerødsgade, København
- Odense Kommunes Socialforvaltning
- Centerbasen, Århus Kommunes Socialforvaltning
- AKF, Anvendt Kommunal Forskning
- Institut for Psykologi ved Københavns Universitet
- SAND
- SUS, Socialt Udviklingscenter
- Askovsgården København
- Skovhusene, Holstebro
- Flydedokken, specialinstitution, Fredericia Kommune
- Saxenhøj, specialinstitution Guldborgsund Kommune
- B+ arkitekter og designere A/S.

Bilag 2

– Metode

Trivselsanalysen er baseret på kvalitative interviews foretaget med beboere og støttepersonale i seks udvalgte bebyggelser med særboliger i Københavns Kommune. Der er i alt foretaget 23 interviews med beboere, og 9 interviews med ansatte. Af de 23 beboere var 4 kvinder og 19 mænd. Den store overrepræsentation af mænd skyldes, at der især i målgrupperne hjemløse og misbrugere er flere mænd end kvinder. Desuden visiteres der til den ene case fra et herberg, hvor der kun bor mænd.

Det analytiske fokus for undersøgelsen er, hvordan særboligen som et boligkoncept til særligt udsatte voksne påvirker mulighederne for beboernes trivsel. Beboernes trivsel er imidlertid påvirket af mange andre forhold end boligen alene. Derfor er der valgt en tilgang, hvor beboernes hverdagsliv i boligen betragtes i et helhedsperspektiv. Konkret betyder det, at vi ikke begrænser os til at undersøge de bolig-mæssige og fysiske aspekter ved særboligerne, men også afdækker beboernes sociale netværk, sundhed, økonomi mv. De to centrale begreber er således *særboligen* og *trivsel*, og *samspillet* mellem boligen og andre forhold, der tilsammen påvirker den enkeltes trivsel, er undersøgelsens fokus (for en begrebsafklaring i forhold til trivsel se kapitel 1 om den analytiske tilgang).

Hensigten med analysen er at opnå en både bred, helhedsorienteret og dybdegående indsigt i, hvordan særboligen påvirker beboerens trivsel og livssituation. Den helhedsorienterede tilgang sikres ved, at undersøgelsens fokus er på samspillet mellem boligen og beboernes hverdagsliv. Bredden i undersøgelsen er sikret ved, at de seks udvalgte cases dækker den variation, der er i særboligerne hvad angår målgruppe, boligform og støtte (se afsnittet nedenfor om de udvalgte casebebyggelser). Dybden i undersøgelsen sikres ved, at der er foretaget dybdegående kvalitative interviews med beboere og støttepersonale.

Nedenfor præsenteres hvilke overvejelser, der ligger til grund for valg af den kvalitative tilgang og udvælgelse af informanter såvel som casebebyggelser. Afslutningsvis skitseres kort, hvilke afgrænsninger der er truffet i forbindelse med designet af undersøgelsen.

En kvalitativ tilgang

Den kvalitative tilgang er valgt ud fra en betragtning om, at denne metodiske tilgang skaber de bedste forudsætninger for at indfange kompleksiteten i det samspil af faktorer, der tilsammen påvirker beboernes liv og betingelser for trivsel i særboligen. Det er afgørende, at beboerne selv kommer til orde og får mulighed for selv at for-

tælle, hvordan de oplever boligen som en ramme for deres livsudfoldelse. Beboerne betragtes som de reelle eksperter, der er mest kvalificerede til at udtale sig om, hvordan det er at bo i en sær bolig, og hvordan dette boligkoncept har påvirket deres livssituation i bred forstand. Den kvalitative tilgang er således valgt, fordi denne metode skaber større dybde i resultaterne og dermed en mere solid og velfunderet baggrund for at udvikle anbefalinger (det samlede projekts egentlige formål, se bilag 1 om projektet), der tager højde for den kompleksitet, der er forbundet med at etablere botilbud til disse målgrupper.

Semistrukturerede interviews

Beboerinterviewene er foretaget med udgangspunkt i en semistruktureret spørgeguide, dvs. en guide hvor de overordnede temaer for interviewet har været fastlagt på forhånd, men hvor der har været plads til at inddrage andre temaer undervejs, såfremt det har vist sig relevant i selve interviewsituationen.

De overordnede temaer i interviewguiden har været bestemt af den analytiske ramme som redegjort for i kapitel 1: boligens fysik og støttepersonalet samt beboernes økonomi, sundhed, hverdagsliv, sociale relationer og fællesskab, som tematikker af central betydning for beboernes hverdag. Det har *ikke* været formålet at vurdere, om den enkelte informant har en god sundhedstilstand, en god økonomi, gode sociale relationer eller en meningsfuld hverdag, men om - og i så fald hvordan - boligen som en ramme for deres liv har påvirket disse forhold.

De kvalitative interviews med det tilknyttede støttepersonale er ligeledes foretaget med udgangspunkt i semistrukturerede spørgeguides med henblik på at perspektivere beboernes oplevelser via mere generelle betragtninger omkring såvel målgruppen som den enkeltes sammensatte situation. I tre bebyggelser er der både foretaget interviews med en daglig leder og en ansat med socialpædagogisk baggrund. Interviewene med de daglige ledere har primært haft fokus på de organisatoriske forhold omkring boligerne²⁹, mens interviewene med det socialpædagogiske støttepersonale har afdækket, hvilke pædagogiske metoder der arbejdes med, og hvordan boligen i støttepersonalets øjne påvirker beboernes livssituation. I de tre øvrige bebyggelser har der kun været en enkelt ansat i direkte tilknytning til særboligerne, hvorfor denne både har dækket det organisatoriske såvel som det pædagogiske aspekt ved særboligerne.

I forbindelse med interviewene har vi typisk fået en rundvisning i de pågældende særboliger, hvor vi sammen med en arkitekt har haft mulighed for at observere og drøfte de fysiske rammer, herunder kontorfaciliteter og fællesarealer. Samtlige inter-

29 De dele af interviewene der vedrører de organisatoriske rammer, har dels fungeret som kontekstualiserende data i trivselsanalysen, dels som primær empiri i den institutionelle analyse.

views er desuden foretaget i særboligerne, hvorfor interviewene er suppleret med observationer på stedet. Beboerne er typisk interviewet i deres boliger, mens støttepersonalet er interviewet i fælleslokaler e.l.³⁰

Udvælgelse af informanter

Hvad angår udvælgelsen af de enkelte informanter i gruppen af beboere, har støttepersonalet formidlet kontakten. Interviewene har været 100% frivillige, så lysten til at lade sig interviewe har været afgørende for, hvilke informanter vi har haft adgang til. Interessen for projektet har generelt været stor, og det har ikke været vanskeligt at hverve informanter³¹.

I forbindelse med planlægning af beboerinterviewene blev det påpeget, at vi både var interesserede i at finde informanter der havde gode og mindre gode erfaringer med at bo i særboliger. Støttepersonalets aktive involvering i udvælgelsen kan principielt betragtes som en bias. Men dels var vi afhængige af, at projektet blev præsenteret for beboerne på en måde, der motiverede dem til at deltage, dels var vi – målgruppen taget i betragtning og af etiske hensyn – nødt til at sikre, at beboerne ikke ville få en forkert opfattelse af vores tilstedeværelse og spørgsmål. Kvaliteten og indholdet af de gennemførte interviews vidner imidlertid om, at det i praksis ikke har været et problem at lade støttepersonalet få indflydelse på udvælgelsen af informanterne. Mange informanter har forholdt sig både kritisk og reflekteret til deres bolig såvel som støttepersonalet, samt hvordan tilbudet om en særbolig som helhed har påvirket deres trivsel og livssituation. Det empiriske materiale vidner således ikke om en bias i retning af, at beboerne f.eks. har forsøgt at imødekomme støttepersonalet ved kun at tale positivt om stedet. Det har desværre ligget udenfor rammen i denne undersøgelse at supplere med interviews med beboere, der er fraflyttet en særbolig, enten fordi de har oplevet en positiv stabilisering og derfor har fået lyst til at bo uden støtte i direkte tilknytning til boligen, eller fordi de af andre årsager ikke trives i særbolig-rammen.

Som i alle interviewundersøgelser har nogle informanter været bedre til at fortælle og været mere reflekterede end andre, men niveauet har over en bred kam været overraskende højt. De fleste beboere har faktisk været så gode til at forholde sig til vores spørgsmål, at vi for størstepartens vedkommende har fået berørt samtlige af de planlagte interviewtemaer – og vel at mærke med mange reflekterede og kritiske pointer.

Nogle informanter har været påvirkede af alkohol, medicin og/eller stoffer under in-

30 Enkelte beboere blev efter eget valg interviewet udenfor deres bolig.

31 I en enkelt casebebyggelse var der dog kun en enkelt beboer, der ville lade sig interviewe, hvilket formodentligt skyldes, at bebyggelsen har været meget besøgt.

interviewet, men ikke i en sådan grad at det har været umuligt eller meningsløst at gennemføre interviewet. Andre har haft vanskeligt ved at fortælle om eksempelvis deres boligkarriere i en kronologisk rækkefølge, enten på grund af alkoholens eller fordi de generelt har haft svært ved at finde en rød tråd i et kaotisk livsforløb. Dette udgør imidlertid ikke et problem, da det er beboernes nuværende erfaringer med at bo, der er centralt for analysen. Deres fortid og livsforløb kan udgøre en forklaringsramme eller kontekst for den enkelte, men det vi primært har fokuseret på er, hvordan beboerne her og nu oplever det at bo i egen bolig med støtte.

Udvælgelse af casebebyggelser

Jf. kapitel 2 er der pr. 1. maj 2008 325 særboliger i Københavns Kommune, heraf 186 til hjemløse (63), misbrugere (26) og psykisk syge (97). Hvordan boligerne fysisk er udformet og organiseret varierer betragteligt. Nogle er etableret i eksisterende byggeri uden ombygninger, nogle har gennemgået en omfattende renovering, andre er nybyggede. Der findes særboliger organiseret på etagefællesskaber, i opgangsfællesskaber, som spredte solistboliger i almindelige beboelsesejendomme eller som skæve huse. Støttepersonalet er enten ansat direkte af og forankret i Københavns Kommune på et Socialcenter e.l., eller på en institution som eksempelvis et herberg eller et psykiatrisk bocenter. Der er endelig meget stor forskel på støttepersonalets normering.

Casebebyggelserne er udvalgt således, at det empiriske materiale dækker disse variationer, som illustreret i nedenstående matrix.

Målgruppe	Antal boliger	Boligtype	Servicearealer	Ny-byggeri	Eks-byggeri	Støttepersonale	Org. forankring af personalet
Stofmisbrugere	20	Etagefællesskab	1½ v lejlighed m. fællesrum og kontor		x	2,5 fuldtid + praktikant	Specialinstitution for misbrug* Herberg
Hjemløse	5	Solist-boliger	Ingen		x	1 fuldtid	
Psykisk syge	16	Opgangsfællesskab	Etagekøkkener og fælleskøkken. Kontorfaciliteter i stueplan	x		18 fuldtid***	Psykiatrisk bocenter
Hjemløse	12	Solitære skæve huse	Fælleshus og kontor i skurvogn	x		1 fuldtid	Herberg**
Hjemløse	8	Skæve huse som dobbelt-huse	Kontor	x		22,5 t/u fordelt på to personer, der også tilser et værested	Socialcenter
Psykisk syge	12	Etage-fællesskab	Fælleslejlighed		x	Flexibel normering m. 6 hjemmevejledere, der tillige fungerer i tre bo-fællesskaber	Socialcenter

*) Personalet skal organisatorisk lægges ind under et rådgivningscenter

**) Personalet skal organisatorisk lægges ind under et socialcenter

***) Der er reelt tale om en permanent genhusning af en hel gruppe beboere, der i forbindelse med en større renoveringsproces er aflyttet et psykiatrisk bocenter. Beboernes funktionsniveau blev ikke vurderet i forbindelse med flytningen, hvorfor der som på bocenteret er døgnbemanding alle ugens syv dage.

Udover at sikre en variation i de ovennævnte parametre er casene udvalgt på en relativt pragmatisk måde, idet støttepersonalets åbenhed i forhold til at deltage i undersøgelsen har været afgørende for, om vi er gået videre med den specifikke bebyggelse.

Undersøgelsens afgrænsninger

Som i enhver undersøgelse træffes der en række valg i forbindelse med gennemførelsen, der har betydning for, hvad undersøgelsens resultater kan og ikke kan. Denne undersøgelse er ingen undtagelse, og vi vil her kort skitsere, hvad analysen ikke omfatter med henblik på ikke at 'skuffe' læseren.

Der er som sagt *ikke* foretaget interviews med beboere, der er fraflyttet særboligerne, fordi de ikke trives her, om end støttepersonalet er blevet bedt om at forholde sig til dette tema. Vi har valgt at lære af de gode eksempler og som sagt har det vist sig, at beboerne har været kritiske, hvorfor vi har fået indsigt i de mange dilemmaer, der knytter sig til sær boligkonceptet.

Undersøgelsen er heller ikke designet som et komparativt studie, hvor der sammenlignes med beboere, der tilbydes andre boligformer. Beboerens erfaringer med at bo er præget af så individuelle og sammensatte problemstillinger, at dette ikke ville være meningsfuldt.

I undersøgelsens design har vi valgt at foretage interviews i forskellige typer af sær boliger som etagefællesskaber, solistboliger, skæve huse etc, se det følgende kapitel, og med forskellige målgrupper, henholdsvis hjemløse, misbrugere og psykisk syge. Analysens fokus har således været på et bestemt boligkoncept – nemlig en individuel og permanent bolig koordineret med støtte i hverdagen. Det empiriske materiale er ikke tilstrækkeligt omfattende til, at der kan drages entydige konklusioner af, hvad der særligt gør sig gældende for eksempelvis opgangsfællesskaber, solistboliger eller sær boliger til psykisk syge eller hjemløse.

Endelig har undersøgelsen ikke haft det store fokus på brugerinvolvering. Dette er et tema som mange interesserer sig meget for, eksempelvis SAND, de hjemløses landsorganisation, og SUS, Socialt Udviklingscenter. Når dette tema ikke er i fokus i denne undersøgelse skyldes det ikke, at vi ikke finder temaet relevant, men en prioritering i interviewene, som det altid er nødvendigt at foretage.

